

**BAĞLAM AÇISINDAN
KUR'ÂN KISSALARINDAKİ
TEKRAR OLGUSU
ZEYNEP İNAN
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 2019**

**BAĞLAM AÇISINDAN KUR'ÂN
KISSALARINDAKİ TEKRAR OLGUSU**

ZEYNEP İNAN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİŞEHİR

2019

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Zeynep İNAN tarafından hazırlanan “Bağlam Açısından Kur’ân Kıssalarındaki Tekrar Olgusu” başlıklı bu çalışma .../.../2019 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Prof. Dr. Dursun Hazer

Üye.....
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Karataş
Danışman

Doç. Dr. Fatıma Betül Üyümez
Üye.....

ONAY
.../.../2019

Prof. Dr. Mesut ERŐAN
Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırladığımı; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafında kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Zeynep İNAN

ÖZET

BAĞLAM AÇISINDAN KUR'ÂN KISSALARINDAKİ TEKRAR OLGUSU

İNAN, Zeynep

Yüksek Lisans-2019

Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Karataş

Yazılan bir metni ya da söylenen bir sözü doğru anlayabilmek için o metnin veya sözün kelime anlamını bilmenin yanında hedeflenen anlama ulaşmada bağlamın önemli bir yeri vardır. Kuşkusuz her metnin bir bağlamı vardır. Dolayısıyla metin ile bağlam arasındaki ilişkinin bilinmesi sayesinde metnin ya da sözün doğru anlaşılması mümkün olur. Doğru anlamanın gerçekleşmesi için kelimelerin ve cümlelerin gramatiksel analizi ile birlikte metni oluşturan kelimelerin birbirleri ile ve bu kelimelerin de cümlelerle, cümlelerin ise metnin tamamı ile olan ilişkisinin bilinmesi gerekir. Metni oluşturan bağlam aynı zamanda o konudaki üslubu da belirler. Bu çalışmada Kur'ân kıssalarında bir üslup çeşidi olan tekrar olgusunun salt bir tekrar olmadığı vurgulanmış ve kıssalar arasındaki anlam değişiklikleri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Kur'ân'da tekrar eden kıssalar lugavî ve belâgî açıdan karşılaştırılarak aralarındaki nüanslar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlam, kıssa, üslûp, tekrar.

ABSTRACT

Repetition Phenomenon In Quranic Stories In Terms Of Context

İnan, Zeynep

Master Degree-2019

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assistant Professor Dr. Yusuf Karataş

In order to understand a written text or a spoken word correctly, besides knowing the word meaning of that text or word, context has an important place in reaching the targeted meaning. Of course, every text has a context. Therefore, it is possible to understand the text or the word correctly by knowing the relationship between the text and the context. In order to realize the correct understanding, the grammatical analysis of the words and sentences together with the words that make up the text with each other and these words with the sentences, the relationship between the sentences and the entire text should be known. The context that constitutes the text also determines the style on that subject. In this study, it is emphasized that the phenomenon of repetition, which is a kind of style in the stories of the Qur'an is not a mere repetition and the changes in meaning between the stories are evaluated. In this direction, the repetitive narratives in the Qur'an are compared in terms of linguistic and rhetoric and the nuances between them are tried to be revealed.

Key Words: Context, story, style, repetition.

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam.
b.	: İbn, bin.
Bk.	: Bakınız.
c.c	: Celle Celâlüh.
Çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
Hz.	: Hazreti.
Nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölümü.
Thk.	: Tahkik.
Trc.	: Tercüme Eden.
Ts.	: Tarih Yok.
Vd.	: ve diğerleri.
Y.y.	: Yayın Yeri yok.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
I. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
II. Çalışmanın Yöntemi	3
III. Literatür Çalışması	4

1. BÖLÜM

BAĞLAM VE BAĞLAMIN METNİ ANLAMAYA ETKİSİ

1. 1. BAĞLAM KAVRAMI	1
1. 1. 1. Bağlamın Tanımı	1
1. 1. 2. Bağlam Çeşitleri	2
1.1.2.1. Metin-içi Bağlam	2
1.1.2.2. Metin-Dışı Bağlam	5
1.1.3. Bağlamın Metni Anlamaya Etkisi	7
1.1.4. Bağlamın Üslûbu Belirleyiciliği.....	8
1.2. ÜSLÛP VE ÜSLÛP İNCELEMESİ	9
1.2.1. Üslûbun Tanımı	9
1.2.2.Üslûp Çeşitleri.....	10
1.2.2.1. Alan merkezli	10
1.2.2.2. Muhteva-Konu Merkezli	12
1.2.2.3. Yazar Merkezli	13
1.2.3. Üslûp-Anlam İlişkisi	13
1.3. TEKRAR OLGUSU	15
1.3.1.Tekrarın Tanımı.....	15
1.3.2. Tekrar Çeşitleri.....	15

1.3.2.1. Müfid Mana Tekrarı	16
1.3.2.2. Gayr-ı Müfid Mana Tekrarları.....	16
1.3.3. Tekrarın Faydaları	16

2. BÖLÜM

BAĞLAM AÇISINDAN HZ. ADEM VE HZ. MUSA KISSALARINDAKİ TEKRARLAR

2.1. HZ. ADEM'İN KISSASININ YER ALDIĞI SÛRELER	29
2.1.1. Bakara Sûresinin Konusu	29
2.1.1.1. Hz. Adem Kıssası ile Alakalı Bakara Sûresinde Geçen Olaylar	29
2.1.2. A'râf Sûresinin Konusu.....	30
2.1.2.1. Hz. Adem Kıssasının A'râf Sûresindeki Anlatımı	30
2.1.3. Sâd Sûresinin Konusu	31
2.1.4. Hicr Sûresinin Konusu	32
2.1.4.1. Hicr Sûresinde Hz. Adem Kıssasının Anlatımı	32
2.1.5. Bakara, A'râf, Sâd ve Hicr Sûrelerinde Anlatılan Hz. Adem Kıssasının Karşılaştırılması	32
2.1.5.1. Yeryüzündekilerin İnsanoğlunun Hizmetine Verilmesi	33
2.1.5.2. Allahu Teâla'nın Halife Yaratacağını Bildirmesi.....	33
2.1.5.3. Hz. Adem'e Varlıkların İsimlerinin Öğretilmesi.....	34
2.1.5.4. Meleklerle Secde Emrinin Verilmesi ve İblis'in Secde Etmeyişi.....	35
2.1.5.5. Hz. Adem ile Eşinin Cennete Yerleşmesi, O Ağaca Yaklaşmaktan Nehyedilmesi ve Şeytanın Onları Aldatması	36
2.1.5.6. Hz. Adem'in Yeryüzüne İndirilişi, Şeytanın Kovuluşu, Şeytana Mühlet Verilmesi	37
2.1.6. Bakara ve A'râf Sûrelerindeki Hz. Adem Kıssasının Bağlamsal ve Lugavî Açıdan Mukayesesi.....	40
2.1.7. A'râf ve Sâd Sûrelerindeki Hz. Adem Kıssasının Lugavî Olarak Mukayese Edilmesi	60

2.1.8. Sâd ve Hicr Sûrelerinde Hz. Adem Kıssasının Lugavî Açısından Mukayesesi	70
2.2. HZ. MUSA KISSASININ YER ALDIĞI SÛRELER	80
2.2.1. Bakara ve A'râf Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Anlatımı	80
2.2.1.1. Bakara ve A'râf Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Lugavî Açısından Mukayesesi	83
2.2.2. A'râf ve Şuarâ Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Anlatımı	100
2.2.2.1. A'râf ve Şuarâ Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Lugavî Açısından Mukayesesi	107
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	127

ÖNSÖZ

Kur'ân kıssalarındaki tekrarı ele aldığımız bu çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, yöntemi ve literatür bilgisi verilmiştir. Birinci bölümde ise kıssa, bağlam ve tekrar konularının kavramsal altyapısı sunulmaya çalışılmıştır.

Tezimizin ana gövdesini teşkil eden ikinci bölümde ise Hz. Adem kıssası ve Hz. Musa kıssası, değişik sûrelerde farklı bağlamlara göre ele alınmıştır. Bakara, A'râf, Sâd ve Hicr sûrelerinde yer verilen Hz. Adem kıssaları birbiriyle; Hz. Musa kıssası da Bakara, A'râf, Şuarâ sûrelerinde kendi aralarında karşılaştırıldığında bu kıssaların salt bir tekrardan ibaret olmadığı anlaşılır.

Zira muhataplar ve bağlama göre seçilen her bir kelime, bir sûrenin genel karakterine, siyakına ve sûrede işlenen temaya uygun bir şekilde gelmiştir. Örneğin Bakara sûresindeki Hz. Adem kıssası, Hz. Adem'e ve insanoğluna onur, şeref ve kıymet veren bir bağlamda gelmişken; aynı kıssa, A'râf sûresinde şeytan ve şeytanın isyanı ile ilgili ceza ve azarlama bağlamında ele alınmıştır. Hz. Musa kıssasının, Şuarâ sûresinde cedel ve tartışma metodunun başarı ile kullanıldığı diyaloglardan oluşması, tekrar gibi görünen çoğu kıssanın bağlama, muhataba ve sûrenin genel karakteristik yapısına göre farklılık arz etmesine örnek teşkil eder.

Tefsir ilmi açısından Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaların tekrar olgusu ile ilgili çeşitli çalışmalar olduğu görülmektedir. Ancak lugâvi bir yaklaşımla, Kur'ân kıssalarındaki tekrarlarla ilgili yeterli çalışmanın yapılmamış olması hasebiyle bu çalışmada lugavî açıdan Kur'ân-ı Kerim'deki tekrar eden kıssaların değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Kıssalarla ilgili yaptığımız bu çalışmada belâgattaki meâni ilminin unsurları açısından (hazf-zikr, takdim-tehir, vasl-fasl, icaz-itnab-müsavat, haberi- inşâi vs.) tekrar eden kıssaların ele alınmasının ve bu alanda farklı sûre ve bağlam çalışmalarının yapılmasının faydalı olacağını öngörmekteyiz.

Tez konumun belirlenmesinde ve bu çalışmanın hazırlanmasında desteğini esirgemeyen ve daima yol gösteren çok kıymetli hocam Dr. Yusuf Karataş'a canı gönülden teşekkür ederim. Çalışmamı okuyarak yaptıkları önerileriyle bu hale gelmesine katkı sağlayan ve kendilerinden istifade etme imkânı bulduğum hocalarım

Doç. Dr. Fatıma Betül Üyümez'e ve Prof. Dr. Dursun Hazer'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Zeynep İNAN

Eskişehir- 2019

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çalışmamızın konusu, bağlam açısından Kur'ân kıssalarındaki tekrar olgusudur.

Bu çalışmada kavramsal çerçeve kapsamında üslûp, bağlam, kıssa ve tekrar kavramları açıklanacaktır. Daha sonra bağlamsal açıdan tekrar eden Kur'ân kıssalarının farklı bağlamlar çerçevesindeki değişik anlamlarının lugavî ve belâğî yaklaşımla değerlendirilmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Dilsel, yapısal farklılıkların anlama olan etkisi ortaya konulacak ve kıssaların lugavî ve bağlam açısından mukayesesi yapılacaktır.

Metnin veya sözün anlaşılması için sadece o metni oluşturan ya da sözün içerisinde yer alan sözcüklerin sözlük anlamlarını bilmek yeterli olmaz. Bunun yanında amaçlanan anlama ulaşmada bağlamı göz önünde tutmak gerekir. Her metin bir bağlam içerisinde var olduğundan, metin ile bağlam arasındaki ilişki, doğru anlama ulaşmayı hedefleyen herkes için vazgeçilmez bir unsurdur.¹ Doğru anlamın gerçekleşmesi için dilbilimsel analize ilave olarak, bir metinde geçen kelimelerin birbiriyle ve cümlelerle, cümlelerin metnin geneliyle, konusuyla ve amacıyla ilişkisini yansıtan iç bağlam² ile metnin oluştuğu tarihsel ve kültürel şartları yansıtan dış bağlamın³ bilinmesi önem arz eder.

Bağlam, dilde anlamın esas kaynağıdır.⁴ Bir ifadenin gerçek manası ancak konuşan kişinin hitapta bulunduğu durum, ortam ve söz konusu ifadenin muhataplarda uyandırdığı etki ve tepki davranışlarıyla beraber ortaya konulabilir. Kelimeler ve cümleler asıl anlamlarını metin içinde kazanırlar. Metinlerin anlamını belirleyen unsurlara bakıldığında öncelikle metin içi bağlam olmak üzere bir diğer ifadeyle, önceki cümle ile sonraki cümlenin, paragraf için değerlendirilirse önceki paragraf ile sonraki paragrafın anlamının bilinmesi gibi unsurlarla karşılaşılır. Ayrıca metin, makale veya kitabın tamamının bir bütün içerisinde okunup değerlendirilmesi ile metin içi bağlam anlaşılmakta ve son olarak bir de bu metnin inşa edildiği sosyal

¹ Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi* (İstanbul: Tibyan Yayınları, 1997), 17.

² Şahin Güven, *Kur'ân'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2004), 257.

³ Güven, *Kur'ân'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık*, 274.

⁴ Mustafa Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2. Basım, 2015), 12.

ortamın bilinmesi ile başka bir ifadeyle durum bağlamı çerçevesinde bağlam anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, kıssa tekrarlarının salt tekrar olmaktan ziyade bu tekrarlardaki farklı anlam inşalarının tespitini amaçlamaktadır. Bu çalışmayla tekrar eden Kur'ân'daki kıssaların aralarında bulunan anlam inceliklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede Sâmerî'nin Tâ'bîru'l-Kur'ân adlı kitabında bağlam ve Kur'ân kıssaları arasındaki ilişkiyi ele aldığı önemli bir eseri bulunmaktadır. Sâmerî'nin bahsi geçen eserindeki bağlama bağlı kıssaların tekrarına yönelik ortaya koyduğu yaklaşımı bu çalışmaya esas teşkil etmiştir.

Kur'ân'da İslam'ın kutsal mesajını insanlara ulaştırmak için bir üslûp çeşidi olarak kıssaların anlatımına yer verilmektedir. Gayesi, tevhid inancını yerleştirip insanoğlunun yaratılışına uygun bir hayatın benimsemesi olan İslam, Kur'ân'da kıssalar aracılığıyla insanlara vahyi daha kolay anlayıp uygulayabilmeleri için, tarihte meydana gelmiş somut örneklerle ve geçmişte yaşanan tecrübelerin dile getirilmesiyle insanların uyanık olmasına çağrıda bulunmaktadır. Bundan dolayı kıssalar Kur'ân-ın birçok yerinde geçmektedir. Fakat bağlam açısından değerlendirildiğinde Kur'ân'ın farklı yerlerinde farklı bağlamlarda anlatılan kıssalar tekrarlanmış gibi gözükmemekte ve aslında her birinin değişik anlamlar ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Çalışmamızın amacı, tekrarlanan Kur'ân kıssalarının bağlama göre kazandığı anlam farklılıklarını dilsel ve belâgi açıdan ortaya koymaktır.

Her devirde insanların saadeti için Allah'ın (cc) gönderdiği emir ve yasaklara karşı çıkan insanlar, Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunu inkar etmiş, onu Hz. Peygamberin kendi sözü olduğunu iddia etmişlerdir. Kur'ân bu iddiaları asılsız bırakmak ve vahiy kaynaklı Allah'ın sözü olduğunu ispatlamak için inkar edenlerden üslûp ve nazımda Kur'ân'a benzer bir söz getirmeleri için onlara meydan okumuştur.⁵

Kur'ân'ın, muarızlarına meydan okuduğu üslûp çeşitlerinden biri de kıssalardır. Kur'ân bütün kıssaları farklı üslûp çeşitleriyle anlattığı gibi, bir kıssayı da çeşitli şekillerde sunarak, muarızlarının bu çeşitli üslûplardan herhangi birinin benzerini getirmeye olan acizliklerini ifade etmiştir.⁶ Zerkeşi (ö. 794/1391)'nin de ifade ettiği

⁵ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 264.

⁶ Ebu Bekr el-Bâkillânî Muhammed b. Et-Tayyib, *I'câzu'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Mısır: Dâru'l-Meârif, 5. Basım, 1997), 1/251.

gibi Allah (cc), Kur'ân-ı Kerim'de bir kıssayı çeşitli yerlerde, farklı üslûplarla anlatmakta tahaddiyi (bunun gibi bir sûre bunun gibi on sûre getirin şeklinde meydan okuma) geniş tutmaktadır.⁷ Zira bir sözün benzerini aynı vasıflarla söylemek mümkün değildir. Nitekim inkar edenler, “Söylediğiniz sûrenin aynısı siz bize getirin” diyebilirlerdi. Buna göre Kur'ân kıssalarının farklı üslûplarla değişik yerlerde zikredilmesi Kur'ân'ın i'caz özelliklerinden biri olması yönünden çalışmamıza ayrı bir önem katmakta⁸

Kur'ân-ı Kerim bazı kavramları anlatmak için kıssalardan yararlanmaktadır. Bu kıssaların doğru anlaşılması Kur'ân'ın temel kavramlarının doğru anlaşılmasına kuşkusuz katkı sağlar. Kıssaların lugavî bağlamının ortaya konulması ve bu lugavî bağlamın metin dışı bağlamla desteklenmesi, kıssaların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Ancak tekrar eden Kur'ân kıssalarının birbirinden bağımsız biçimde aralarında herhangi bir karşılaştırmaya çoğu zaman başvurulmadan incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada, tekrar eden kıssaların birbiriyle karşılaştırılması yapılarak hem farklı bağlamda ortaya çıkan farklı dil anlatım üslubunun belirlenmesi hem de yapısal değişimle oluşan anlam farklılığının belirlenmesi ortaya konulacaktır.

II. Çalışmanın Yöntemi

Araştırmamız literatür incelemesi ve elde edilen verilerin analiz ve sentezine dayanmaktadır. Lugavî ve belagî açıdan tekrar kavramının kapsamlı olarak araştırılıp incelenmesi bağlam kavramının hem metin içi hem metin dışı incelenmesi kıssaların inşa edildiği üslup üzerinde araştırma yapılması ve bunlar doğrultusunda kuramsal çerçeve oluşturulması öngörülmektedir. Bu çerçevede ilgili ayetlerin geçtiği tefsirler yine bu kıssaların geçtiği makaleler ve tezler, kıssaları konu alan bilimsel çalışmaların değerlendirilmesi kuramsal çerçevenin zeminini oluşturacaktır.

Bu çalışmanın konusu Kur'ân kıssalarındaki tekrar olgusu olduğundan temel malzemeyi ayetler oluşturmaktadır. İlgili ayetlerdeki kıssalar, bağlamları dikkate alınarak betimleme yönteminden faydalanılarak anlatılmıştır. Ayrıca çeşitli tefsirlerden yararlanılarak, bu kıssalardaki anlam farklılıklarını ortaya çıkarmak için gâî (amaçsal) okuma yöntemi⁹ izlenmeye çalışılmıştır.

⁷ Ebu Abdillâh Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahâdır ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1376/1957), 3/ 27.

⁸ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, 264.

⁹ Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açısından Kur'ân Kıssaları* (Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 4.

III. Literatür Çalışması

Araştırmamıza yakın olan çalışmalar olmakla beraber bağlama göre Kur'ân kıssalarındaki tekrar olgusu hakkındaki bu çalışmamız bu tekrarların dilsel ve belagî yönlerinin açıklanması yönüyle diğerlerinden farklılık arz etmektedir.

Bu çalışmayla aynı minvalde sayılabilecek göze çarpan bazı çalışmalar şunlardır:

İdris Şengül'ün 1994'te hazırladığı “Kur'ân Kıssaları Üzerine” adlı eseri, Fatih Tiyek'in 2014'te hazırladığı, “Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar” adlı doktora tezi, Mustafa Öztürk'ün 2017'de ikinci baskısı çıkan “Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti” adlı eseri, Mustafa Ünver'in 1996'da yayınlanan “Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü” adlı eseri, 1999'da Hasan Çevikoğlu'un Kur'ân-ı Kerim'de Edebî Üslûp isimli doktora tezi çalışmamızla aynı minvalde gözüken çalışmalardır. 2018'de Ahmet Bektaş'ın “Mekkî Sûrelerdeki Edebî Üslûp Özellikleri Meryem Sûresi Örneği” adlı Yüksek Lisans tezi çalışmamızla paralellik gösteren çalışmalardandır. Bu çalışmamı diğerlerinden ayıran özellik ise Kur'ân'da tekrar eden kıssaların dilsel ve belâgî yönden birbirleriyle olan karşılaştırmasını içermesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞLAM VE BAĞLAMIN METNİ ANLAMAYA ETKİSİ

1. 1. BAĞLAM KAVRAMI

1. 1. 1. Bağlamın Tanımı

Arap dilinde (سَاقٌ يَسُوقُ سَوْقًا وَ سَيَاقًا) “göndermek, sürmek, sevk etmek, salmak” gibi anlamlara gelen *siyâk* kelimesi¹ ıstılahta “bir ifadenin etrafındaki birimler” olarak tanımlanabilir. Batı dillerinde *conteks* kelimesi ile karşılanan *siyâk*, Türkçede *bağlam* kelimesine denk gelmektedir.²

Dilbilim açısından “bağlam”, bir ifade veya metinde belirli kelimelerin veya ibarelerin oluşturduğu bütün anlamına gelmektedir. Zira cümledeki bir kelime o cümledeki diğer kelimeler ile bütünleşerek onların da yardımı ile bir kavramı yansıtır. Kısaca kelimelerin bağlı bulunduğu bu unsurların oluşturduğu bütüne *bağlam* adı verilmektedir.³ Bağlam, üslûbundan ve söylendiği ortamdan hareketle sözün maksadını ve gayesini anlamaya çalışmaktır.⁴

Bağlam, kelime olarak, olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü anlamına gelmektedir. Bir dil birimini kuşatan, öncesinde veya sonrasında bulunan, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını belirleyen birim veya birimleri kapsar.⁵ Diğer bir ifade ile, bir kelime veya ifadenin anlamını belirlemede katkısı olan koşulların tamamıdır.⁶ Herhangi bir kelimenin anlamı, o kelimenin içinde bulunduğu bağlama göre değişebilir. Başka bir ifade ile, kelimenin anlamı, dilsel dağılıma göre farklılık gösterir.⁷ Diğer bir tanıma göre bağlam, bir düşüncenin, bir eserin bölümleri arasında çelişki bulunmayan bağlantıdır.⁸

“Bağlam” sözcüğünün kavram analizinden sonra bir sonraki konuda, metin içi bağlam ve metin dışı bağlam olmak üzere bağlam çeşitlerinden bahsedilmektedir.

¹ İbn-i Manzur, “svk”, *Lisânu'l-Arab*, 15 cilt, (Beirut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993), 10/166.

² Mustafa Ünver, *Kur'ân-ı Anlamada Siyâkın Rolü* (Ankara: Sidre Yayınları,1996), 72.

³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: TDK Yayınları, 1995), 3/ 524.

⁴ Ali Bakkal, *Kur'ân-ı Anlamada Siyâkın Önemi* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2009), 13.

⁵ “Bağlam”, *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK, 1988), 1/ 129.

⁶ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 31.

⁷ Ahmet Muhtar Ömer, *Bağlam Teorisi*, trc. Şahin Güven (Kayseri: Bilimnâme, 20/1, 2011), 198.

⁸ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 1975), 24.

1. 1. 2. Bağlam Çeşitleri

Bir ifadenin bağlamı, içinde ortaya çıktığı, katkı sağladığı ve onun sayesinde anlaşılabilirdiği birbiriyle alakalı ifadeler ağıdır. Bir şiir, bir kimsenin yaşam öyküsü ya da bir golf kulübü bu çeşit bağlamlardır. Rickman ilgili görünen bağlamları şu şekilde sınıflandırmaktadır. Rickman göre bağlam, konusal (thematic), sınıflandırıcı (classificatory), işlevsel (functional), tarihsel (historical) ve varoluşsal (existential) olmak üzere beş kısma ayrılabilir.⁹

1.1.2.1. Metin-içi Bağlam

İç bağlam, bir metni ya da bir sözü var eden unsurların oluşturduğu bir bütündür. Zira iç bağlam, daha çok dilsel özellikler, konu, ana fikir, amaç, temel kavramlar gibi metni ya da sözü oluşturan unsurlardan meydana gelir. Dolayısıyla bu unsurlar doğru anlam ve anlamaya ulaşmada metnin ya da sözün ayrılmaz parçalarıdır. İç bağlamı oluşturan bu unsurlar, alt başlıklar halinde, dilsel bağlam, konusal bağlam, sınıflandırıcı bağlam, işlevsel bağlam ve varoluşsal bağlam şeklinde sıralanabilir.¹⁰

1.1.2.1.1. Dilsel Bağlam

Dilsel bağlam, bir metinde bulunan kelimelerin birbirleriyle, onların da cümlelerle, cümlelerin de metnin tümüyle olan bağlantısını; kısaca cümle oluşumları ile cümlelerin birbirleriyle olan ilişkilerini ifade eder.

Kur'ân'ı anlamada ilk önce nâzil olduğu dönemde kullanılan dili ve bunun dilsel çerçevesini bilmek önemli bir husustur. Zira Kur'ân, belli bir tarih diliminde Hicaz bölgesinde yaşayan insanlara kendi dilleri olan Arapça üzerine nâzil olmuştur.¹¹ Daha sonra Kur'ân metnini oluşturan dilsel ifadelerdeki cümle yapılarını, kelime-cümle ilişkilerini, cümlelerin de metnin tümü ile olan ilişkisini iyi bilmek gerekmektedir.¹²

Her kelimenin temel anlamının yanında bir de bağlamsal anlamı bulunmaktadır. Her kullanımda bağlam, manaya belirli bir ölçüde anlam katar. Zira kelimelerin bağlamlarıyla güçlü bir ilişkisi vardır ve anlamlarını bağlamlarından

⁹ H. P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, trc. Mehmet Dağ (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 118-119.

¹⁰ Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 20.

¹¹ Mehmet Paçacı, *Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 175.

¹² Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 188.

alırlar.¹³ Sözelimi, “fisk” (الفسق) kelimesinin Kur’ân’ın nâzil olmadan önce Arap toplumundaki anlamı ile Kur’ân’ın nâzil olduğu dönemde kazandığı yeni manalar arasında farklılıklar mevcuttur. Sözlükte, hurma vb. şeylerin kabuğunu yırtıp çıkması anlamındadır. Buna göre bir şeyin sınırı aşmış çıkmasına “fisk” denilmektedir.¹⁴ Nitekim dinin sınırlarını aşmak anlamındaki “küfir” kelimesinden daha genel bir anlama sahiptir.¹⁵

1.1.2.1.2. Konusal Bağlam

Konusal bağlam, ifadeler arasındaki bağlantıların ortak bir içerik tarafından sağlanması olayıdır. Sözelimi bir kitap hakkındaki tüm tanımlar hakkında böyle bir bağlamdan söz edilebilir.¹⁶ Konusal bağlam açısından Kur’ân incelendiğinde onun, konusal tertibe göre düzenlenmediği dikkat çeker. Zira Kur’ân’ın konusu, yapısı, ayet ve sûre dizimi bakımından kendine has bir özelliğe sahiptir. Diğer bir ifadeyle, Kur’ân’daki konular birbiriyle ilişkilidir ve bir bütün olarak incelenirler. Kur’ân’ı Kerim’deki konular ayrışma kabul etmediği ve birbirinden bağımsız olmadıkları aşikardır.¹⁷

Ancak Kur’ân’ın büyük bir kısmı günlük konuşma dili olan sözlü dil ile nâzil olmuştur.¹⁸ Sözlü dilde ise anlam, sözün doğal bağlamında yoğunlaşmaktadır.¹⁹ Son asırlarda dilsel/edebî tefsir ekolünün tesiri ile Kur’ân’ın konularına göre tasnif çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, bir konu hakkında değişik zamanlarda nazil olan ayetler bir araya getirilmektedir. Böylece Kur’ân’ın o konu hakkında neleri hangi aşamalarda ve nasıl söylediği tayin edilmektedir.²⁰

1.1.2.1.3. Sınıflandırıcı Bağlam

Sınıflandırıcı bağlam genelde disiplinler arasında bölümlere ayrılma işlevini yerine getirir. Sözelimi, edebiyat edebiyatla ilgili ifadelerle ilgilenirken

¹³ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, trc. Berke Vardar (Ankara: Kuzey Yayınları, 1984), 35-36; Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık Sorunu*, 189.

¹⁴ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-kur’ân* (Beyrut: ed-Dâru’ş-Şâmiye, 1412/1991), 636.

¹⁵ Sadık Kılıç, *Kur’ân’a Göre Nifak* (İstanbul: Furkan Yayınları, 1982), 25.

¹⁶ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 118.

¹⁷ Mehdi Bâzergân, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, trc. Yasin Demirkıran, Melâ Muhammed Feyzullah (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 161.

¹⁸ Ebu’l-Â’la Mevdûdi (ö. 1321/1903), *Tefhimu’l-Kur’ân: Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayânî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/ 9.

¹⁹ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, trc. Sema Postacıoğlu Banon (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 122.

²⁰ Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık*, 192.

karşılaştırmalı din de dinsel ifadelerle ilgilenir. Ancak bu ifadeler aynı zamanda başka bir disiplinin de konusu olabilir. Kısaca, bir bağlamdaki ifadeler, sözgelimi, bütün dinî ifadeler gibi, sadece benzerlik yönünden birbirine bağlı ise, bu bağlam sınıflandırıcıdır.²¹ Bütün müzik ifadeleri gibi sadece benzerlik dolayısıyla birbirine bağlı olduğundan bu tür bağlam sınıflandırıcı bağlam örnek teşkil eder.²²

1.1.2.1.4. İşlevsel Bağlam

Bir bağlamdaki ifadeler, özel amaçlara hizmet eden ve her birinin oynadığı rol bakımından anlaşılabilirdiği bir yapıda birbirleriyle ilişkili ise, bu bağlantı türü *işlevsel bağlam*dır.²³ Başka bir ifadeyle işlevsel bağlam, bir ifadenin benzer bir amaca yönelik olarak söylenen diğer konulardaki ifadelerle olan bağlantısıdır denebilir. Buna göre işlevsel açıdan Kur'ân'ın içeriğine dikkatli bir şekilde bakıldığında, onun bütün bir insanlık için hidayet kaynağı oluşunu ifade eden tüm ayetlerin, işlevsel bağlama girdiği söylenebilir.²⁴

1.1.2.1.5. Varoluşsal Bağlam

Varoluşsal bağlam, zamanda varlığını devam ettiren bir tek konunun ifade edilmesinden ibarettir. Bir kimsenin tüm davranış ve söyledikleri, yaşamının birer cüz'ü olduğundan bir bağlam oluşturmaktadır ki bu da varoluşsal bağlamdır. Bununla beraber bağlamlar birbirini dışlamazlar. Sözgelimi, bir kitap, bölümlerinin düzeni açısından işlevsel bağlamla ilgiliyken belli bir konu hakkında kaleme alınması bakımından da konusal bağlamla alakalıdır.²⁵

Kur'ân ilimleri yönünden metin-içi bağlam, siyak-sibak kavramlarının dışında (مُنَاسَبَةُ الْآيَاتِ وَ السُّورِ فِي الْقُرْآنِ) “ayet ve sûreler arasındaki ilgi” ifadesine karşılık gelmektedir. Bu ilim dalında metnin kendisi ‘delil’dir. Buna göre; dilsel ve maddi terkip yapısına bağlı olarak, pasajlar arasındaki ilgiyi kuran metnin kendisidir.²⁶

Bir bütün olarak Kur'ân ele alındığında, sûrenin öncesi ile sonrası arasında bir ilişki kurulurken, ayetler söz konusu edildiğinde, bu ilim dalına göre, her ayetin

²¹ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 119.

²² Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 118.

²³ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 118.

²⁴ Güven, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık*, 195.

²⁵ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 119.

²⁶ Nasr Hâmid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, trc. Mehmet Emin Maşalı (Ankara: Kitabiyat Yayınevi, 2001), 198.

öncesi ve sonrası ile ilgi kurulur.²⁷ Bu bakımdan Kur'ân pasajları arasındaki ilişki ve münasebetler, bu ilim dalının konusunu teşkil etmektedir.

Zerkeşi (ö. 794/1392) 'Kur'ân ayetleri arasında bir ilişki yoktur. Çünkü ayetler farklı olaylar üzerine nâzil olmuştur' diyen kimsenin hata ettiğini söylemiştir.²⁸ Ayetler inerken olaylara göre nazil olmuştur ve Kur'ân'ın tüm sûre ve ayetleri vahye dayanır. Bunun için bir ayet değerlendirilirken bu ayetin öncesinin tamamlayıcısı olup olmadığına ya da kendisinin önceki ayetlerle bağlantısına bakılması gerekir. Benzer şekilde, sûrelerin de öncesi ve sonrası ile ilişkisinin incelenmesi gerekmektedir.

1.1.2.2. Metin-Dışı Bağlam

Bir metinde veya sözde direkt görülme de esas olarak metnin kaleme alınmasına ya da sözün söylenilmesine ortam oluşturan tarihsel ve kültürel şartlar vardır. Bu şartlar dış bağlamı oluşturan unsurlardır. Dış bağlam, anlaşılacak şeyin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşulların tümünün değerlendirilmesini sağlar. Buna bağlı olarak dış bağlamın da iç bağlam kadar metnin anlaşılmasındaki rolünün önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca bu önem, sözü söyleyenin ya da metnin yazarının ne söylediği tespit edilemediği durumlarda daha fazla artmaktadır.²⁹ Nitekim bir metni doğru anlamak için metnin arka planını, amacını ve bu amacın söylenme şeklini bilmek gerekir ki, bu da metni ortaya çıkaran tarihsel koşulları araştırmaya götürür. Hangi devirde kaleme alındığı, kimlerle ve hangi nedenlerle ilgili olduğu bilgisi bizi metni doğru anlamaya sevk eder.³⁰

1.1.2.2.1. Tarihsel Bağlam

Tarihsel bağlam, anlaşılmak istenen metnin yer ve zaman faktörüyle ilgilidir. Zira metni anlamak için kim, kime, nerede, nasıl, neden, ne zaman gibi sorulardan oluşan metot sayesinde elde edilen bilgilerin çoğu tarihsel bağlama ait konuları içermektedir. Bu metot kullanılarak elde edilen metnin tarihsel şartlarını ve atmosferini bilmek metnin anlaşılmasında önemli bir husustur.³¹

²⁷ Zerkeşi, *el-Burhan*, 1/35.

²⁸ Zerkeşi, *el-Burhan*, 1/37.

²⁹ Düccane Cündioğlu, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı, 1. Kur'ân Haftası Sempozyumu (03-05 Şubat 1995)*, (Ankara: Fecr Yayınları, 1995), 181-182; Tiyek, *Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 28.

³⁰ Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre*, 18-19.

³¹ Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 29.

Tarihsel bağlam ile kastedilen, biri diğerine tesir etmeyen birbirinden kopuk tarihi kesitler değildir. Zira tarih, ifadelerin bir araya gelip dizilişinden anlamlı bir öykü ortaya koyar. Bu dizilişlerden her biri belli bir süreçten sonra tek olmakla birlikte başkalarına benzemektedir.³²

“Önce gelenlerin birikerek, daha sonra gelene tesir ettiği zamansal bir ifadeler silsilesinden oluşan bağlam, tarihsel bağlamı meydana getirir.”³³ Fakat önce ile sonra arasındaki etkileşim planlı bir etkileşim değildir. Tarihi oluşturan insandır, ancak onu kontrol altında tutamaz. O yüzden bu süreçten etkilenen de insanın bizzat kendisidir. Dolayısıyla her şeyi önceden tespit edip tek yönlü sonuç alma ihtimali söz konusu olamaz. Bu koşullar ağının nasıl sonuçlar doğuracağı söylenemez. Sadece gelişmeler alanı hakkında öngörülebilir bulunabilir. Bununla birlikte geriye bakınca anlamlı parçaları bir araya getiren olay dizilerini keşfetmek mümkün olabilir. Bu keşif ile metnin ya da sözün yer ve zamanla olan alakası kavranır. Neden söylendiği ya da yazma nedeni ve koşulları anlaşılabilir. Sonuç olarak doğru olan anlamın tespitine yardımcı olur.³⁴

Tarihsel bağlam kapsamında Kur’ân’ın doğru anlaşılması için yapılması gereken en önemli işlemlerden birisi de ayetlerin nazil olduğu zaman ve mekan bağlamını ve o dönemin şartlarını çok iyi bir şekilde belirlemektir. Klasik Kur’ân ilimleri içerisinde bulunan esbâb-ı nüzûl ilmi bir ölçüde bunu yapmaya çalışmıştır. Çünkü her söz söylendiği zaman, mekan ve şartlar içinde anlam kazanmaktadır.³⁵

1.1.2.2.2. Kültürel Bağlam

Dış bağlamın bir alt başlığı olan unsurlardan biri de kültürel bağlamdır. Kültür, toplumu oluşturan bireylerin inanç, tutum, davranış ve sosyal alışkanlıklarını yansıtır.³⁶ Toplumun üyeleri tarafından öğrenilip yaygınlaşarak genel kabul görmüş belirli bir bilgiyi gerektirmesi bakımından kültürün sınırları konusunda tam bir kesinlik yoktur. Fakat toplumu oluşturan insanların düşüncelerini büyük ölçüde etkiler. Bu kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında rol oynayan en önemli vasıtalarından biri olan dil ile de sıkı bir bağı vardır. Bir milletin dilinde bulunan

³² Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 132.

³³ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 118.

³⁴ Tiyek, *Kur’ân’ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 30-31.

³⁵ Mehmet Paçacı, *Kur’ân: Açıklanması ve Yorumlanması*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 399; Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık Sorunu*, 202.

³⁶ Yusuf Sancak, *Arap dili Temelinde Söz-Anlam İlişkisi* (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2008), 53.

kelimeler o milletin sosyal ve kültürel hayatının bir aynası konumundadır. Bu da dil ile kültür arasındaki güçlü bir bağ olduğunun göstergesidir. Kültürün önemli bir parçası olan dil, içinde bulunduğu kültürü yansıtır. Söz ve metinde geçen lafızlar, cümleler bulunduğu kültürel ortamdan etkilenir. Metnin anlaşılması için hitap edilen kimsenin psikolojik, zihni, ahlaki, iktisadi, siyasi vs. durumunun bilinmesi gerekir. Bu durumlar ise büyük oranda kültürel durum ve şartların bilinmesine bağlıdır. Dolayısıyla bu bilgilere ulaşmak kültürel bağlam sayesinde mümkün olur.³⁷

1.1.3. Bağlamın Metni Anlamaya Etkisi

Muhatap merkezli yazılan metinler ya da söylenen sözler bir mesaj verme gayesiyle yazılır ya da söylenir. Ancak bu maksat her zaman tam manasıyla gerçekleşmeyebilir. Zaman zaman kaynak konumundaki metni yazan veya sözü söyleyenin vermek istediği ile alıcı konumundaki okuyanın veya muhatabın aldığı birbiriyle uyumlu olmayabilir. Bu durum yanlış anlama ya da hiç anlamamaya neden olur. Bu problemden kurtulmak için alınan ve verilen mesajın birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir. Bu ise, iki aşamadan oluşan bir çalışmaya bağlıdır. Birinci aşama dilbilimsel analiz, ikinci aşama ise bağlamsal tespittir.³⁸ Birinci aşamada dilbilimsel analiz ile metinde ya da söylenen sözde kullanılan kelimelerin hangi anlama geldiğini bulmaya çalışılmaktadır. Zira anlaşılmaya konu olan cümle ya da sözün hangi manaya geldiği dilbilimsel analiz ile bilinir.³⁹ Ancak yanlış anlama ya da anlamama problemini sadece dilbilimsel analizle çözemeyiz. Çünkü bir metni veya sözü anlamak, o metni oluşturan ya da sözün içerisinde bulunan kelimelerin anlamını bilmek için yeterli değildir. Kelimeler ve cümleler içinde buldukları bağlamda kelime anlamlarından farklı bir anlama gelebilir.⁴⁰ Dolayısıyla hataya düşmemek için ikinci aşama olan bağlam tespitine gidilmelidir. Çünkü her metin bir bağlam içinde yer alır.⁴¹

Örneğin, Türkçede “er” kelimesi “bu iş er geç olacak” bağlamında “erken” anlamına gelirken “bu mangada on er vardır” bağlamında ise “rütbesiz asker” (er) anlamında kullanılmıştır.⁴²

³⁷ Tiyek, *Kur’ân’ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 31-32.

³⁸ Tiyek, *Kur’ân’ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 13.

³⁹ Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur’ân’ı Anlamaya Katkısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 228-229.

⁴⁰ Bakkal, *Kur’ân-ı Anlamada Siyak- Sibakın Önemi*, 12-13.

⁴¹ Tiyek, *Kur’ân’ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 14.

⁴² Teo Grünberg, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme* (Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları, 1970), 44.

Bu konu, bağlamın önemi şöyle örneklendirilmektedir:⁴³ “Türkçede kahve sözcüğünün dört farklı manası vardır. 1. “Kahve bitkisinin çekirdeği”; 2. “Kavrulmuş, öğütülmüş, pişirilmiş hale gelmiş kahve çekirdeği”; 3. “Bu çekirdekten yapılan bir içecek”; 4. “Kahvehane”. Örneğin:

I. O kahvede halis kahveden mis gibi bir kahve içtik.

4 2 3

II. O kahvede mutlaka nohut vardır.

2

III. Yıllardır kahveyi hep orta şekerli alırım.

3

Ünver verdiği bu örnekleri geniş bir şekilde açıklamaktadır. Birinci cümlede “kahvede” derken “kahvehane” anlamında kullanılırken “kahveden” derken “kavrulmuş, öğütülmüş, pişirilmiş hale gelmiş olan kahve çekirdeği” şeklinde bir anlam taşımaktadır. Üçüncü “kahve” kelimesi ile içilen kahvenin kastedildiği görülmektedir.

İkinci cümledeki kahvenin, “kavrulmuş, öğütülmüş kahve” anlamına geldiği ancak “nohut” kelimesi geçtikten sonra anlaşılabilir. Üçüncü cümledeki kahvenin içilecek kahve olduğu ise “orta şekerli” ifadesi ile belirginleşmektedir.⁴⁴ Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi bağlamın metni anlamaya olan etkisi açıktır.

1.1.4. Bağlamın Üslûbu Belirleyiciliği

İngiliz dil bilimcisi Firth, anlamın tespit edilmesinde dil dışı faktörleri, konuşanların vasıfları ile içinde bulunulan durumu hesaba katarak durum bağlamına atıfta bulunmuştur.⁴⁵ Durum bağlamı ile muhatabın durumunun birbiriyle bağlantı içerisinde hitap edenin üslubuna da etki etmesi söz konusudur. Bunu desteklemek için şu örneği verebiliriz: Bir iş için birlikte masraf etmiş olan iki arkadaşın birinin diğerine, hesabı belirlemek amacıyla söylediği “Yarın akşam seninle hesaplaşırız” cümlesindeki hesaplaşma eylemi ile bir kimsenin kızgın olduğu bir başkasına karşı kullandığı “Yarın akşam seninle hesaplaşırız!” cümlesindeki hesaplaşma eyleminin aynı anlamda olmadığını; bu eylemin birincisinde ‘para hesabı görmek’ ikincisinde ise ‘bir öğ alma isteği, kararı ve korkutma amacı’ anlamında kullanıldığını

⁴³ Ünver, *Kur’ân’ı Anlamada Siyakın Rolü*, 53.

⁴⁴ Ünver, *Kur’ân-ı Anlamada Siyakın Rolü*, 53.

⁴⁵ Tiyek, *Kur’ân’ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 16.

görmekteyiz. Buna göre içinde bulunan durum ve kişiler arasındaki ilişki, anlamın belirlenmesinde etkili olmaktadır.⁴⁶ Bu örnekten de anlaşıldığı üzere söylenen söz, içinde bulunulan durum, hitap eden ve edilenin hallerine göre farklı anlamlar kazanabilir. Bu da bağlamın üslûba etkisini açıklamaktadır.

1.2. ÜSLÛP VE ÜSLÛP İNCELEMESİ

1.2.1. Üslûbun Tanımı

Üslûp, bir yazarın metnini ya da konuşan bir bireyin sözünü oluştururken dilin vasıta ve imkânlarını kendine ait ölçütlerle seçip kullanması sonucu ortaya çıkan özellikler olarak tanımlanabilir.⁴⁷

Aynı dili kullanan edipler amaçlarını farklı biçimlerde ifade ederler. Özenle seçilen kelimeler ve bu kelimelerin yerine göre kullanımı, ifadelerdeki açıklık ve anlaşılabilirlik, konuyu okuyucunun merakını cezbedecek şekilde ifade edebilme, monotonluktan uzak vb. konularda her yazarın kendine ait ayrı bir yol takip etmesine “üslûp” adı verilmektedir. Bir eseri ölümsüz kılan şey, içindeki bilgilerin fazlalığı, anlatılan olayların dikkat çekici olmasından ziyade o eserin söyleniş biçimi yani üslûbudur. Ayrıca müellifin kendi mizaç ve kişiliği de üslûbunun belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Buna Fransız yazar Buffon’un “üslup insanın kendisidir” sözü uygun düşmektedir. Başka bir deyişle yazarın üslûbu onun kişiliğinin damgasını taşır. Buna göre iyi bir yazar seçtiği kelime ve söz dizimi yapıları ile kendi kişiliğini ve dünya görüşünü yansıtır. Bu konuya ilişkin olarak üslûp, “Üslûb-u beyan aynıyla insandır” şeklinde de tarif edilmektedir.⁴⁸

Üslûp, hatip veya yazarın kendi duygu ve düşüncelerini ifade etme biçimi, dili kullanma şeklidir. Bu açıdan üslûp bilim, dilin kullanımı esnasında, dilbilim kurallarını ve belâgat esaslarının uygulamasında ortaya konulan kişisel özellikleri ele almaktadır. Üslûp incelemesi, edebî tenkidin verilerine dayanarak, yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzını, terkip ve cümleleri oluşturma biçimini, belâgat türlerinde ortaya koyduğu kişisel özellikleri ele alır.⁴⁹

⁴⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, (Ankara: Engin Yayınevi, 1998), 76-77.

⁴⁷ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Multilingual, 2007), 40.

⁴⁸ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, (İstanbul: Türkiye Eğitim Vakfı Yayınları, 1994), 1: 112.

⁴⁹ İsmail Durmuş, “Üslûp”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 383.

Üslûp; “tavır”, “edâ”, “söyleyiş”, “kişinin veya bir grubun ifade özelliği”, “bir edebî türün söyleniş hususiyeti”, “kelimeleri kullanış”, “bir edebî eserin dil ve ifade yönüyle incelenmesi” gibi anlamlarla izah edilmiş ancak bütün terimler gibi üslûp kelimesinin tanımı için de bazı çerçeveler çizilmeye çalışılmıştır.⁵⁰ Edebî bir terim olarak üslûp için birçok tanım yapılmıştır. Zürkânî (ö.1367/1948), bu tanımları birbirine yakın şu üç tanım içerisinde özetlemiştir: “*Üslûp; konuşmacının, lafızların seçiminde ve kelamı oluşturmada takip ettiği yol veya anlamları ifade ederken, sözün maksadını yerine getirirken kullandığı kendine özgü konuşma tarzı veya konuşmacının başkalarından ayrıldığı söz sanatıdır.*”⁵¹

Bunun yanında Türkçe kaynaklarda üslûp için; “yazarın duygu, düşünce ve heyecanlarına verebildiği en güzel söz biçimi”⁵² “yerine ve zamanına göre yapılan değişik konuşma şekilleri”⁵³ “dilini ve edebî türün hazırladığı imkânlardan bir seçim yapma”⁵⁴ şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.

1.2.2.Üslûp Çeşitleri

Edebiyatla alakalı kaynaklarda farklı bakış açılarına göre üslûbun birçok tasnifi yapılmaktadır. Burada üslûp kavramı, alan merkezli, muhteva-konu merkezli ve yazar merkezli olmak üzere üç bölümde incelenecektir.

1.2.2.1. Alan merkezli

Alan merkezli sınıflandırmaya tabi tutulduğunda üslûbun üç çeşidi vardır.⁵⁵

1.2.2.1.1. İlmî Üslup

İlk defa üslup farklılıkları ilmî ve edebî üslûbun farklılığından ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni duygu ve hayallerin meydana getirilen ürüne aksedip

⁵⁰ Mehmet Önal, “*Edebî Dil ve Üslûp*”, (Erzurum: A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 36, 2008), 32.

⁵¹ Muhammed Abdülazim ez- Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Halep: Matbaatu İsa'l-bâbi'l-Halebî, ts, 2/ 303).

⁵² Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, 1/82.

⁵³ Nusreddin Bolelli, *Belâgat: Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı (İFAV) Yayınları, 2015), 30.

⁵⁴ Şerif Aktaş, *Edebiyat Üslûp ve Problemleri Üzerine*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1985), 106.

⁵⁵ Ahmet Bektaş, *Mekkî Sürelerdeki Edebî Üslûp Özellikleri Meryem Sûresi Örneği*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 8.

aksetmemesi ile alakalıdır. İlmî üslûpta müellif, eserinde duruma elverişli en sade ifadeleri seçer. Akla ve mantığa dayalı bilgi aktarımı söz konusudur.⁵⁶

Bu üslûp, mantık temeline bina edilir, akla hitap ederek ilmî gerçekleri izah eder. Dolayısıyla muğlak olan ifadelerden uzak durup edebi sanatlardan kaçınır. İlmî üslûbun güzelliği, ifadelerinin kolay anlaşılır olması, kelime seçimlerinde en kısa yoldan anlatılmak isteneni hafızaya yerleştirme gücü, delillerinin sağlam ve açık seçik oluşundan ileri gelmektedir.⁵⁷

1.2.2.1.2. Edebî Üslûp

Edebiyat alanında yazılan eserlerde bu üslup kullanılır. Bu üslubun en bariz örneği ifadelerini söz sanatlarıyla tezyin etmesidir. Bu üslupla kaleme alınan eserlerde muhatabın akli ile duygularına birlikte hitap edilir.⁵⁸

Akılla anlaşılabilen manalar edebî sanatlarla ifade edildiğinde insanda daha fazla etki bırakır. Sadece akla hitap eden meselelerin algılanması oldukça zordur. Ancak bilgiyi aktarırken duygular da içine katıldığında o bilginin insanın aklına ve gönlüne yerleşmesi kolaylaşır.⁵⁹

1.2.2.1.3. Hitabî Üslûp

Bu üslûp çeşidinde hedef kitle genellikle kalabalık insan topluluklarıdır. Muhatabın düşünce ve fikirlerine ivme kazandırıp harekete geçirme amaçlanır. Bu hususta daha çok heyecan unsurunun aktif hale gelmesine çabalanır. Bu üslûba en güzel örnek Peygamberimiz'in (a.s) Veda Hutbesi'dir.

“...Ey İnsanlar! Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum belki bu seneden sonra sizinle burada ebedi olarak bir araya gelemeyeceğim.

....Ashabım! Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bugünkü her hal ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmayınız. Bu vasiyetimi, burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsün. Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup işitenden daha iyi anlayarak muhafaza etmiş olur...”⁶⁰

⁵⁶ Ahmed eş-Şâyib, *el-Üslûb* (Kahire: Mektebetu'n-nahdatu'l-mısıriyye, 12. Basım, 2003), 59

⁵⁷ Ali el-Cârim- Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha* (İstanbul: Karaman Yayınları, 1984), 12.

⁵⁸ Hasan Çevikoğlu, *Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslûp* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 9.

⁵⁹ Seyyid Kutup, *et-Tasviru'l-fennî fi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'ş-şuruk, ts.), 34.

⁶⁰ Hasan Çevikoğlu, *Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslup*, 10.

1.2.2.2. Muhteva-Konu Merkezli

Üslûp bir metnin bestesi mesabesindedir. Söylenecek söze göre ses vermek gibidir. Dolayısıyla işlenecek konuya göre değişiklik gösterir. Her metin için aynı üslup kullanılmaz. Söylenecek söz hangi üslubu gerektiriyorsa o şekilde üslup tayin edilir.⁶¹ Edebiyatçılar konuya bağlı olarak âli, süslü ve sade olarak bu üslubu üçe ayırmışlardır.⁶²

1.2.2.2.1. Âli Üslup

Âli üslûb genellikle naat, münacât, mersiye, hutbede vs. kullanılan bir üslûp türüdür. Bu üslûpta düşünce ve duyguların asillik ve yüceliğine, anlatım sağlamlığına dikkat edilir. Kuvvet, heybet, haşmet ve manevî yönden yücelik bu üslûbun özelliklerindedir.⁶³

Bu üslupta asıl hedef doğrultusunda duygu ve hislere canlılık katılır, mana ve bağlam ile ilişkili olarak ifade güzelleştirilir. Âli üslubun en güzel örneği Kur'ân-ı Kerim'dir. Zira Kur'ân'ın anlatımında öne çıkan en önemli özellik manevi yücelik ile ifadelerinin güçlü olmasıdır.⁶⁴

1.2.2.2.2. Müzeyyen Üslûp

Söz sanatlarının yoğun olduğu bir üslup çeşididir. Söylenmek istenenleri ifade etme bakımından sade ile âli üslûp arasında yer alır. Müzeyyen üslûbun gayesi, süslü bir ifade tarzıyla akla ve duygulara birlikte seslenmektir. İfadelerdeki fonetik ahenk ve canlı tasvirler bu üslûbun karektiristik özelliklerindedir.⁶⁵

1.2.2.2.3. Sade Üslûp

Zorlama ifadelerden ve yapmacılıktan uzak doğal bir üslûptur.⁶⁶ Bu üslûpta öğretim ön planda olduğu için uzun edebi cümlelerden, sözlü anlatım tarzlarından uzak durulur. Sade üslûbun en dikkat çekici niteliği doğal bir ifade tarzı kullanılmasıdır. Bu üslupta edebi sanatlar tümüyle terkedilmez. Doğallıktan

⁶¹ Hasan Çevikoğlu, *Kur'ân-ı Kerim'de Edebi Üslup*, 11.

⁶² Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, 1/116.

⁶³ Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Varlık Yayınevi,1980), 299.

⁶⁴ Bektaş, *Mekkî Sürelerdeki Edebi Üslûp*, 4.

⁶⁵ Kazım Yetiş, *Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996), 203-222.

⁶⁶ Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 229.

uzaklaştırmayacak bir biçimde edebi sanatlardan yararlanılır. Fıkralar, mektuplar ve ilmi eserlerde bu çeşit üslûba baş vurulur.⁶⁷

1.2.2.3. Yazar Merkezli

1.2.2.3.1. Dönem Üslûbu

Belli bir asırda yaşayanlarla sınırlı olup o devre özgü özellikleri taşıyan üslûba dönem üslûbu denmektedir. Bir sanatçının ferdi üslûbunun yanında yaşadığı dönemdeki sanatçılarla ortak olduğu bir üslûp çeşididir.

Bir edip kendi yaşadığı devrin edebî birikimine ve lugavî yönden altyapısına uyumlu olan eserler ortaya koyar. Bu eser biçimlenirken edibin kendine özgü üslûbu da belirginleşir. Her devir, kendi döneminde yaşayan sanatçılarda yaygın olan edebî üslûp özelliklerini hâizdir. Cahiliye Dönemi üslûbu dönem üslûbuna örnek olarak verilebilir. Cahiliye dönemi üslûbunun temel vasıfları bedevîlik özellikleri taşıyan sert, zeki, duygusallığa dayalı olmasıdır.⁶⁸

1.2.2.3.2. Ferdî Üslûp

Her sanatçı yaşadığı devrin edebî üslûbunu kullanmakla beraber kendi eserlerini öteki sanatçılardan ayıran nev'i şahsına münhasır özelliklere sahiptir. Ferdî üslûp sadece o sanatçıya özgü olduğundan onun vefat etmesiyle sona erer. Bir dilde uzman olan kişiler bu özelliklerden yola çıkarak o dilde kaleme alınan edebi bir eserin sahibinin kim olduğunu anlayabilirler.⁶⁹

Sanatçıların üslûp farklılıklarının sebebi hem kendi dönemine hakim olan edebî üslûptan etkilenmeleri hem de kişiliğinin ve aklının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Yazı, yazarın yaşadığı döneme ve edebi türe ait kurallar bütünü ise o yazının içeriği de içinde üslubun ifade edildiği formlar bütünüdür.⁷⁰

1.2.3. Üslûp-Anlam İlişkisi

Göstergelerin, başka bir deyişle sözcüklerin temel anlamlarının yanında yüklendikleri yan anlamlar ve bunlara ait duygu değerleri mevcuttur. Kelimelerin yan anlamları ve duygu değerleri, üslûp incelemesi yapan birçok insanın hareket noktası konumundadır. Zira sözcüğün yan anlamı, yüklediği duygu değeri, okuyucu

⁶⁷ Yetiş, *Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik*, 224-225.

⁶⁸ Şâyib, *el-Üslûb*, 123.

⁶⁹ Celalettin Divlekçi, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 79.

⁷⁰ Aktaş, *Edebiyatta Üslûp*, 58.

ve dinleyicide hatırlattığı, düşündürdüğü hususların tümü kelimenin temel anlamından farklıdır.⁷¹

Dile ait her unsur beraber kullanıldığı malzemenin etkisiyle bulunduğu metnin içerisinde yeni bir anlam kazanır. Yazan veya konuşan insan bazen bilerek ve isteyerek, bazen düşünmeden ifadesinde veya metninde çağrışıma zemin hazırlayacak ses, kelime ve yapı gibi unsurları birlikte kullanır. Dile ait unsurların yan anlamı, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki üzerine inşa edilir. Çağrışım ile ilgili anlam göstergenin metin içinde kullanıldığı yerde kazandığı değerle, okuyucularda çağrıştıracağı imajlarla ve bu imajların kullanıldığı bağlamlarda yüklendiği işlevle alakalıdır. Bu bağlamlar farklı düzeylerdeki hayat tezahürlerinin ifadesi olabileceği gibi edebi türle de alakalı olabilir. Buna göre göstergenin yan anlam kazanmasını sağlayan bağlamlar, kültürel ve edebi olarak değişiklik gösterir.⁷²

Anlam kavramı ise mesajın kaynak birimi tarafından dil sistemi içerisinde seçme, kodlama ve transfer etme süreçlerinden geçirilerek ulaştırılan iletiler kümesidir. Konuşmacı bu iletiler kümesini dile ait göstergelerle kodlarken, kullandığı dil, kelime ve ifade düzeyinde kendisine bir takım alternatif sunacaktır. Bu seçenekler içinde kendisine en uygun anlatım araçlarını tercih etmesi ve bunu dille ifade etmesi, anlamın üslûpla olan bağlantı noktasını oluşturur. Zira konuşmacının anlatım araçları ile alakalı yaptığı her tercih, vermek istediği mesajın muhatabı tarafından algılanmasında önem arz etmektedir.⁷³

Bu hususta Zemahşeri'nin "*mesajı/amacı olmayan anlam olamaz*"⁷⁴ tespiti kayda değerdir. Buna göre her anlamın bir mesajı vardır. Üslûp da bu mesajı en iyi şekilde aktarmayı sağlayan, kaynak birim tarafından dilin ifade imkanlarını kendine has kriterlere göre seçim yaparak anlatıma kattığı kişisel nitelikteki özelliklerin tümüdür. Dolayısıyla anlam ile üslûp arasında iç-dış, biçim-öz biçiminde bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim anlamdaki bir değişiklik üslûpta da değişikliğe yol açar. Aynı şekilde üslûptaki herhangi bir değişiklik de anlama tesir eder.⁷⁵

⁷¹ Aktaş, *Edebiyatta Üslûp*, 29-30.

⁷² Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Proplemleri*, 83-84,

⁷³ Divlekçi, *Anlam-Üslûp İlişkisi*, 98-99.

⁷⁴ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâga* (Kahire: y.y, 1960), 659; akt. Divlekçi, *Anlam-Üslûp İlişkisi*, 99.

⁷⁵ Divlekçi, *Anlam-Üslûp İlişkisi*, 99.

1.3. TEKRAR OLGUSU

1.3.1. Tekrarın Tanımı

Arapçada “dönmek (رجوع), yinelemek” anlamına gelen (تَكَرَّرَ) ⁷⁶ hem كَرَّ (kerre) hem de كَرَّرَ (kerrere) fiilinin mastarı olduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Bu kelimenin Türkçe sözlükteki anlamı “Aynı işin, olayın, hareketin yeniden ortaya çıkması, bir konuşma veya yazıda aynı düşünceyi, kelimeyi birçok defa söylemek” şeklindedir.⁷⁸

Tekrarın hem “yinelemek” hem de “genelemek”⁷⁹ anlamı bulunmaktadır. Yinelemek “bir sözü yeniden söylemek”⁸⁰ anlamındayken, genelemek “aynı sözü aynı anlamdaki çeşitli sözcüklerle söyleme”⁸¹ gibi çok daha farklı bir anlama gelir. Bu da tekrarın iki farklı anlamının bulunduğunu göstermektedir.

Zerkeşi tekrarı, “İki anlatım arasındaki zamanın uzamasından dolayı, bir anlatımın unutulması korkusuyla ve anlamı daha da kökleştirmek için lafzın veya müradifinin iade edilmesi” şeklinde tarif etmektedir.⁸² Fadıl Hasan Abbas ise tekrarı şöyle tarif eder: “Tekrar, aynı lafzın aynı manayı ifade etmek için iade edilmesidir. Bu iki şart bir araya gelmezse yani tekrar eden aynı lafız olmazsa, yahut bir lafız bir defadan fazla zikredilip de her birinin kendine has konteksi ve manası olursa kesinlikle biz bunu tekrar olarak isimlendirmiyoruz. İşte tekrarın ince tarifi budur.”⁸³

Bu tanımların her birinin haklılık payı olabilir. Bir lafzın aynısını ve eşanlamlılarını iade etmek kaçınılmaz olarak tekrar sözcüğü ile ifade edilecektir. Ancak bu tekrar memduh (övülen) bir tekrar olabileceği gibi mezzum (zemmedilen) bir tekrar da olabilir.⁸⁴

1.3.2. Tekrar Çeşitleri

Arap edebiyatında genel olarak iki tür tekrardan söz edilebilir. Birincisi lafız tekrarı olup bir harfin, bir kelimenin, bir cümlenin vs. peşpeşe veya aralıklı olarak tekrar edilmesi şeklinde olur.⁸⁵ İkincisi ise mana tekrarıdır. Tefsir usulcülere

⁷⁶ İbn Manzur, “tekrar”, 5/135.

⁷⁷ İbn Manzur, “krr”, 5/135.

⁷⁸ “Tekrar”, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, 2/1443.

⁷⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi* (Ankara: Remzi Kitabevi, 2000), 6/281.

⁸⁰ Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, 7/323.

⁸¹ Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, 2/209.

⁸² Zerkeşi, *el-Burhân*, 3/13; akt. Erdoğan Baş, *Kur’ân’ın Üslûbu ve Tekrarlar* (İstanbul, Pınar Yayınları, 2003), 20-21.

⁸³ Fadıl Hasan Abbas, *el-Kasasü'l-Kur’ânî* (Amman: y. y, 1987), akt. Baş, *Kur’ân’ın Üslûbu*, 21.

⁸⁴ Baş, *Kur’ân’ın Üslûbu*, 21.

⁸⁵ Baş, *Kur’ân’ın Üslûbu*, 27.

genellikle mana tekrarı ile Kur'ân'ın değişik sûrelerinde tekrarlanan kıssa ve haberleri kastetmektedirler. Ancak Kur'ân'da geçen kıssa ve haberlerden başka pek çok mana tekrarı mevcuttur. İman, tevhit, Allah'ın sıfatları, ahiret, amel, takva, cennet, cehennem gibi bir çok konu Kur'ân'da tekrarlanmaktadır.

Mana tekrarları teknik açıdan ikiye ayrılır.

- a) Müfid mana tekrarları
- b) Gayrı müfid mana tekrarları

Müfid ile kastedilen bir mana ifade etmesi ve yararının bulunması, gayrı müfid ise bunun aksine bir mana ifade etmemesi ve bir yararının bulunmamasıdır.⁸⁶

1.3.2.1. Müfid Mana Tekrarı

Mana tekrarlarının bir kısmı, içinde tek bir anlamı ihtiva etmektedir. Sözelimi Arapların *أَطْعِنِي وَ لَا تَعْصِنِي* “Bana itaat et, karşı gelme” sözü aynı manayı kapsamaktadır. Zira itaatı emretmek, karşı gelmeyi de yasaklamak anlamına gelmektedir. Bu tür tekrarlar yararsız görülmemektedir. Bu örneğin faydası, itaatın gerekliliğini muhatabın zihnene yerleştirmektir. Bu tür tekrarlar genellikle te'kit anlamı içermektedir.⁸⁷

1.3.2.2. Gayr-ı Müfid Mana Tekrarları

Gayr-ı müfid kavramı aynı anlama gelen kelimelerin ilave bir mana katmaksızın tekrar edilmesi demektir. Bu tür tekrarlar hakkında “*Lafızlar farklı, ifade edilmek istenen mana aynı olursa bu kullanım kusur sayılmaz*” şeklinde kabul edilerek caiz görüldüğü bildirilmiştir. Fakat gayr-ı müfid tekrarlar faydasız ise nesirde kusur kabul edilmektedir. Şiirde ise kimi zaman kusur kabul edilirken kimi yerde kusur telakki edilmemiştir.

Ancak Kur'ân'da gayr-ı müfid olan herhangi bir kelime veya ibare bulunmamaktadır. Nitekim Kur'ân beşer takatinin üstünde bir lafız ve mana örgüsünü hâizdir.⁸⁸

1.3.3. Tekrarın Faydaları

İslam alimleri, Kur'ân'daki tekrarların çeşitli gaye ve faydaları olduğunu ifade etmektedirler. Bu amaç ve yararları genel olarak şöyle sıralayabiliriz:

⁸⁶ Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu*, 39.

⁸⁷ Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu*, 44-45.

⁸⁸ Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu*, 48-49.

1. Takrir: Takrir kelimesi, “Anlatılanı veya verilmek istenen mesajı, muhatabın zihnine iyice yerleştirmek” anlamına gelir.⁸⁹ Daha önce iletilen bir mesajın -sözün uzamasından dolayı- unutulma riskini ortadan kaldırmayı hedefler. Kur’ân’da muhataplara daha önceden ulaştırılan bazı mesajlar, bu gayelerle tekrarlanmıştır. Sözelimi, “Öte yandan, bilesin ki Rabbin, eziyetlerle sınıandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından çabalarını sürdürüp sabır gösterenlerin yardımcısıdır; artık bu yapılanlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”⁹⁰ mealindeki ayetteki ifadeler, dokuz ayetten sonra, “sonuç olarak senin rabbin cahillikle kötülük işleyen, ama bunun ardından tövbe edip kendilerini düzelterenlerin yardımcısıdır; onların bu dönüşünden sonra, bilesin ki, artık rabbinin mağfiret ve rahmeti de çok geniştir.”⁹¹ şeklinde bir kez daha tekrarlanmıştır.⁹²

2. Te’kit: Tekrarın bir diğer amacı da anlamı pekiştirmektir. Ancak tekrarın delâleti pekiştirme ile sınırlandırılmaması gerekir. Çünkü tekrarda, ilk ifadede bulunmayan farklı bir anlamın ortaya çıkması söz konusudur. Oysa tekite anlamın zihne yerleştirilmesi amaçlanır. Tekrarda ise te’kitin ötesinde anlam inşası gözardı edilmemelidir. Sözelimi,

﴿ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (3) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (4) ﴾ “Hayır! Yakında bileceksiniz!

Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz!”⁹³ ayetlerindeki, “Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz!” ifadesi tekitten öte te’sis anlamının da bulunduğu belirtilmiştir. Çünkü ikinci ayette ifade edilen anlam birinci ayetteki ifadenin anlamından daha güçlü bir şekilde ortaya konmuştur. Zira tekrar eden ifade “summe” edatıyla birlikte yeni bir anlam inşâ ettiği söylenebilir.⁹⁴

3. Tenbih: Tekrarın, mesajın muhatap tarafından daha iyi anlaşılması için bir uyarı, dikkat çekme işlevi gördüğü söylenebilir. Örneğin,

⁸⁹ Baş, *Kur’ân’ın Üslûbu*, 105.

⁹⁰ Kur’ân Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), en-Nahl 16/110.

⁹¹ en-Nahl 16/119.

⁹² Zerkeşî, *el-Burhan*, 3/14; Ebu Bekir Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûti, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-kur’ân* (Beyrut: y.y, 1987), 2/145; Bk. Mustafa Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 43.

⁹³ et-Tekâsür 102/3-4.

⁹⁴ Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakâiki’t-tenzîl* (Beyrut: y.y, 1977), 4/281; Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/12; Bk. Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, 42.

﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ (38) يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الآخِرَةَ هِيَ

دَارُ الْقَرَارِ (39)﴾

“O inanan kimse dedi ki: "Ey kavmim! Bana uyun ki, sizi doğru yola ileteyim. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahirete gelince , ebedilik yurdu işte orasıdır.”⁹⁵ ayetlerinde iki kez geçen “يَا قَوْمِي” ifadesi bu çeşit bir tekrara örnek olabilir.⁹⁶ Birinci ayette “Ya Kavmi” sözü ile ikinci ayette tekrar “ya kavmî” diye onlara seslenmesi bir tenbih hükmünde, bir uyarı, dikkat çekmek, kendisinin onlardan olduğunu bildirmek için olabilir. Bu şekilde bir ifade sözü daha etkili hale getirdiği düşünülmektedir.⁹⁷

3. Terdîd: Rahmân sûresinde 31 kez tekrar edilen “Öyleyse, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” ayeti ile, Mürselat sûresinde 10 kez tekrar edilen “O gün, (hakikati) yalanlayanların vay haline” ayeti, terdîd kısmında değerlendirilmiştir.⁹⁸ Bu ayetlerin tekrarındaki farklılık, müteallaklarının farklı oluşu ile açıklanmıştır.⁹⁹ Buna göre, Rahmân sûresinde Yüce Allah insanlara ve cinlere hitap ederek onlara bahşettiği nimetleri sıralamış; daha sonra, zikredilen her nimetin bilinmesi ve şükürünün eda edilmesi gerekliliğine karşı onları uyarmıştır. Yine aynı şekilde Mürselât sûresinde ise Allah Teâla kıyamet gününün ürkütücü hallerini resmetmiş ve bu hallere ilişkin her tasvirin ardından muhatabın zihninde daha fazla tesir bırakmak için tehdit ve ikazını tekrar etmiştir.¹⁰⁰

5. Korkutma: Bilhassa Mekkî sûrelerin ilk ayetlerinde bulunan yemin cümleleri, üzerine yemin edilen şeyin şiddet derecesini mübalağalı bir tarzda ifade etmek sûretiyle muhatabı korkutmak için yinelenmiştir. Sözgelimi, Hakka 1-2. ayetlerde geçen ‘hâkka’ “gerçekleşecek olan [kıyamet]” kelimesi ile Kâria 1-2.

⁹⁵ el-Mü'min 40/38-39

⁹⁶ Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, 42.

⁹⁷ Baş, *Kur'an'ın Üslubu*, 109.

⁹⁸ Suyûti, *el-İtkân*, 2/ 145-146.

⁹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/ 18.

¹⁰⁰ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Beyânü i'câzi'l-kur'an*, (Selâsu resâil fi i'câzi'l-kur'an içinde, nşr. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlül Sellâm (Kahire: Basım yeri yok, 1991), 53; Bk. Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, 43.

ayetlerdeki 'kâria' "kapıyı çalan/ sarsan [kıyamet]" ifadesinin tekrarında, kıyamet gününün dehşetini vurgulamak için tekrar edilmiştir.¹⁰¹

6. Ta'zim (Bir şeyin değerini yüceltmek): Kadir Sûresi 1-2. ayetlerde iki defa zikredilen 'Kadir gecesi' ifadesi, bu gecenin kıymetini yüceltmek gayesiyle yinelenmiştir. Vâkıa Sûresi 8-9. ayetlerde ikişer defa zikredilen "(ahirette) bahtiyar olanlar" ve "bedbaht olanlar" ifadeleri de aynı şekilde tazim (yüceltme) amacıyla tekrarlanmıştır.¹⁰²

¹⁰¹ Zerkeşi, *el-Burhân*, 3/17; Bk. Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, 44.

¹⁰² Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, 44.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞLAM AÇISINDAN HZ. ADEM VE HZ. MUSA KISSALARINDAKİ TEKRARLAR

Hız. Adem kıssası, Bakara sûresinde 29-39 ayetler arasında anlatılmaktadır.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(29) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (30) وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى
الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (31) قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (32) قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (33) وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا
إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (34) وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ
شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (35) فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا
اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (36) فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ
عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (37) قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (38) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (39)

“29. O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir. 30. Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti. 31. Allah, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. 32. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. 33. Allah, şöyle dedi: "Ey Adem! Onlara bunların isimlerini söyle." Adem, meleklere onların isimlerini

bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi. 34. Hani meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu. 35. Dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." 36. Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik. 37. Derken, Adem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır. 38. "İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" dedik. 39. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."¹

Hz. Adem kıssası, A'râf sûresinde 10-27 ayetler arasında ise şöyle anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (10) وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (11) قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (12) قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ (13) قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (14) قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ (15) قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (16) ثُمَّ لَا تَجِدُنَّ فِيهِمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (17) قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ (18) وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (19) فَوَسَّسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لُبْدِي لَهُمَا مَا وُورِي عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِحِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (20) وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (21) فَدَلَاهُمَا

¹ el-Bakara 2/29-39.

بِعُرْوٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلُّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (22) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (23) قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (24) قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ (25) يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ (26) يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (27)

“10. Andolsun, size yeryüzünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz! 11. Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. 12. Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi. 13. Allah, "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi. 14. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver." 15. Allah da "Sen süre verilenlerdensin" dedi. 16. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." 17. "Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın." 18. Allah, dedi ki: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyarsa sizin, hepimizi cehenneme doldururum." 19. "Ey Adem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." 20. Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı." 21. "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. 22. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini

cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi. **23.** Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." **24.** Allah, dedi ki: "Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır." **25.** Allah, dedi ki: "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (mahşere) çıkarılacaksınız." **26.** Ey Ademoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindedir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik). **27.** Ey Ademoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kalmışızdır."²

Hiz. Adem kıssası A'râf sûresinde 10-25 ayetler arasında ele alınmaktadır: (A'râf ile Sâd sûrelerindeki Hiz. Adem kıssasının geçtiği ayetler yukardakinden farklı olarak A'râf sûresi 26-27. ayetler bulunmamaktadır.)

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (10) وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (11) قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (12) قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ (13) قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (14) قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ (15) قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لَأَفْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (16) ثُمَّ لَا تَبْتَهُهُم مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (17) قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ (18) وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (19) فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (20) وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (21) فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ

² el-A'râf 7/10-27.

بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلَّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (22) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (23) قَالِ اهْبُطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (24) قَالِ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ (25)

“10. Andolsun, size yeryüzünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz! 11. Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere, "Adem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. 12. Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi. 13. Allah, "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi. 14. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver." 15. Allah da "Sen süre verilenlersin" dedi. 16. Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." 17. "Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın." saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." 18. Allah, dedi ki: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyarırsa sizin, hepinizi cehenneme doldururum." 19. "Ey Adem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." 20. Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı." 21. "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. 22. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi. 23. Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." 24. Allah, dedi ki: "Birbirinizin düşmanı

olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır." 25. Allah, dedi ki: "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (mahşere) çıkarılacaksınız."³

Hizmet Adem kıssası Sâd sûresinde 67-88 ayetler arasında şöyle yer almaktadır:

قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ (67) أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ (68) مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَائِكَةِ إِذْ يَخْتَصِمُونَ (69) إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنْتُمْ أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (70) إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (71) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (72) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (73) إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (74) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيدِيَّ اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (75) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (76) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (77) وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (78) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ (79) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (80) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (81) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (82) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (83) قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ (84) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (85) قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (86) إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (87) وَلِتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ (88)

"67. De ki: "Bu Kur'ân, büyük bir haberdir." 68. "Siz ise ondan yüz çeviriyorsunuz." 69. "Aralarında tartıştıkları sırada, yüce topluluğa (ileri gelen melekler topluluğuna) dair benim hiçbir bilgim yoktu." 70. "Bana ancak, benim Sâdece bir uyarıcı olduğum vahyediliyor." 71. Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım." 72. "Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin." 73. Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. 74. Ancak İblis eğilmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. 75. Allah, "Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoymdu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?" dedi. 76. İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi. 77. Allah, şöyle dedi: "Öyle ise çık oradan (cennetten), çünkü sen kovuldun." 78. "Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir." 79. İblis, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. 80-81. Allah, şöyle dedi:

³ el-A'râf 7/10-25.

"Sen o bilinen vakte (kıyamet gününe) kadar mühlet verilenlerdensin. 82-83. İblis, "Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım" dedi. 84. Allah, şöyle dedi: "İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum: 85. "Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım." 86. (Ey Muhammed!) De ki: "Bundan (tebliğ görevinden) dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden değilim." 87. "Bu Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür." 88. "Onun haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz."⁴

Hicr sûresinde Hz. Adem (a.s) kıssasının anlatıldığı ayetler şunlardır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (26) وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السُّمُومِ (27) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (28) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (29) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (30) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (31) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (32) قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (33) قَالَ فَخُذْ مِنْهَا فَاثْرًا فَانكِرْ (34) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (35) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (36) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (37) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (38) قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (39) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (40) قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (41) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (42) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (43)

"26. Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yaratmış. 27. Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık. 28-29. Hani Rabbin meleklere, "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin" demişti. 30. Bunun üzerine bütün melekler saygı ile eğildiler. 31. Ancak İblis, saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan kaçındı. 32. Allah, "Ey İblis! Saygı ile eğilenlerle beraber olmamandaki maksadın ne?" dedi. 33. İblis dedi ki: "Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için saygı ile eğilemem." 34-35. Allah, "Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz hesap gününe kadar lânet

⁴ es- Sâd 38/67-88.

senin üzerindedir" dedi. 36. İblis: "Rabbim! öyle ise onların tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver" dedi 37-38. Allah da "O hâlde, sen vakti (yalnızca benim tarafımdan) bilinen güne (kıyamete) kadar mühlet verilenlerdensin" dedi. 39-40. İblis, "Rabbim! Beni azdırmana karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracağım" dedi. 41-42. Allah, "İşte bu bana ulaştıran dosdoğru yoldur. Azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur" dedi. 43. Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir."⁵

Sâd sûresinde anlatılan Hz. Adem kıssası ile ilgili şu ayetler bulunmaktadır:

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ (62) أَتَّخَذْنَا هُمْ سِحْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ (63) إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ (64) قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنِّي إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (65) رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْفَقَّارُ (66) قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ (67) أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ (68) مَا كَانَ لِي مِنِّ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يُخْتَصِمُونَ (69) إِنَّ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (70) إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ (71) فَاذًا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (72) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (73) إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (74) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَجْمَعُونَ (75) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ (76) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (77) وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (78) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (79) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ (80) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (81) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (82) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (83) قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ (84) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (85) قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (86) إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (87) وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ (88)

"62. Yine şöyle derler: "Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz? 63. "(Cehennemlik değillerdi de) biz onları alaya mı almış olduk, yoksa (buradalar da) gözlerimizden mi kaçtılar?" 64. Şüphesiz bu, cehennemliklerin

⁵ el- Hicr 15/26-43.

birbirleriyle çekişmesi kesin bir gerçektir. **65.** (Ey Muhammed!) De ki: "Ben ancak bir uyarıcıyım. Her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan bir Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur." **66.** "O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır." **67.** De ki: "Bu Kur'an, büyük bir haberdir." **68.** "Siz ise ondan yüz çeviriyorsunuz." **69.** "Aralarında tartıştıkları sırada, yüce topluluğa (ileri gelen melekler topluluğuna) dair benim hiçbir bilgim yoktu." **70.** "Bana ancak, benim sadece bir uyarıcı olduğum vahyediliyor." **71.** Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım." **72.** "Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin." **73.** Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. **74.** Ancak İblis eğilmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. **75.** Allah, "Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?" dedi. **76.** İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi. **77.** Allah, şöyle dedi: "Öyle ise çık oradan (cennetten), çünkü sen kovuldun." **78.** "Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir." **79.** İblis, "Ey Rabbim! öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. **80-81.** Allah, şöyle dedi: "Sen o bilinen vakte (kıyamet gününe) kadar mühlet verilenlerdensin." **82-83.** İblis, "Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım" dedi. **84.** Allah, şöyle dedi: "İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum." **85.** "Andolsun, cehennemini seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım." **86.** (Ey Muhammed!) De ki: "Bundan (tebliğ görevinden) dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden değilim." **87.** "Bu Kur'an, âlemler için ancak bir öğüttür." **88.** "Onun haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz."⁶

Bağlamın anlama olan katkısı, olayların belâgat kurallarına mukteza-yı hâle göre yorumlanması; harfî cerlerin kullanımında gözetilen nükteler; i'câz üslûbunu yansıtan ihtisâr, hazif ve icmâli yaklaşımlar; zâhir isim yerine zamir getirmek ya da zamir gelecek yerde ism-i zâhir getirmek gibi itnâb ile ilgili hususiyetler; tertib ifade edip etmemesi bakımından atıf harflerinin kullanımından kaynaklanan mana

⁶ es- Sâd 38/62-88.

hususiyetleri; hâs üzerine âm, âm üzerine hâs lafzın atfedilmesi vb. bağlam özellikleri, kıssaların tekrarında dikkate alınması gereken unsurlardır.⁷

2.1. HZ. ADEM'İN KISSASININ YER ALDIĞI SÛRELER

Hz. Adem kıssası Kur'ân-ı Kerim'de bir çok sûrede geçmektedir. Bu bölümde Bakara sûresinin 29-39. ayetleri arasında, A'râf sûresinin 10-27. ayetleri arasında, Sâd sûresinin 67-88. ayetleri arasında ve Hicr sûresinin 26-43. ayetleri arasında geçen Hz. Adem kıssalarının konu, dilsel ve belâgî yönden mukayeselerine yer verilecektir.

2.1.1. Bakara Sûresinin Konusu

Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim şu temel konuları ihtiva etmektedir: İslâm dininin getirdiği akide, ibadet ve hayat nizamıyla alakalı olan bilgiler; Tevhit inancını ispat eden deliller, beşerin yaratılışı, yetenekleri, imtihanı; İsrâiloğullarının tarihinden önemli kesitleri, Hz. İbrâhim kıssası, Kâbe'nin inşa edilişi ve kible oluşu; yiyecekler, kısas, vasiyet, oruç, savaş, hac, nikâh, boşama, yetimlik, şarap, kumar, faiz, akidlerin yazılması, Allah-kul ilişkisi, örnek dualar vb. hususlara ilişkin hükümler yer almaktadır. Bakara sûresi daha çok Fâtîha sûresinin, “doğru yolu bulanlarla ondan sapanlar”a işaret eden kısmının, örnekler ve tarihî vâkıalarla izah edilmesi gibidir.⁸

2.1.1.1. Hz. Adem Kıssası ile Alakalı Bakara Sûresinde Geçen Olaylar

Bakara sûresinde Allah Teâla'nın yeryüzünü halife olarak seçtiği insanlar için yarattığını meleklerle bildirmesi ve Allah'ı tesbih ve takdir edenler olarak meleklerin, yeryüzünde bozgunculuk yapıp kan dökecek birini mi yaratacağı şeklinde Yüce Allah'a sual etmelerine yer verilir. Bunun üzerine Allah Teâla onların bilmediklerini, kendisinin her şeyi bildiğini, Hz. Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğrettiği, meleklerin bilgilerinin sınırlı olduğu, kendisine isimlerin öğretildiği Adem (a.s)'ın ise varlıkların tüm isimlerini söylediği bilgisine yer verilmektedir. Allah Teâla'nın meleklerle her şeyin gaybını bildiği, onların açığa vurduklarını da gizlediklerini bildiğini haber vermesi, meleklerle Hz. Adem'e secde etmeleri emredilmesi üzerine

⁷ Fazıl Salih es-Sâmerrâi, *Murââtü'l-makam fi't-ta'biri'l-Kur'âni* (Dimaşk: Daru İbn Kesir, 2015), 199; Fazıl Salih Samerrai, *et-Ta'biru'l-Kur'âni* (Bağdat: Câmiatu Bağdad, 1987), 312.

⁸ <https://www.kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/2-bakara-suresi, 6/10/2019>.

İblis hariç diğerlerinin hemen secde ettikleri ancak İblis'in büyüklük taslayıp kafirlerden olduğu bildirilmektedir.

Hız. Adem'in eşiyle birlikte cennete yerleşmesi, orada diledikleri gibi bol bol yemeleri, fakat o ağaca yaklaşmaktan nehyedildiği ifade edilmektedir. Şeytanın onların ayağını kaydırdığına ve onları içinde buldukları konumdan çıkardığına işaret edilmektedir. Bunun üzerine birbirlerine düşman olarak yeryüzüne inmeleri ve orada belli bir süre kalacakları belirtilmektedir. Hız. Adem'in vahiy ile Allah'tan aldığı birtakım kelimelerle tevbe etmesi ve bu tevbesinin kabul edildiği bildirilmektedir. Bakara sûresindeki bu kıssanın anlatımı Ademoğulları için yapılan şu hitapla sona ermektedir. Bir yol gösterici peygamber gelir de ona tabi olurlarsa onlara korku olmadığı ve üzülmecekleri, inkar edenlerin ve ayetleri yalanlayanların ise cehennemlik oldukları ve orada ebedi kalacakları haber verilmektedir.

2.1.2. A'râf Sûresinin Konusu

A'râf sûresinde iman meseleleri, özellikle âhiretle ilgili hususlarla vahyin ehemmiyeti, ataları körü körüne taklit etmenin doğru olmayışı ve zararları, müminlerle inkârcıların âhiretteki durumlarının karşılaştırılması, Allah'ın mutlak hüküm sahibi olduğu, rahmetinin genişliği gibi itikadî mevzular ele alınmaktadır. Bununla beraber geçmiş peygamberlerin hayatlarından örnekler verilerek onların iman uğruna verdikleri mücadeleler tasvir edilir; sırası geldikçe müşrikler ikaz edilir; müminlere de sabır ve sebat tavsiye edilir.⁹

2.1.2.1. Hız. Adem Kıssasının A'râf Sûresindeki Anlatımı

Bu sûrede Yüce Allah'ın insana yeryüzünde imkan ve iktidar verdiği, orada insan için birçok geçim yaratıldığı buna karşılık insanoğlunun şükrünün azlığından söz edilmektedir. Hız. Adem'in yaratılması, ona şekil verilmesi, meleklerle Hız. Adem'e secde etmeleri emredilmesi üzerine İblis'ten başka hepsinin saygı ile ona eğildikleri, şeytanın secde edenlerden olmağı ifade edilmektedir. İblis'in emre uymaktan onu neyin alıkoyduğu sorulduğunda İblis'in kendisinin ateşten onun çamurdan yaratıldığını söylediği haber verilmektedir. Bunun üzerine Kur'ân-ı Kerim'de İblis'e "in ordan, büyüklük taslamak senin haddin değil, hemen çık, çünkü

⁹ <https://www.kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/7-araf-suresi, 6/10/2019>.

sen aşağılıklardansın” şeklindeki ifadeye yer verilmesi, İblisin kıyamet gününe kadar Ademoğullarını sapıklığa düşürmek için mühlet istemesi ve bu talebinin kabulü bildirilmiştir. Şeytanın insanların çoğunun şükredenlerden olmayacağını söylediği yerilmiş ve kovulmuş olarak İblis’in cennetten çıkarıldığı, İblis’e uyanların hepsinin cehenneme doldurulacağı bildirilmiştir.

Kur’ân’da Hz. Adem ve eşinin cennette kalmaları, diledikleri yerden yemeleri fakat o ağaca yaklaşmalarının yasaklanmasına yer verilmiştir. İblisin onlara: “Rabbiniz şu ağaca yaklaşmayı melek olmayın ya da cennette ebedi kalacaklardan olmayın diye yasakladı” diye söylediği belirtilmektedir. Onlara kendisinin öğüt verenlerden olduğuna dair yemin ettiği ve bu şekilde onları kandırıp yasağa sürüklediği ifade edilmiştir. Hz. Adem ve eşinin ağaçtan tattığı ve kendilerine avret yerleri görünmesi üzerine cennet yapraklarıyla örtmeye başladıkları bildirilmektedir. Kıssa ile ilgili ayetlerin devamında Hz. Adem ve eşine “o ağacı yasaklamadım mı? Şeytan sizin apaçık düşmanınızdır demedim mi?” şeklinde hitap edildiği, Hz. Adem ve eşinin de kendilerine zulmettiklerini, bağışlanmazlarsa hüsrana uğrayanlardan olacaklarını söyledikleri haber verilmektedir. Bunun üzerine birbirlerine düşman olarak oradan inmeleri, kendileri için yerüzünde bir süreye kadar yerleşme ve yararlanma olacağı, yeryüzünde yaşayacakları, orada ölecekleri ve oradan mahşere çıkarılacakları belirtilmektedir. Sonra insanoğluna hitap edilerek onlara avret yerlerini örtecek giysi verildiği ancak takva elbisesinin ondan daha hayırlı olduğu, bu giysilerin Allah Teâla’nın merhametinin bir nişanesi olduğu ifade edilmektedir. İnsanoğlunun şeytana karşı uyarılması, şeytanların iman etmeyenlerin dostu kılındığı bildirilmektedir.

2.1.3. Sâd Sûresinin Konusu

Sûrenin ana konusu, Hz. Muhammed (as)’in hak peygamber olduğu hakikatinin kanıtıdır. Hz. Muhammed’in peygamberliğini inkâr eden müşriklerin iddiaları reddedilmekte ve çok tanrılı inançlarının eleştirisi yapılmaktadır. Sonra onlara, önceki peygamberlere karşı benzer tavır takınanların sonlarının nasıl olduğu hatırlatılmakta, Hz. Muhammed (as)’e sabır tavsiye edilmektedir. Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Eyyûb, Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. İsmail, Hz. Elyesa, Hz. Zülkifl peygamberlerin isimleri anılarak bunların yolundan gidenlerin âhirette mutlu bir hayata kavuşacakları, buna karşılık yoldan sapanların kötü sonları hakkında

ikaz edici izahlar yapılmaktadır. Sûrenin son kısmında Hz. Âdem'in yaratılışı anlatıldıktan sonra İblis'in Hz. Âdem'in soyuna kin beslediği ve onları doğru yoldan çıkarmayı ahdedtiği anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu gerçeği bir kez daha vurgulanmaktadır.¹⁰

2.1.4. Hicr Sûresinin Konusu

Sûrede ele alınan konuların ilki, Kur'an, vahiy ve peygamberliktir. Daha sonra insanın beden ve ruh varlığının yaratılış süreci ile İblis'in Allah'ın secde emrine uymadığı anlatılır. İyilerin ahiretteki ecirleri, Allah'ın sonsuz rahmeti; Hz. İbrâhim, Hz. Lût, Eyke ve Hicr halkına ilişkin bilgiler, Hz. Muhammed (sas)'e ve müminlere verilen müjdeler ile inkâr edenlere yapılan ikazlar sûrenin belli başlı konularıdır.¹¹

2.1.4.1. Hicr Sûresinde Hz. Adem Kıssasının Anlatımı

Bu sûrede insanın kuru çamurdan şekillendirilmiş balçıktan yaratıldığı; cinlerin ise dumansız ateşten yaratıldığı bildirilmektedir. Yüce Allah'ın meleklerle bir insan yaratacağı, onu düzenleyip içine ruhundan üflediği zaman ona saygıyla eğilmelerini emrettiği zikredilmektedir. Bunun üzerine meleklerin saygı ile eğildiği fakat İblis'in saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan kaçındığı ifade edilmektedir. İblis'e secde edenlerle beraber olmamasındaki amacın ne olduğunun sorulduğu, İblis'in de kuru çamurdan şekillenmiş balçıktan yaratılan insan için secde etmeyeceği şeklinde cevap verdiği belirtilmektedir. Bunun üzerine Şeytan'ın kovulduğu, hesap gününe kadar Allah'ın lanetinin üzerine olacağı zikredilmektedir. Bu durum karşısında mühlet isteyen Şeytan'a kıyamet gününe kadar mühlet verilenlerden olduğu haber verilmektedir. İblis'in yeryüzünde kötülükleri insanlara güzel göstereceğini, ihlaslı olanlar hariç onları azdıracığını söylediği, İblis'in azgınlar dışında insanoğlunun üzerinde hakimiyetinin bulunmadığı belirtilmiş ve cehennemin onların hepsinin buluşacağı yer olacağı bildirilmiştir.

2.1.5. Bakara, A'râf, Sâd ve Hicr Sûrelerinde Anlatılan Hz. Adem Kıssasının Karşılaştırılması

Kur'ân-ı Kerim'de geçen Hz. Adem (a.s)'in kıssasında genel olarak şu konular işlenmektedir: Yeryüzündekilerin insanoğlunun hizmetine verilmesi, Allahu

¹⁰ <https://www.kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/38-sad-suresi/7/10/2019>.

¹¹ <https://www.kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/15-hicr-suresi/7/10/2019>.

Teâla'nın halife yaratacağını bildirmesi, Hz. Adem'e varlıkların isimlerinin öğretilmesi, meleklere secde emrinin verilmesi ve İblis'in secde etmeyişi, Hz. Adem ile eşinin cennete yerleşmesi, o ağaca yaklaşımdan nehyedilmesi ve Şeytan'ın onları aldatması, Hz. Adem (a.s)'in yeryüzüne indirilişi, Şeytan'ın kovuluşu, Şeytan'a mühlet verilmesi gibi başlıklar altında ele alınmaktadır. Ancak bu başlıkların tamamı bütün sûrelerde yer almamaktadır.

2.1.5.1. Yeryüzündekilerin İnsanoğlunun Hizmetine Verilmesi

Bakara sûresi 29. ayette yeryüzünde bulunan herşeyin insanoğlu için yaratıldığı buyrulmaktadır. Gökyüzünün de yedi gök halinde düzenlendiği, Yüce Allah'ın herşeyi hakkıyla bilen olduğu bildirilmektedir.

A'râf sûresinde ise yeryüzünde insanoğluna imkan ve iktidar verildiği belirtilip buna mukabil insanoğlunun şükürünün az olduğu haber verilmektedir.

Sâd sûresi 67-68-69. ayetlerde Kur'an'ın büyük bir haber olduğu bildirilmiş fakat insanların ondan yüz çevirdikleri açıklanmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.s), yüce topluluk aralarında tartışıklarında bununla alakalı bir bilgisinin olmadığı kendisinin ancak bir uyarıcı olduğunun ona vahyedildiği bildirilmektedir. Bu sûrede Hz. Adem kıssası ile ilgili olarak yeryüzündekilerin insanoğlu için yaratıldığı ile alakalı bir ayet bulunmamaktadır.

Hicr sûresinde Hz. Adem kıssası ile ilgili olarak yeryüzündekilerin insanoğlu için yaratıldığı ilgili bir ayet mevcut değildir.

Sonuç itibariyle Bakara ile A'râf sûrelerinde yeryüzündekilerin Ademoğulları için yaratıldığından bahsedilmektedir. Bakara sûresinde herşeyin onların için yaratılması şeklinde bahsedilirken, A'râf sûresinde yeryüzünde onlara imkan ve iktidar verilmesine karşılık insanoğlunun az şükretmesi şeklinde ifade edilmiştir. Hicr ve Sâd sûrelerinde ise bu konudan bahsedilmemektedir.

2.1.5.2. Allahu Teâla'nın Halife Yaratacağını Bildirmesi

Bakara sûresi 30. ayette Yüce Allah'ın meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirmesi yer almaktadır. Meleklerin Allahu Teâla'ya, kendilerinin Yüce Allah'ı hamd ile tesbih ve takdis ederken yeryüzünde bozgunculuk yapacak,

kan dökerek birini yaratacağını sormaları üzerine Yüce Allah'ın onların bilmediklerini bildiğini haber verdiği ifade edilmektedir.

A'râf sûresinde ise yeryüzünde halife yaratılacağı olgusuna "Sizi yarattık, size şekil verdik" ayetiyle işaret edilmektedir.

Sâd sûresi 71. ayette yeryüzünde halife yaratılacağı olgusu Allahu Teâla'nın çamurdan insan yaratacağını, onu şekillendirip içine ruhundan üfleyeceğini meleklerle bildirmesi şeklinde yer almaktadır.

Hicr sûresi 28-29. ayetlerde Sâd sûresindeki benzer şekilde Allah'ın kuru çamurdan şekillendirilmiş balçıktan insanı yaratacağı, ona biçim verip içine ruhundan üfleyeceği ifade edilmektedir.

Sonuç itibariyle Kur'ân-ı Kerim'de "bir insan yaratacağım" ifadesiyle ilgili olarak Bakara sûresinde "halife" kavramı yer alırken A'râf sûresinde "sizi" ifadesi, Sâd ve Hicr sûrelerinde ise "insan" ifadeleri ile insanın yaratılışından söz edildiği görülmektedir. Bakara sûresinde meleklerin Allah Teâla'ya neden halife yaratacağını sormaları ve Allah'ın onların bilmediklerini bildiği zikredilirken diğer üç sûrede bu ifadeler yer almamaktadır. Ayrıca Sâd sûresinde Allah'ın çamurdan insan yaratacağı ve onu şekillendirip ruhundan üfleyeceği ifadeleri yer alırken; Hicr sûresinde Yüce Allah'ın kuru çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağı ve onu biçimlendirip içine ruhundan üfleyeceği bildirilmektedir. Bakara ve A'râf sûrelerinde ise yaratılışın detaylarına yer verilmemiştir.

2.1.5.3. Hz. Adem'e Varlıkların İsimlerinin Öğretilmesi

Bakara sûresi 31. ayette Hz. Adem'e bütün varlıkların isimlerinin öğretildiği zikredilmektedir. Bu ayetin devamında Allah'ın meleklerle doğru söyleyenlerden iseler varlıkların isimlerini söylemelerini emretmesi ifadeleri yer almaktadır. 32. ayette meleklerin Allahu Teâla'yı noksanlıklardan tenzih ederek O'nun kendilerine öğrettiklerinden başka bilgilerinin olmadığını, Yüce Allah'ın herşeyi bilen ve herşeyi hikmetle yapan olduğunu itiraf ettikleri belirtilmektedir. 33. ayette de Allahu Teâla'nın Hz. Adem'e (a.s), meleklerle varlıkların isimlerini söylemesini emrettiği Hz. Adem (a.s)'in de onların isimlerini meleklerle bildirdiği haber verilmektedir. Bunun üzerine Yüce Allah'ın göklerin ve yerin gaybını, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bildiği ifade edilmektedir.

A'râf, Sâd ve Hicr sûrelerinde bu durumla ilgili bir ayet yer almamaktadır.

2.1.5.4. Meleklerle Secde Emrinin Verilmesi ve İblis'in Secde Etmeyişi

Bakara sûresi 34. ayette meleklerle, “Hz. Adem (a.s)’e secde edin/ saygı ile eğilin” denildiğinde İblis hariç bütün meleklerin hemen saygı ile eğildiği; İblis’in ise bundan kaçınıp büyüklük tasladığı ve böylece kafirlerden olduğu bildirilmektedir.

A'râf sûresi 11. ayette meleklerle “Hz. Adem (a.s)’e secde edin/ saygı ile eğilin” denildiğinde İblis’ten başka hepsinin secde ettiği, İblis’in secde edenlerden/ saygı ile eğilenlerden olmadığı haber verilmektedir. 12. ayette Yüce Allah’ın İblis’e kendisine saygı ile eğilmesini emrettiğinde onu saygı ile eğilmekten/secde etmekten neyin alıkoyduğunu sorduğu o da kendisinin ateşten onu ise çamurdan yarattığını bu yüzden ondan daha hayırlı olduğunu söylediği zikredilmektedir.

Sâd sûresi 72-73. ayette Allahu Teâla’nın meleklerle “Hz. Adem (a.s) için saygı ile eğilin” diye emrettiği ve bütün meleklerin topluca saygı ile eğildiği anlatılmaktadır. 74. ayette İblis’in eğilmeyip büyüklük tasladığı ve kafirlerden olduğu zikredilmektedir. 75. ayette Allahu Teâla’nın İblis’e elleriyle yarattığına saygı ile eğilmekten onu alıkoyan şeyin ne olduğu, büyüklük mü tasladığı yoksa yücelerden mi olduğu sorulmaktadır. Buna karşılık 76. ayette İblis’in kendisinin ateşten onun da çamurdan yaratıldığı için ondan daha hayırlı olduğu ifadeleri yer almaktadır.

Hicr sûresi 29. ayette meleklerle Hz. Adem (a.s) için secde etmeleri emredilince bütün meleklerin hemen saygı ile eğildikleri ancak İblis’in saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan kaçındığı zikredilmektedir. Allahu Teâla İblis’e saygı ile eğilenlerle beraber olmamasındaki amacının ne olduğunu sorduğunda, İblis kuru çamurdan, şekillenmiş balçıktan yaratılan insan için saygı ile eğilmeyeceğini söylediği haber verilmektedir.

Sonuç itibariyle meleklerin Hz. Adem’e secde etmesi, bu dört sûrede “melekler ona secde ettiler” ifadesi ile ortaya konurken İblis’in secde etmeme durumu bahsi geçen sûrelerde farklı ifadelerle ortaya konulmaktadır. İblis’in secde etmemesi, Bakara sûresinde “O secde etmekten kaçındı, büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu” ifadeleri ile ortaya konurken A'râf sûresinde bu durum “onun secde edenlerden olmadı” ifadesiyle ortaya konmaktadır. Sâd sûresinde bu durum “İblis

secde etmedi, büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu”, Hicr sûresinde ise “İblis secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı” şeklinde ortaya konmuştur. Ancak İblis’e kendisini secde etmekten alıkoyan şeyin ne olduğu sorusu A’râf, Sâd ve Hicr sûrelerinde yer alırken Bakara sûresinde yer almamıştır. Ayrıca Sâd sûresinde bu soruya ilaveten Şeytan’ın secde etmemesinin sebebi “Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun” ifadeleri ile sorgulanmıştır. Kıssanın devamında İblis’in kendini Hz. Adem (a.s)’den üstün görmesi durumu A’râf ve Sâd sûrelerinde benzer şekilde “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın onu ise çamurdan yarattın” ifadeleri ile anlatıldığı görülmektedir. Hicr sûresinde ise bu durum “Ben, kuru çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için saygı ile eğilemem” ifadeleri ile ortaya konurken Bakara sûresinde böyle bir ifade yer almamaktadır. Hicr sûresinde İblis’in kuru çamurdan şekillenmiş balçıktan yaratılan insana secde etmeyeceğini söyleyip üstünlük tasladığı bildirilmektedir. A’râf ve Sâd sûrelerinde ise İblis’in beni ateşten onu çamurdan yarattın şeklinde söyleyerek büyüklük tasladığı açıklanmaktadır.

2.1.5.5. Hz. Adem ile Eşinin Cennete Yerleşmesi, O Ağaca Yaklaşmaktan Nehyedilmesi ve Şeytanın Onları Aldatması

Bakara sûresi 35. ayette Yüce Allah’ın Hz. Adem (a.s)’e eşiyile birlikte cennete yerleşmesini, orada diledikleri gibi bol bol yemelerini, fakat o ağaca yaklaşmamalarını emrettiği yer almaktadır. Aksi takdirde zalimlerden olacakları haber verilmektedir. 36. ayette Şeytan’ın onların ayaklarını kaydırması üzerine İblis’in onları içinde buldukları konumdan çıkardığı bildirilmektedir.

A’râf sûresi 19. ayette Yüce Allah’ın Hz. Adem (a.s)’e eşiyile birlikte cennette kalmalarını, diledikleri yerden yemelerini ancak o ağaca yaklaşmamalarını buyurduğu ifade edilmektedir. Aksi halde zalimlerden olacakları bildirilmiştir. 20. ayette Şeytan’ın gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine şöyle vesvese verdiği “Rabbiniz size bu ağacı melek olmayasınız ya da cennette ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı” ifadeleriyle ortaya konarak kendisinin onlara öğüt verenlerden olduğuna dair yemin ettiği haber verilmektedir. Bu şekilde İblis’in onları kandırması üzerine o ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerlerinin görüldüğü ifade edilmektedir. Hz. Adem ve eşinin hemen üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye çalıştıklarından söz edilmektedir. Allahu Teâla onlara “Ben

*size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan apaçık sizin düşmanız demedim mi?*¹² diye hitap ettiği, Hz. Adem ve eşinin ise kendilerine zulmettiklerini bağışlanmazlarsa ziyana uğrayanlardan olacaklarını itiraf ettikleri bildirilmektedir.

Hicr ve Sâd sûrelerinde bu durumla ilgili ayet bulunmamaktadır.

Sonuç itibariyle Hz. Adem ile eşinin cennete yerleşmesi ile ilgili olarak Bakara sûresinde “Hz. Adem ve eşine cennete yerleşin” ifadesiyle, A’râf sûresinde ise “Sen ve eşin cennette kalın” ifadeleriyle ortaya konmaktadır. Bakara sûresinde o ağaca yaklaşımdan nehyedilmesi ile ilgili olarak “orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama o ağaca yaklaşmayın” ifadeleriyle bu durum belirtilirken A’râf sûresinde “Dilediğiniz yerden yiyin, fakat o ağaca yaklaşmayın” ifadeleri ile ortaya konmuştur. Şeytanın onları aldatması olgusu ise Bakara sûresinde “Şeytan onların ayaklarını oradan kaydırды. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı” ifadesiyle açıklanmaktadır. Bu durum A’râf sûresinde ise “Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim, diye de onlara yemin etti. Bu suretle onları kandırarak yasağa sürükledi” ifadeleriyle ortaya konmaktadır.

Yasaklanan o ağaçtan tatmaları sonucunda avret yerlerinin açıldığı ve örtünmeye çalışmaları sadece A’râf sûresinde “Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar” ifadeleri ile anlatıldığı görülmektedir. Bakara sûresi 37. ayette Hz. Adem (a.s)’in Yüce Allah’tan vahiy yoluyla birtakım kelimeler aldığı ve bunun üzerine tevbesinin kabul edildiği bildirilmekteyken A’râf sûresinde Hz. Adem’in bağışlanmak için “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka zıyan edenlerden oluruz” şeklinde dua ettiği anlatılmaktadır. Ancak tevbesinin kabulü hakkında ise bu sûrede açık bir ifade bulunmamaktadır.

2.1.5.6. Hz. Adem’in Yeryüzüne İndirilişi, Şeytanın Kovuluşu, Şeytana Mühlet Verilmesi

Hz. Adem (a.s)’in yeryüzüne indirilmesi hakkında Bakara sûresinde “Birbirlerinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır” ifadesi yer almaktadır. 37. ayette Hz. Adem’in tevbesi “Adem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb’ine

¹² el-A’râf 7/22.

yalvardı. O da) bunun üzerine tevbesini kabul etti” ifadeleriyle bildirilmektedir. Fakat bu sûrede aldığı kelimelerin ne olduğu ve bunlarla mağfiret istediğine dair açık ifadeler yer almamaktadır. 38. ayette cennetten çıkarılma olgusu yinelenirken “İnin oradan (cennetten) hepiniz” ifadesine yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte ayetin devamında kim Yüce Allah tarafından gönderilen yol göstericiye uyarsa onlar için korku olmayacağı ve onların üzülmecekleri haber verilmektedir. 39. ayette ise İnkâr edenlerin durumu “İnkâr edenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedi kalacaklardır” ifadeleriyle ortaya konmaktadır. Ayrıca Bakara sûresinde Şeytanın insanoğlunu azdırmak için mühlet istemesi ile ilgili bir ifade bulunmamaktadır.

A'râf sûresinde Hz. Adem (a.s)'in yeryüzüne indirilmesi hususunda “Birbirinizin düşmanı olarak inin (orada). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır” ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Şeytanın kovulması ise hakkında ise Şeytanın Hz. Adem için secde etmediği ve bunun sebebi sorulduğunda kendini ondan üstün görmesi üzerine “Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın” ifadeleriyle ortaya konmaktadır. Bakara sûresinde ise şeytanın Adem (as)'e secde etmemesi üzerine onun büyüklük taslayıp kafirlerden olduğu belirtilirken cennetten kovulması ile ilgili durum bu olayın akabinde değil Hz. Adem ve eşini aldatmasının ardından kovulduğu haber verilmektedir. Özetle A'râf sûresinde şeytanın kovulma hadisesi hem Hz. Adem için secde etmediği için hem de onları kandırdığı için iki kere ifade edildiği görülmektedir. Bakara sûresi 36. ayette ise birinci “inin” hitabı, Şeytan'ın onları kandırması hususundaki ayetin peşinden “Birbirinize düşman olarak inin” ifadesi ile gelmektedir. Aynı sûrenin 38. ayetinde ikinci defa “inin” hitabı ise Hz. Adem'in yeryüzüne indirilmesine duyduğu pişmanlıktan tevbe etmesi ve tevbesinin kabulünün ardından gelmiştir.

A'râf sûresi Şeytan'ın “*Bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver*” şeklinde mühlet istemesi üzerine “*sen süre verilenlerdensin*” ifadesiyle onun bu isteğine karşılık verildiği görülmektedir. 16-17. ayetlerinde İblis'in insanoğlunu saptırması hususunda “*Beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerine oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve*

sen onların çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın” ifadeleri bulunmaktadır. Bunun üzerine İblis’in kovuluşu 18. ayette “Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan” ifadesi ile ortaya konmaktadır. İblis Allah Teâla’ya kendisini azdırmasına karşılık kullarını saptırmak için onların yolu üzerine oturacağını söyleyince Allah Teâla şeytana yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çıkmasını emretmiştir. Bunun üzerine ona kim uyansa onların hepsini cehenneme dolduracağını haber vermiştir. 24. Ayette Yüce Allah onlara birbirlerinin düşmanı olarak oradan inmelerini, yeryüzünde bir süreye kadar yerleşeceklerini, orada yaşayıp, orada öleceklerini ve oradan mahşere çıkarılacaklarını zikretmiştir. Şeytanın insanoğlunu saptıracağı ifadeleri ise Bakara sûresinde bulunmamaktadır.

Sâd sûresinde Hz. Adem’in yeryüzüne indirilmesi ile ilgili ayet bulunmamaktadır. İblis’in Hz. Adem’e secde etmemesi ve kendini ondan hayırlı görmesi üzerine “*Öyleyse çık oradan (cennetten), çünkü sen kovuldun. Şüphesiz lanetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir*” ifadeleri yer almaktadır. Daha sonra gelen ayette Şeytanın Sen o bilinen vakte kadar mühlet verilenlerdensin” ifadesi ile İblis’e mühlet verildiği haber verilmektedir. Buna karşılık Şeytanın insanoğlunu saptıracağı hususunda “*Senin şerefine andolsun ki, içlerinde ihlaslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım*” ifadesi bulunmaktadır. Diğer ayette “*İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum ‘Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım’ ifadesi ile Şeytan ve ona uyanların akıbetleri bildirilmektedir. Kıssasının devamında Hz. Muhammed (s.a.s)’in, tebliğ görevinden dolayı bir ücret istemediği ve kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden olmadığı bildiren ifadeler yer almaktadır. Sâd sûresindeki bu kıssa Kur’ân’ın alemler için bir öğüt olduğu, verdiği haberlerin doğruluğunun daha sonra anlaşılacağı uyarısı ile son bulmaktadır.*

Hicr sûresinde de Hz. Adem’in yeryüzüne indirilmesi hakkında bir ifade bulunmamaktadır. Hz. Adem’e secde edenlerle beraber olmadığı ve büyülenmesi sebebiyle “*Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz hesap gününe kadar lanet senin üzerinedir*” ifadeleriyle Şeytanın kovulması ortaya konmaktadır. Şeytana mühlet verilmesi hususunda ise “*O halde sen vakti (yalnızca benim tarafımdan) bilinen güne kadar mühlet verilenlerdensin*” ifadeleri yer almaktadır. İblis’in insanoğlunu azdıracağına ilişkin olan ayette: “*Rabbim! Beni azdırmana karşılık,*

andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlala erdirilmiş kulların hariç, nların hepsini azdıracağım' ifadesi geçmektedir. Buna karşılık Şeytanın azgınlardan ona uyanlar dışında insanoğlu üzerinde hiçbir hükmü olmayacağı, cehennemın onların bulaşacağı yer olduğu açıklanmıştır.

2.1.6. Bakara ve A'râf Sûrelerindeki Hz. Adem Kıssasının Bağlamsal ve Lugavî Açından Mukayesesi

Kıssa Bakara sûresinde, Allahu Teâlâ'nın meleklerle, yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirmesiyle başlamıştır. Burada meleklerin Allah Teâlâ'ya bu konuda kendilerinin saydıkları sebepler yüzünden halife yaratılmasına olan isteksizliklerini ortaya koymaları ve bunun üzerine kan döken, fitne çıkaran birini neden halife seçildiği şeklindeki sorgulamaları yer almaktadır.¹³

Kıssanın devamında Hz. Adem'in halife seçilmesinin gerekçelerinin ortaya konduğunu görülmektedir¹⁴: *"Allah, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. Allah, şöyle dedi: 'Ey Adem! Onlara bunların isimlerini söyle.' Adem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, 'Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?' dedi. Hani meleklerle, 'Adem için saygı ile eğilin' demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu."*¹⁵ ayetlerinde bu gerekçelerin ortaya konduğu görülmektedir.

Bu kıssanın Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ilk kıssalardan olması dikkat çekicidir. Mushafta Bakara sûresinden sonra bu kıssanın anlatıldığı ikinci sûre olma özelliği taşıyan A'râf sûresinde insanın yaratıldığının ifade edildiği ayetlerin akabinde kıssa yer almıştır. Kıssanın Bakara sûresinde geçen Hz. Adem'e varlıkların isimlerinin öğretilmesi, Hz. Adem'in meleklerle tüm varlıkların isimlerini söylemesi, meleklerin Hz. Adem'e saygı ile eğilmeleri gibi hususlara diğer sûrelerde yer

¹³ Sâmer râî, *et-Ta'biru'l-Kur'ânî*, 337.

¹⁴ Sâmer râî, *et-Ta'biru'l-Kur'ânî*, 337.

¹⁵ el-Bakara 2/31-34

verilmemiştir. Kıssanın bu bölümünde, Hz. Adem'in meleklerle olan üstünlüğü ortaya konulmuştur.¹⁶

A'râf sûresinde geçen kıssa Bakara sûresinde anlatılan konunun devamı ve tamamlayıcısı olma niteliğindedir. Çünkü Bakara sûresinde Hz. Adem daha yokken Allah'ın meleklerle bir halife yaratma konusunda diyalogu anlatılmaktadır. Allah meleklerle insanoğlunu yaratacağını bildirmektedir. A'râf sûresinde ise Hz. Adem'in (a.s) yaratılması ve ona şekil verilmesinden bahsedilmektedir. Bakara sûresinde daha "bir halife yaratacağım" ifadesiyle Hz. Adem'den söz edilirken A'râf sûresinde ise Hz. Adem (a.s)'in yaratılma süreci tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır.

A'râf sûresindeki kıssa; ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ "Sizi yarattık sonra size şekil verdik"¹⁷ ayetiyle başlamaktadır. Kıssanın ilk ayetinden de anlaşılacağı üzere, A'râf sûresi Bakara sûresinde geçen kıssanın tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilir. Bakara sûresinde ise Hz. Adem kıssası şu ayetten sonra zikredilmektedir.¹⁸

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

"O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir"¹⁹

Hz. Adem kıssasından önce gelen bu ayet, insana yapılan lutfu vurgu yapan ﴿خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ "Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı" ifadesiyle başlayıp, Allah'ın ilmine vurgu yapan ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ "O, her şeyi hakkıyla bilendir" ifadesiyle sona ermiştir.²⁰

Bakara sûresinde kıssa, Hz. Adem'in onurlandırılması ve ilmin şerefine vurgulanması şeklinde iki temel üzerine inşa edilmiştir.²¹

¹⁶ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 337.

¹⁷ el-A'râf 7/11.

¹⁸ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 337.

¹⁹ el-Bakara 2/29.

²⁰ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 337.

²¹ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 337.

Sâmerrâî'ye göre Hz. Adem'e şeref atfedilmesi şu noktalarda tezahür etmektedir:

1. ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.”²²

ayetinde Hz. Adem'in yeryüzünde halife kılınması şüphesiz yüksek bir rütbedir.

2. ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ “Allah Adem'e bütün isimleri öğretti.”²³

ayetiyle de meleklerin bilmediği tüm isimlerin Hz. Adem'e öğretilmesiyle onun meleklerle üstün kılınması,

3. Meleklerle Hz. Adem için secde ettirilmesi.

Bu kıssada ilme ise şu noktalarda vurgu yapıldığı görülmektedir. Her şeyi kuşatan ilmin Allah'a hasredilmesi. Meleklerin sadece Allah'ın kendilerine öğrettiği şeyleri bilmeleri ve hilafet işlerini layıkıyla yapması için Hz. Adem'e ilim öğretilmesi.²⁴

Bu sayılanlar ayetin bağlamı nazarı dikkate alındığında kıssanın siyakına en uygun ve en güzel yerde zikredildiği görülmektedir. Diğer taraftan Hz. Adem'in halife ilan edilmesinden Kur'ân-ı Kerim'de başka bir yerde söz edilmemektedir. Sâmerrâî yeryüzünün başarılı halifesi olmanın şu iki unsurun yerine getirilmesiyle mümkün olabileceğini söylemektedir:

Birincisi, halife olan kişinin halife olduğu yerde tasarruf ve tedbir hakkının olması gerekir.

İkincisi, halifeliğini icra ederken istediğini yapabilme gücüne sahip olmalıdır ve yaptığı seçimler, imkanları ve gücü nisbetinde ilme dayanmalıdır.²⁵

İlk bakış açısı, halife seçilen kimsenin tedbir ve tasarrufları ile alakalı olup Allah Teâlâ onu en geniş yetkilerle,

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ “O, yeryüzünde olanların hepsini sizin

için yaratandır”²⁶ ayetinde belirttiği gibi donatarak yaratmış ve yeryüzünü onun hizmetine sunmuştur. İkinci bakış açısına göre de Hz. Adem'in kendisine verilen ilim, imkan ve yetenekleri, bu görev için en layık canlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁷

²² el-Bakara 2/30

²³ el-Bakara 2/31

²⁴ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 338.

²⁵ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 338.

²⁶ el-Bakara 2/29

²⁷ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 338.

Kıssanın başında yer alan ayet yukarda bahsettiğimiz iki bakış açısını bize vermektedir.

﴿خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ “Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı”²⁸

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ “O, her şeyi hakkıyla bilendir”²⁹ ilahi kavillerle teyid edilmiştir. Bu ayette, insanın halife kılınışının iki temel unsuru özetlenmiştir.³⁰

Sâmerrâî’ye göre kıssa, Hz. Adem (a.s)’i onurlandırmaya dayanmaktadır. Diğer bütün yönler bu şerefendirme esası üzerine kurulmuştur. Burada yüceltilen ilim Hz. Adem’in sahip olduğu, Allah’ın kendisine öğrettiği ilimdir. Halifelik meselesi de Hz. Adem’in şahsı ile alakalı olup onun onurlandırılması için yapılmıştır. Ayetlerde geçen her durum, bu onuru teyid eder mahiyettedir. A’râf sûresinde geçen ve aynı konudan bahseden kıssa, Hz. Adem’in onurlandırılması üzerine olmayıp başka bir amaca yöneliktir. Bu ayetlerde tekrim/ şerefendirme ikincil bir meseledir. Kıssa ve kelimelerin geçtiği bağlam bunun doğruluğunu göstermektedir.³¹

A’râf sûresindeki kıssa şu ayetten sonra başlamaktadır.

﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾

“Andolsun, size yeryüzünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!”³²

Şerefendirme açısından şu ayetle yukarda geçen ayet arasındaki fark açıkça görülmektedir. ﴿خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ “Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı”³³ ayetindeki şerefendirme,

﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ “Andolsun, size yeryüzünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!”³⁴ ayetindeki ifadeden daha açık ve nettir. Çünkü

²⁸ el-Bakara 2/29.

²⁹ el-Bakara 2/29.

³⁰ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 339.

³¹ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 339.

³² el-A’râf 7/10.

³³ el-Bakara 2/29.

³⁴ el- A’râf 7/10.

yeryüzünde bulunan her şeyin insanoğlunun emrine verilmesi, yeryüzünde yerleşme, iktidar ve birçok geçim imkânları verilmesinden daha kapsamlıdır.³⁵

A'râf sûresinde geçen ayetin ﴿ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴾ “Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!”³⁶ şeklinde bitmesi de sûrenin onurlandırma bağlamına değil, Ademoğullarının az şükretmelerinden dolayı azarlanmaları ve cezalandırılmaları bağlamına uygun olduğu söylenebilir.³⁷

A'râf sûresinde geçen kıssa ile Ademoğullarından zalim toplumların helakı ve onların cezalandırılacağına işaret emektedir. Allah Teâlâ'nın bu tip toplumlara olan gazabı, A'râf sûresinin başında yer alan,

﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ فَائِلُونَ (4) فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا

كُنَّا ظَالِمِينَ (5)﴾

“Nice memleketleri helâk ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat hâlinde iken gelmişti. Azabımız kendilerine geldiğinde, "(Biz bunu hak ettik.) Gerçekten biz zalimler olmuştuk”³⁸ ayetiyle belirtilmiştir.³⁹

İki bağlam arasındaki fark açıktır. Dolayısıyla her kıssa bağlamında geldiği mana üzerine inşa edildiğinden söz edilebilir. Sâmer râî bunu şöyle açıklamaktadır:

1. Bakara sûresindeki şu ayette ﴿أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ “İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştur.”⁴⁰ Allahu Teâlâ'nın öğrettiği ve yüce kıldığı Hz. Adem hakkında yaptığı günahın büyüklüğünü ve çirkinliğini göstermek için, İblis hakkında reddetme, büyüklenme ve küfür kelimelerini bir arada zikredilmiştir. Kur'ân'da başka hiçbir yerde (أَبَىٰ), (اسْتَكْبَرَ) ve (كُفِرَ) kelimeleri birlikte zikredilmemiş sadece burada zikredilmiştir. Bakara sûresindeki أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ

³⁵ Sâmer râî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 339.

³⁶ el-A'râf 7/10.

³⁷ Sâmer râî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 340.

³⁸ el-A'râf 7/4-5.

³⁹ Sâmer râî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 340.

⁴⁰ el-Bakara 2/34.

﴿الْكَافِرِينَ﴾ “İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu”⁴¹ ile A'râf sûresindeki ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ “İblis, saygı ile eğilenlerden olmadı.”⁴² ayetlerinde iki ifade arasındaki fark açıktır. Bakara sûresinde İblis'in günahı, Hz. Adem'e karşı kibirlenmesi ve bu yüzden kafirlerden oluşu söz konusu edilirken A'râf sûresinde yalnızca İblis'in secde edenlerden olmadığına vurgu yapılmaktadır.⁴³

(أَبَى) “şiddetle kaçındı” ifadesi, kendisine emredilen şeyi yerine getirmekten imtina etti manasına; (اسْتَكْبَرَ) ise kendisine emredileni yapma hususunda kibirlendi, manasına gelir. “İnkârcı nankörlerden idi...” yani cin ve şeytan kafirlerinin cinsinden olduğundan kendisine emredileni yerine getirmekten kaçındı, kibirlendi. Bu durum “O ise cinlerden olduğu için Rabb'inin emrinden çıkmıştı”⁴⁴ ayetinde de izah edilmiştir.⁴⁵

2. Bakara sûresindeki şu ayet ile,

﴿وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ (35)

A'râf Sûresi'ndeki şu ayeti mukayese edelim:

﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ (19)

Bu iki ayette bulunan ifadeler arasındaki farkları Sâmerîî şöyle tespit etmiştir:

سورة البقرة	سورة الاعراف
﴿وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ﴾	﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ﴾

⁴¹ el-Bakara 2/34.

⁴² el-A'râf 7/11.

⁴³ Sâmerîî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 340.

⁴⁴ el-Kehf 19/50.

⁴⁵ Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eseler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 1/350.

فَكَلَا	وَكَلَا مِنْهَا
-	رَغَدًا
مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا	حَيْثُ شِئْتُمَا

Sâmerrâî, Allahu Teâlâ Bakara sûresinde sözü kendine nisbet ederek (وَقُلْنَا يَا آدَمُ) buyurduğunu ifade etmektedir. Ona göre Allah'ın sözü kendisine nisbet etmesi muhatabını şerefleendirme ve yüceltme gayesine yöneliktir. Sâmerrâî, Yüce Allah'ın şeref ve faziletin kaynağının sadece kendisi olduğunu, Hz. Adem'i cennette iskan ve şeytanı da cennetten tard ederken (قال) ifadesini kullanarak ibraz ettiğini söylemektedir. A'râf sûresi 19. ayetin başındaki "vav" harfi ile 18. ayetteki (قال) lafzına atıf yapılmıştır.⁴⁶

﴿قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْهُورًا مَدْحُورًا﴾ (18)

"Allah, dedi ki: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyarırsa sizin, hepinizi cehenneme doldururum."⁴⁷

Bakara sûresinde,

﴿وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ (35)

"Ey Adem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz."⁴⁸

Bakara sûresindeki ayette "sen ve eşin cennette kalın" şeklindeki ifade de Hz. Adem'e tekil olarak hitap edilmiş, اسْكُنَا denilmemiştir. Sadece Hz. Adem'e hitap edilmesi ona ta'zim ve şeref olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹

İster bariz ister müstetir olsun, merfu bir zamire, ancak munfasıl zamirin tekrar edilmesiyle atıf yapılır.⁵⁰ (اسْكُنْ) fiilinin öznesi olan gizli (أَنْتَ) zamiri munfasıl

⁴⁶ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 341.

⁴⁷ el-Araf 7/18-19.

⁴⁸ el-Bakara 2/35.

⁴⁹ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 341.

⁵⁰ Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah İbni Yusuf Ebu Muhammed Cemaleddin İbn Hişam (ö. 761/1361), *Evdahü'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Malik*, çev. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ'ı (y.y, Dârü'l-Fikr, ts.), 3/ 350.

bir zamirle te'kit yapılması suretiyle (زُجْجَك) kelimesi kendisine atfedilmiştir. (زُجْجَك) kelimesinin açıkça söylenmesi Hz. Havva'ya bir şeref olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca Bakara sûresinde (رَغْدًا) kelimesi zikredilirken A'râf sûresinde zikredilmemiştir.⁵¹

Bakara sûresinde (وَقُلْنَا) sözüyle ta'zim artırılıp (رَغْدًا) ifadesi ilave edilmiştir. A'râf sûresinde (قال) ifadesi getirilerek tazim yapılmamıştır. Dolayısıyla (رغداً) ifadesine de yer verilmemiştir.⁵²

Bakara sûresinde (وَكَلَّا) ifadesi mevcutken, A'râf sûresinde (فَكَلَّا) ifadesi bulunmaktadır. Bakara sûresinde “vav” harfi ile A'râf sûresinde “fa” harfi ile gelmiştir. “Vav” harfi, mutlak cem' içindir.⁵³ “Fa” harfi ise ta'kip yoluyla cemi (hükümde ortaklığı) ifade eder. “Vav”, “fa”nın anlamını da kapsar. “Fa” harfinde, hükümde ortaklıkla birlikte takip yani peşinden gelme, takip etme söz konusudur. Tür ile cinsiyet arasında bir çelişki yoktur.⁵⁴ (رَغْدًا) Mefulü mutlaktır. Te'kid ifade etmektedir.

Zemahşeri şöyle demiştir: “Sukna” (yerleşip oturma anlamında) masdarı, sukün masdarındandır. Çünkü o bir yerde kalma ve yerleşmenin bir çeşididir. Ayette geçen أَنْتَ (sen) lafzı, أُسْكُنْ (yerleş) lafzı ile yerleşmesi istenen özne üzerine atıf yapılabilsin diye, o özneyi te'kid için getirilmiştir. رَغْدًا (bol bol) kelimesi, mahzuf bir mastarın sıfatıdır. Diğer bir ifade ile اَكْلًا رَغْدًا وَاِسْعًا رَافِيًا “Bol bol, geniş geniş, rahat rahat yemek” anlamına gelir. حَيْثُ kelimesi, “belirsiz mekan” ifade etmek için kullanılmıştır. حَيْثُ “cennetin neresini dilerseniz” anlamındadır. Ayette murad

⁵¹ Sâmerî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 341.

⁵² Mahmud b. Hamza b. Nasr Ebu'l-Kasım Burhaneddin el- Kirmâni (ö. 505/ 1111), *Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân el-Musemmâ el-Burhan fi Tevcihi Müteşâbihî'l-Kur'ân*, çev. Abdulkadir Ahmed 'Atâ (Basım yer yok: Daru'l-Fadile, ts.), 71-73.

⁵³ İbn Hişam, *Elfiyyeti İbn Malik*, 3/ 319.

⁵⁴ Ebu Abdillah Muhammed b. Amr b. el-Hasan b. el-Hüseyn et-Teymî er-Râzî (ö. 606/ 1209), *Mefâtihu'l-Gayb (et- Tefsiru'l- Kebir)*, 2. Basım (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, 1420/1999), 14/ 217.

edilen, Hz. Adem ile Hz. Havva'ya cennetin bazı yiyecekleri ve bazı yerleri mahzurlu olmayacak bir biçimde son derece geniş, mutlak manada bir yeme izninin verilmesidir.⁵⁵

Bakara sûresinde ﴿ وَكُلُوا مِنْهَا رَغَدًا ﴾ “Ondan bolca yiyiniz” A'râf sûresinde ise ﴿ كَلَّا ﴾ “Dilediğiniz yerden yiyiniz” buyrulurak, Bakara sûresinde ﴿ فَكُلُوا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمْ ﴾ lafzını اُسْكُنْ lafzına “vav” harfi ile, A'râf sûresinde ise “fa” harfi ile atfedilmiştir. Bunun hikmeti şöyle olabilir: Kendisine bir şey atfedilen fiil, şart durumunu ifade eder. Atfedilen şey de ceza konumunda bulunursa bu durumda ceza, şarta “vav” harfi ile değil de “fa” harfi ile atfedilir. Nitekim Bakara sûresinde ﴿ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ ﴾ “Hani (onlar): Şu beldeye giriniz ve onun dilediğiniz yerinde, bolca yiyiniz, demiştik”⁵⁶ buyrulmuştur. Beldeden yemek oraya girmeye bağlı olduğu için, اَدْخُلُوا lafzını اُكُلُوا lafzına “fa” harfi ile atfederek, şu manayı kastedilmiş olabilir: Eğer oraya girerseniz, oradan yiyiniz... Buna göre, girmek işi yemek fiiline götürür. Yeme fiilinin varlığı da girme eyleminin bulunmasına bağlıdır. Bu durum, A'râf sûresindeki şu ayette de benzer şekilde açıklanabilir:⁵⁷ ﴿ وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ ﴾ “Hani onlara şu beldede oturunuz ve onun dilediğiniz yerinden yiyiniz denilmişti”⁵⁸ Yüce Allah, burada اُكُلُوا lafzını اُسْكُنُوا lafzı üzerine “fa” harfi ile değil de “vav” harfi ile atfetmiştir. Çünkü اُسْكُنُوا(oturunuz) ifadesi “sükânâ” (oturmak, meskûn olmak) kelimesinden alınmıştır ki, sükânâ uzun süre ikamet etmek anlamındadır. Yemenin gerçekleşmesi, sükânânın varlığına bağlı değildir. Çünkü bir bahçeye giren kimse, oradan geçiyorken bile, o bahçeden meyve

⁵⁵ Râzî, *Tefsiri Kebir*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sâdık Kılıç, Sâdık Doğru (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 2/ 391.

⁵⁶ el-Bakara 2/58.

⁵⁷ Râzî, *Tefsiri Kebir*, 2/ 391-392.

⁵⁸ el-A'râf 7/161.

yiyebilir. Buna göre, cezanın şarta taalluk etmesi gibi taalluk etmediğinden “fâ” ile değil de “vav” ile atfetmek vacip olmuştur.⁵⁹

Durum böyle olunca, şüphesiz أُسْكُنْ “otur” lafzı, bir yere giren kimseye söylenerek, bundan, “Girdiğin bu yerde kal ve buradan bir yere ayrılma!” manası kastedilir. Yine bu lafız, bir yere girmeyen kimseye de “Buraya gir ve orada kal!” anlamında da söylenilir. Bakara sûresindeki bu emir, Hz. Adem cennete girdikten sonra verilmiştir; buna göre bu emirden gaye; orada kalıp, iyice yerleşmektir. Dolayısıyla yeme işi, girmek işine bağlı olmadığı için “vav” harfi ile atfedilmiştir. A’râf sûresinde ise bu emir, Hz. Adem cennete girmeden önce gelmiştir. Dolayısıyla bundan maksat, Hz. Adem’in cenneti girmesidir. Burada da yeme, girmeye bağlı olduğu için “fa” lafzı ile gelmiştir.⁶⁰

“Vav” harfi, “fa” harfinin manası da dahil, zamanların hepsine elverişlidir. “Fa” harfine gelince takip ifade ettiğinden matuf direkt matufu aleyhten hemen sonra gerçekleşir. Bakara sûresinde seçimdeki genişliği göstermek için “vav” harfi getirilmiştir. Bu durum, tercih genişliği sağlamaktadır. Bunun onurlandırma bağlamına uygun olduğu söylenebilir. Bir kimseye (أَدْخُلْ وَكُلْ) dense istediği şeyi istediği zaman yeme hakkına sahip olur. Her ne zaman yerse emre uygun hareket etmiş olur. Bir kimseye ise (أَدْخُلْ فَكُلْ) denilse girmenin akabinde yani girer girmez emredilen şeyi yemesi gerekir. Şayet yeme işlemi ertelenirse emre muhalefet edilmiş olacağından daha sonra onun yemesi engellenir. Çünkü “vav” harfi, “fa” harfinden daha geniş zamanı kapsamaktadır. Buna göre her harfin uygun olan yerde zikredildiği söylenebilir.⁶¹

Bakara sûresinin 35. ayetinde ﴿ وَكُلَّا مِنْهَا رَعَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ﴾ A’râf sûresinin 19. ayetinde ﴿ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا ﴾ ifadeleri yer almaktadır. Bakara sûresindeki zamir, cennet kelimesinin yerine kullanılmıştır. A’râf sûresinde ise (مِنْهَا) geçmemektedir. Bakara sûresinde cennet kelimesinin yerine zamir getirilmiş olması, şerefendirme

⁵⁹ Râzî, *Tefsiri Kebir*, 2/ 392.

⁶⁰ Râzî, *Tefsiri Kebir*, 2/ 392.

⁶¹ Sâmerî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 342.

bağlamına daha uygun olduğu düşünülebilir.⁶² Burada zamir kullanarak i'câz sanatı yapılmıştır.

Keşşaf adlı eserde حَيْثُ “mübhem bir mekan” ifade eder diye geçmektedir. Yani “cennetin neresinde isterseniz orasında” manasındadır.⁶³

Bakara sûresinde حَيْثُ zarfı hem yerleşme için hem de yeme için söz konusudur. (أَسْكُنَا حَيْثُ شِئْتُمَا وَكُلَّا حَيْثُ شِئْتُمَا) “Dilediğiniz yere yerleşin ve dilediğinizi yiyin” anlamındadır. A'râf sûresindeki ifadeye gelince sadece yemek için geçerlidir. (فَكُلَّا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا) “Dilediğiniz yerden yiyin” demektir. Yeme işi yerleşme ile alakalı değildir. (أَسْكُنَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا) denilmesi doğru olmaz. Bakara sûresindeki dileme ve seçim daha geniş olduğundan yerleşme ve yemeyi kapsar. Bu durum Bakara sûresindeki şerefleendirme bağlamına uygun olduğu söylenebilir.⁶⁴

Derviş'e göre bu ayetteki “fa” harfi atıftır.⁶⁵ Es-Sâfi'ye göre A'râf sûresinin 19. ayetindeki “vav” harfi isti'nafiyye'dir.⁶⁶ İbn Âşûr'a göre “vav” harfi önceki “vav” harfine atıftır. İsti'nafiyye değildir. قُلْنَا ifadesi de takdir edilmez. Cümlenin takdiri şu şekildedir⁶⁷: قَالَ اللَّهُ لِإِبْلِيسَ اٰخْرُجْ مِنْهَا وَقَالَ لِآدَمَ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ

Derviş'e göre bu “vav”, ya atıf vâvı ya da isti'nafiyyedir.⁶⁸ Sâmerri'ye göre atıftır.

İsti'nafiyye olursa قُلْنَا ifadesini takdir etmemiz gerekir. Atıf olursa makablindeki قَالَ ifadesine atıftır. عَدَمُ التَّقْدِيرِ أُولَى مِنَ التَّقْدِيرِ “takdir etmemek takdir etmekten daha evladır” kaidesine binaen siyaktan mana anlaşılıyorsa takdir etmemek

⁶² Sâmerri, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 342.

⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/ 350.

⁶⁴ Sâmerri, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 342-343.

⁶⁵ Muhyiddin b. Ahmet Mustafa Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânihi*, 4. Baskı (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1995), 3/ 319.

⁶⁶ Muhammed b. Abdurrahim es-Sâfi, *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân*, 4. Baskı (Şam: Dâru'r-Reşid Müesseseti'l-İman, 1998), 8/ 374.

⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 8/ 52.

⁶⁸ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânihi*, 3/ 318.

evladır. Sâmerriâi takdir yerine takdir etmemeyi var olan önceki قال ifadesine atfetmeyi tercih etmektedir.

3. Bakara 2/36'da ﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا﴾; A'râf 7/22'de ﴿فَدَلَاهُمَا بِغُرُورٍ﴾ buyrulmuştur. الإِزْلَال “olduğu yerde hareketlendirme”, التَّدْلِيَّة ise ancak “aşağıya doğru bir iniş” şeklinde olur. Sözgelimi birini kuyudan aşağıya sarkıtmak gibi bir eylemi gösterir. الزَّلَّة “Ayağın kayması” demek olup aşağıya doğru olmaz. تَدْلِيَّة kelimesi ise “aşağıya doğru bir iniş”i ifade eder. (دَلَاهُمَا) ifadesinin anlamı “o ikisini bulunduğu yerden daha alçak bir yere indirmek”tir.⁶⁹

Sâmerriâi'ye göre Bakara sûresinde işaret edilen ve Hz. Adem'e isnad edilen günah الزَّلَّة ifadesiyle hafifletilmiş, Hz. Adem'in ilk halife oluşu itibariyle ta'zir ifadeleri kullanılmamıştır. Aynı konuyu anlatan iki ayette farklı ifadelerin kullanılmasının sebebi; A'râf sûresindeki ifade genel olarak tüm insanlığın suçundan bahsederken daha büyük olması hasebiyle دَلَاهُمَا ifadesi kullanılmış olabilir.⁷⁰

Âlûsî'nin tefsirinde إِزْلَال ilk defa işlenen günaha bir ikaz olarak kullanılırken تَدْلِيَّة yasaklığı ve sakıncaları bilindiği halde devam edilen günaha karşı verilmiş bir azarlamadır.⁷¹

دَلَّى kelimesi lugatte “serinlemek amacıyla kişinin kuyuya ayağını uzatması ancak kuyuda su olmadığını farketmesi” anlamındadır. أَزَل'den farklı olarak “birbirlerine istek duyacak şekilde kandırdı” anlamını içermektedir.⁷² Bu ayetin mealinden de anlaşıldığı gibi (تَدْلِيَّة) günaha sürüklemek anlamındadır.

4. İnsanoğlu ve ona yüklediği hilâfet sorumluluğu hatırına hem Hz. Adem hem de zevcesi Hz. Havva'nın işledikleri hata, Bakara sûresinde tekrar

⁶⁹ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 343.

⁷⁰ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 343.

⁷¹ Şihâbüddin Mahmud b. Abdillâh b. el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Muhakkik: Ali Abdulbari Atiyye (Beirut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1995), 4/ 341.

⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 8/ 61.

zikredilmemiştir. Halbuki A'râf sûresinde aynı suçtan dolayı azarlama ifadeleri yer almaktadır.⁷³

﴿وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنِ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾

“Ben size yasaklamadım mı?...”⁷⁴ Görüldüğü üzere A'râf sûresinde Hz. Adem ile Hz. Havva'yı azarlama ifadesi varken Bakara sûresinde böyle bir ifade kullanılmamıştır. Şüphesiz azar/kınama ifade eden kelimeleri içeren ayetin etkisi azar ifade etmeyene göre daha düşüktür.⁷⁵ Bu ayette geçen istifham, istifham-i inkâridir.

İstifham hemzesi hem olumlu cümleye hem de menfi olan cümleye dahil olur. Olumlu cümleye dahil olduğunda cümlenin anlamını olumsuz; olumsuz cümleye dahil olduğunda ise cümlenin anlamını olumlu hale çevirir. Olumlu sorular, kendileriyle alakalı cevabı pekiştirirler. Örneğin, “Kıyamet mi kopar?” sorusu “elbette kıyamet kopmaz” cümlesi yerindedir. Olumsuz sualler ise kendileriyle alakalı olumlu cevabı pekiştirirler. Sözelimi, “Öğüt alacak kişinin öğüt alabileceği kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?”⁷⁶ ayetinde olduğu gibi “elbette yaşattık” takdirindedir.⁷⁷ Buna göre, “yasaklamadım mı?” ifadesi olumlu anlamda “yasakladım” manasını taşımaktadır.

Dünyada Ademoğullarının kınanması, cennette onların atası olan Hz. Adem ve Hz. Havva'nın kınanması arasındaki fark, bu kıssada daha önce geçen

﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ “Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!”⁷⁸ ayetiyle ne kadar güzel ifade edilmiştir.⁷⁹

5. Bakara sûresinde, Hz. Adem (a.s)'in ne hata işlediği açık bir şekilde zikredilmemektedir. Bu durum Bakara sûresinde geçen Hz. Adem kıssasının tekrim bağlamına uygun olduğu söylenebilir. A'râf sûresinde ise Şeytanın Hz. Adem (a.s)'i kandırması sonucunda ağaçtan tadınca o ikisinin avret yerlerinin görüldüğü ve cennet yapraklarıyla örtünmeye başladıkları anlatılmaktadır. Böylece A'râf sûresinde Hz. Adem (a.s)'in işlediği hata açık bir şekilde zikredilmiştir. Bunun üzerine Hz.

⁷³ Sâmerîrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 343.

⁷⁴ el-A'râf 7/22.

⁷⁵ Sâmerîrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 343.

⁷⁶ el-Fâtır 35/37.

⁷⁷ Alican Dağdeviren, *Kur'an'î Anlatımda İstifham Hemzesi*, Usûl İslam Araştırmaları, 27(2017), 52.

⁷⁸ el-A'râf 7/10.

⁷⁹ Sâmerîrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 343.

Adem (a.s) “Biz kendimize zulmettik. Sen bizi affetmezsen mahvoluruz”⁸⁰ ifadeleriyle pişmanlığını izhar etmiştir. Bu ifadelerle sanki Yüce Allah ona hatasını itiraf ettirmektedir. A’râf sûresinin baş tarafında zikredilen;

﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ (4) فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا

كُنَّا ظَالِمِينَ (5) ﴿

“Nice memleketleri helâk ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat hâlinde iken gelmişti. (4) Azabımız kendilerine geldiğinde, "(Biz bunu hak ettik.) Gerçekten biz zalimler olmuştuk" demekten başka söyleyecekleri kalmamıştı. (5)”⁸¹ ayetleriyle burada Hz. Adem’in “Ya Rabbi kendimize zulmettik” demesi sûrenin bağlamına uygun olduğu ifade edilir. Sûrenin başıyla sonu arasında bir anlam ve bağlam ilişkisi (Münasebâtu’l-Kur’ân) kurulmuştur. Sûre içindeki bağlam, pişmanlığın işlenen günah sebebiyle olduğunu açıklamaktadır. A’râf sûresi 23. ayette Hz. Adem tövbe ederken “biz” şeklinde pişmanlığını izhar etmiştir. A’râf sûresinde Hz. Adem’in tövbesinden önce Ademoğullarının zulümleri yüzünden helakinden bahsedilmesi ve Hz. Adem’in “Biz kendimize zulmettik” şeklinde çoğul kullanması sûrenin başı ile sonunun uyumlu olduğunu göstermektedir.⁸²

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Adem ve neslinin yaptıkları zulüm, işledikleri günahı itiraf ettikleri iki ayet karşımıza çıkmaktadır. Bu ayetlerin birinde *ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا* ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade fiil cümlesi olup, ısrar etmeksizin bir oluş ifade etmektedir. Diğer ayette ise Ademoğlunun *إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ* itirafları zikredilmekte olup, bu ifade bir isim cümlesidir. İsim cümlesindeki işlenen fiilde ısrar, sebat ve devamlılık ifade eder.

Bir olay anlatılırken sübut (süreklilik) ifade edilmek için yüklem (müsned) isim olarak gelir. Yinelenme anlamı içermez. Bu şekilde değişmez bir durum anlatılmış olur. Örneğin “Zeyd uzundur” cümlesindeki “uzun” sözcüğü, boy uzunluğu değişmeyen birisi için kullanılır. Eğer yüklem fiil olursa, teceddüd

⁸⁰ el-A’râf 7/23.

⁸¹ el-A’râf 7/4-5.

⁸² Sâmerâî, *et-Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 344.

(yenilenme) ifade etmesinin yanında fiilin en kısa yoldan bir zamanla sınırlandırıldığı da ifade edilmiş olur.⁸³

Hız. Adem'in *ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا* ifadesini kullanması işlenen hatanın ilk defa gerçekleşmesi ve zellenin meydana gelişinin ısrarlı bir günah olmadığını gösterdiği ifade edilmiştir. Ancak Ademoğullarının *إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ* ifadesini kullanması, bilinen, sakındırılan, yasaklanan bir suç işlemelerinden sonra gerçekleşmiş olup ısrar, sebat ve devamlılık ifade eder. İşte bu sebeptir ki, Hız. Adem tevbe etmiş ve tevbesi kabul edilmiştir. Ancak onun zürriyeti, nesli bilerek ve ısrarla aynı hatayı devam ettirmelerinden dolayı helak olmuştur.⁸⁴

6. Bakara sûresinde Hız. Adem'in vahiy yoluyla Rabbinden aldığı kelimelerle tevbe ettiği ve bu tevbesinin kabul edildiği zikredilmiştir. Ancak A'râf sûresinde ise Hız. Adem'in mağfiret dilemesi üzerine tevbesinin kabul edildiği zikredilmemiştir. Bu iki durum arasındaki farkı şu şekilde izah edebiliriz: Bakara Sûresi'nde Hız. Adem'in Rabbi'nden kelimeler aldığı belirtilirken bu kelimelerin mahiyeti hakkında bilgi verilmemiştir. Hal böyleyken Allah Teâla Hız. Adem'in tevbesini kabul ettiğini bu ayette zikretmiştir.

Ebu's-Suud Efendi'nin tefsirinde Hız. Adem'in aldığı kelimelerin *{رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا ...}* duası olduğu zikredilmektedir.⁸⁵

A'râf sûresinde ise *"Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."*⁸⁶ şeklindeki sözlerle af dileyen Hız. Adem'in tevbesinin kabul edilip edilmediği açıkça belirtilmemiştir. Hız. Adem'in tevbesinin kabul edilmesinin zikredilmesi Bakara sûresinin onurlandırma olan bağlamına uygun düşerken bu kıssanın anlatıldığı A'râf

⁸³ Ali Karataş, *Kur'an'daki Yüklemlerin (müsnedlerin) İsim ve Fiil Olarak Kullanımları ve Bazı Meallere Yansıma Sorunu*, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 4 Sayı: 8 (Eylül/2017), 158.

⁸⁴ Sâmerî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 344.

⁸⁵ Ebu's-Suud el-Meâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa (ö. 982/1574), *Tefsîri Ebi's-suûd (İrşadü'l-Akli's-Selîm)*, (Beyrut: Daru İhyai't-türasil Arabî, ts.), 1/ 92; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 1/ 438; Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefâsîr*, (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997), 1/ 44.

⁸⁶ el-A'râf 7/23.

sûresinde ise tevbenin kabulünün zikredilmeyişi de bu sûrenin itap (azarlama ve kınama) olan bağlamına uygun şekilde geldiği söylenebilir.⁸⁷

7. Bakara sûresi 38. ayette A'râf sûresinden farklı olarak,

﴿قُلْنَا اهْبَاطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

“İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir”⁸⁸ buyrulmuştur.

Bu ayette insanoğluna değer verme ve şereflendirme açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Bakara sûresinde içinde korku veya keder olmayan cennete geri dönmek için Hak yolu takip edenlere bir vaad vardır.⁸⁹

Bu ayette (تَبِعَ) fiili sorumluluğu hafifletme anlamında sülasi sigada zikredilirken, Taha sûresinde kelime اِتَّبَعَ vezninden (اتَّبَعَ) şeklinde verilerek sorumluluk adeta ağırlaştırılmıştır. (Burada bu kelimenin seçiminin Bakara Sûresi'nin bağlamına uygunluğu açıklanmaktadır.)

﴿قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَصِلُ وَلَا يَشْقَى﴾

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir yol gösterici (kitap) gelir de kim benim yol göstericime uyarsa artık o, ne (dünyada) sapar ne de (ahirette) sıkıntı çeker.”⁹⁰

Dolayısıyla (اتَّبَعَ) fiili, sorumluluğa dikkat çekip mübalağa ifade ederken Bakara sûresinde sorumluluğun hafifi ile yetinilmektedir. O yüzden (تَبِعَ) fiili kullanılmıştır. Bu ayette Allahu Teâla'nın tekrim iradesi müşahede edilmektedir.⁹¹

Buna ilaveten iki fiil arasında şu nüanslar vardır. (تَبِعَ) fiili Kur'ân-ı Kerim'de Bakara sûresinde diğerlerinden daha fazla tekrarlanmıştır. Bu fiil, anlamına uygun yerlerde zikredilmiştir. Bunun kullanımı hakkında birkaç teori vardır:

⁸⁷ Sâmerîrâî, Ta'biru'l-Kur'ânî, 344.

⁸⁸ el-Bakara 2/38.

⁸⁹ Sâmerîrâî, Ta'biru'l-Kur'ânî, 344-345.

⁹⁰ et- Taha 20/123.

⁹¹ Sâmerîrâî, et-Ta'biru'l-Kur'ânî, 345.

Bunlardan ilki, tahfif kullara lütfetme anlamı taşır. Allahu Teâla sözü kendine isnat ederek zikretmiştir. **فَلْنَا** ifadesini kullanmıştır. **(اتَّبَعَ)** fiili ise, **(قَالَ)**'ye isnadla gelmiştir. Çünkü Allahu Teâlâ lütuf ve değer verme konumunda kendini izhar ederken, daleletle birlikte sözü kendine isnat etmemektedir.⁹²

Bakara sûresi 38. ayette **(تَبِعَ)** tahfifle kula lütfetme bağlamı olduğundan Allah sözü kendine isnat etmiştir ve **فَلْنَا** ifadesini kullanmıştır.

Taha sûresi 123. ayette **(اتَّبَعَ)** teşdidle birlikte kullanarak fiili, Allahu Teâlâ kendine isnat etmemiş ve **(قَالَ)** ifadesini kullanmıştır. Çünkü burada tekrim ve lütfetme bulunmamaktadır.

Bakara sûresinde ayetin sonu ahiretle alakalıdır. Allahu Teâlâ ayette: “*Ahirette onlara hüziün yoktur.*” buyurmaktadır. Taha sûresinde ayetin sonu hem dünya hem de ahiret ile ilgilidir. ﴿فَلَا يَصِلُ وَلَا يَشْقَى﴾ “..O, ne (dünyada) sapar ne de (ahirette) sıkıntı çeker”⁹³ buyrulmuştur. ﴿فَلَا يَصِلُ﴾ ifadesi dünya ile alakalıdır. Çünkü dalalet, sadece dünyada olur. Ahirette ise örtü kaldırılır ve insan herşeyi görür.

﴿وَلَا يَشْقَى﴾ ifadesi ahiretle ilgilidir. Çünkü dünya zorluklarla doludur. Bunun delili,

﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكَمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾ “Sakin sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun.”⁹⁴ ayetinde gelmiştir. Yani cennetten çıkarsan mutsuz olursun. O ikisi cennetten çıkarılınca mutsuz oldular. Burda dünyanın mutsuzluk yeri olduğuna vurgu yapılmıştır.⁹⁵

Sâmerrâî’ye göre, Taha sûresindeki ayet, Bakara sûresindeki ayetten farklı olarak **(اتَّبَعَ)** fiilinin ilgili olduğu unsurların fazlalığına işaret etmek için **اِتَّبَعَ** vezninde serdedilmiştir.⁹⁶

⁹² Sâmerrâî, *et-Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 345.

⁹³ et-Taha 20/123.

⁹⁴ et- Taha 20/117.

⁹⁵ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 345.

⁹⁶ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 345.

Taha sûresinde fiilin **إِفْتَعَالَ** vezninde gelmesi **زيادة المبني زيادة المعنى** “çok harf çok mana ifade eder” kaidesiyle uygun olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Taha sûresindeki ayet iki durumu kapsamaktadır. Bunlardan biri, dünyada dalaletle mücadele etmek diğeri ahirette cenneti kazanmaktır. Bakara sûresindeki ayet ise ahireti kazanmaya şamildir. Birinci durum güç bir işi ve daha fazla çabayı gerektirir. Bundan dolayı güçlük durumunu ifade etmek için mübalağa ve tekellüfü gösteren bir fiil seçilmiş olabilir. Bakara sûresindeki ayet sadece ahiretle alakalı olduğundan tahfif bildiren **(تَع)** fiili zikredilmektedir.⁹⁷

Ahireti kazanmanın yolu, dünyada dalaletle mücadele etmektir iddiası tartışılabilir. Zira ahireti kazanmak farklı derecelerle mümkündür. Bu derecelerin biri diğerinden üstün olabilir. Ahirette kurtuluşa eren kimseler sadece dünyada dalaletle mücadele eden ya da hiç emirlerden sapmayan kişiler değildir. Zira dalaletle mücadele etmek veya dalaletle düşmekten kurtuluş çok yüce bir mertebedir ve o derece büyük çaba ve gayret gerektirir. Kısaca **(تَع)** fiili kulların sorumluluğunun hafifletildiğini ifade etmek için bu sığa ile gelmiştir. Bu da sûrenin bağlamı ile uyumludur. Allahu Teâla ayetlerdeki kelimeleri olması gerektiği yerde ve olması gerektiği şekilde zikretmiştir.⁹⁸

8. A'râf sûresinde Allahu Teâla **﴿فَسَجِدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾** buyurmuştur.

Yüce Allah (c.c) sûrenin devamında **﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا﴾** “*Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın*”⁹⁹ buyurmuştur. Sûrenin sonunda,

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾ “*Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.*”¹⁰⁰ şeklinde geçmektedir.

Sâmerrâî'ye göre, kıssa ile sûrenin sonu arasında uyum bulunmaktadır. Çünkü büyüklenme melekler için söz konusu olmadığı için melekler büyüklenmemiştir. Onların secde edenlerden olduğu ispatlanırken bunun aksine İblis'in de büyüklenip

⁹⁷ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'anî*, 346.

⁹⁸ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'anî*, 346.

⁹⁹ el-A'râf 7/13.

¹⁰⁰ el-A'râf 7/206.

secde edenlerden olmadığı ispatlanmış olmaktadır.¹⁰¹ Kısaca melekler büyüklenmez bu yüzden hemen emre uygun şekilde secdeye kapanmışlardır. İblis ise büyüklenmiş ve meleklerle beraber secde edenlerden olmamıştır.

Bakara sûresinde İblis hakkında ﴿وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ “...kâfirlerden olmuştu”¹⁰² buyrulurken, sûrenin sonunda ﴿فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ “Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et”¹⁰³ buyrulmuştur. A’râf sûresinde olduğu gibi kıssa ile sûre sonu arasındaki uyumlu olduğu görülmektedir. İblis kafirlerden olunca sûrenin sonunda kafir topluluğa karşı yardım istenmesi ayetin bağlamla uyumunu gösterdiği söylenebilir.¹⁰⁴

A’râf sûresindeki kıssada İblis:

﴿ثُمَّ لَا تَيْنَهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾

“Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın.”¹⁰⁵ diyerek Ademoğullarına olan düşmanlığını izhar etmiştir. Bu sûrede geçen kıssanın başında ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ “Andolsun, size yeryüzünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!”¹⁰⁶ buyrulmuştur. İki ayet arasında güzel bir uyum bulunmaktadır. İblis Ademoğullarının şükretmelerine engel olacağı hususunda kendi nefesine söz vermiştir. Ademoğullarının şükretmelerini engellemek için şeytanın onlar için kurduğu tuzağa düştükleri şu ayette beyan edilmiştir:¹⁰⁷

﴿وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ “Şeytan, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı. İnananlardan bir grup dışında hepsi ona uydular”¹⁰⁸ buyrulmuştur.

¹⁰¹ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 346.

¹⁰² el-Bakara 2/34.

¹⁰³ el-Bakara 2/286.

¹⁰⁴ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 346-347.

¹⁰⁵ el-A’râf 7/17.

¹⁰⁶ el-A’râf 7/10.

¹⁰⁷ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 347.

¹⁰⁸ es-Sebe 34/20.

Daha önceden ataların uyduğu gibi şeytanın vesvesesine icabet ettikleri ifade edilmektedir.

9. A'râf sûresinde İblis'in Hz. Adem ile eşini kandırması şöyle anlatılmıştır:

﴿فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا﴾ “Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: “Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı”¹⁰⁹ Fısıldayanın amacının onlara korkunç kötülükleri göstermek olduğu ifade edilmiştir. Bu hakikatten şu ayette bahsedilmiştir:

﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾

“...Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri görüldü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar...”¹¹⁰ Şeytanın hilesine kanınca avret yerleri açılmış ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ﴾ ve onu örtmeye çalışmışlardır. Bunun ardından A'râf sûresinde,

﴿لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾

“Ey Ademoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır...”¹¹¹ buyrulmuştur. Bu ayette takva ile beraber (لباس) kelimesi zikredilmiştir. Bağlama uygun olarak “takva elbisesi” denilmiştir. Takva içteki kötülükleri gizlemek için giyilir. Libas dıştaki kötülüklerle karşı bedeni gizler. Böylece libas ile takva arasında güzel bir uyum kurulduğu söylenebilir.¹¹²

Allahu Teâlâ'nın Hz. Adem'in avret yerlerinin görünmesi olayını zikrettikten sonra kullara libas nimetini verdiğini, sadece kendisinin insanları gerek maddi gerek manevi olarak örtmeye kadir olduğunu bildirdiği ifade edilmektedir.¹¹³

“Onu ağaç yapraklarıyla örttüler.” Allahu Teâlâ avret yerlerini onunla örtmeleri için Ademoğulları için elbiseyi yarattığını açıklamıştır. Takva libasa benzetilerek istiare sanatı yapılmıştır. Dünya elbisesi zahiri ayıpları örterken, takva

¹⁰⁹ el-A'râf 7/20.

¹¹⁰ el-A'râf 7/22.

¹¹¹ el-A'râf 7/26.

¹¹² Sâmerrâî, *et-Ta'biru'l-Kur'ânî*, 347.

¹¹³ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, 14/221.

elbisesi iç günahları örten bir libasa benzetilerek aralarında bir benzerlik kurulduğu söylenebilir.

Allahu Teâlâ Hz. Adem'in zürriyetini şu ayeti kerime ile uyarmıştır:

﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا﴾

“Ey Ademoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmayın...”¹¹⁴ Bunun akabinde mescitteyken ziynetleri almaları emredilmiştir.

﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ “Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takın (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez”¹¹⁵ buyrulmuştur. Bu ayetteki ziynetten kasıt elbise olduğu müfessirler tarafından ifade edilmiştir.¹¹⁶

Diğer bir ayette ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ “De ki: Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?”¹¹⁷ buyrulmuştur. Sonra cehennem ehlinin azabı hakkında,

﴿لَهُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنَ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ﴾ “Onlar için cehennem ateşinden döşek, üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var...”¹¹⁸ buyrulmuştur. Bunların hepsi

Hz. Adem kıssasında geçenlerle uygunluk gösterdiği ifade edilmiştir.¹¹⁹

2.1.7. A'râf ve Sâd Sûrelerindeki Hz. Adem Kıssasının Lugavî Olarak Mukayese Edilmesi

A'râf sûresinde geçen Hz. Adem kıssası ile alakalı ayetler önceki konuda açıklanmıştır. Tekrar olmaması için aşağıda Sâd sûresindeki Hz. Adem kıssası ile alakalı konulardan bahsedilmiştir.

¹¹⁴ el-A'râf 7/27.

¹¹⁵ el-A'râf 7/31.

¹¹⁶ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 348.

¹¹⁷ el-A'râf 7/32.

¹¹⁸ el-A'râf 7/41.

¹¹⁹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 348.

Sâd sûresindeki kıssaya gelince Mele-i Ala'¹²⁰daki ihtilaftan sonra kıssadan bahsedilmektedir. ﴿مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَائِكَةِ إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ "Aralarında tartıştıkları sırada, yüce topluluğa (ileri gelen melekler topluluğuna) dair benim hiçbir bilğim yoktu."¹²¹ buyrulmaktadır. Bu ayet, Mele-i Ala'daki "tartışma" ifadesinin geçtiği tek yerdir. Zira Bakara sûresi 32. ayette "Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler." şeklinde zikredildikten sonra akabinde Yüce Allah'ın meleklerle yeryüzünde halife yaratacağı hususundaki diyalogu anlatılmaktadır. Fakat bu durum Sâd sûresinde "tartışma" ifadesiyle birlikte zikredilmiştir. Bu ifadenin bu ayette zikredilmesi bağlam açısından uygundur. Çünkü Sâd sûresinde diğer peygamberlerin birtakım insanlarla yaşadığı tartışmalar da bulunmaktadır. Sözelimi sûre husûmetle başlamıştır.

﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾ "Fakat inkâr edenler bir büyükleme ve ayrılık içindedirler."¹²²

Sâd sûresinde anlatılan bir başka tartışma da Hz. Davut'un iki davacı ile olan diyalogudur.¹²³

﴿وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ (21) إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى

بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ﴾ (22)

"Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir."¹²⁴

Bu sûrede geçen bir başka tartışma da Hz. Eyüp ile eşi arasında tahakkuk etmiş ve Hz. Eyüp eşine yüz değnek vuracağına yemin etmiştir.¹²⁵

﴿وَحُذِّبِيكَ صِغْتًا فَاصْرَبْ بِهِ وَلَا تَحْنَتْ إِنَّآ وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾

¹²⁰ Bk. DÎA 'Mele-i 'Ala' Genellikle seçkin meleklerin oluşturduğu yüce topluluk anlamında bir Kur'an tabiri.

¹²¹ es-Sâd 38/69.

¹²² es-Sâd 38/2.

¹²³ Sâmerriât, et-Ta'biru'l-Kur'ânî, 350.

¹²⁴ es-Sâd 38/21-22.

¹²⁵ Sâmerriât, et-Ta'biru'l-Kur'ânî, 350.

"Şöyle dedik: "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma."
Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O,
Allah'a çok yönelen bir kimse idi."¹²⁶

Cehennemdeki ateş halkının husûmeti ve birbirlerine kötü söz söylemeleri,
Sâd sûresinin tartışma bağlamına uyumlu olduğunu gösteren bir başka örnektir.¹²⁷

﴿هَذَا فَوْجٌ مُّفْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ (59) قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ

قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَيَسَّ الْقَرَارُ (60)﴾

(Kendi aralarında şöyle derler:) "İşte sizinle beraber cehenneme tıklacak
bir grup. Onlara rahat ve huzur olmasın! Şüphesiz onlar cehenneme gireceklerdir."
O grup da "Hayır, size rahat ve huzur olmasın. Bu cehennemi bizim önümüze siz
sürdünüz. Orası ne kötü durak yeridir!" der.¹²⁸

Bu husûmetin sonunda; ﴿إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ﴾ "Şüphesiz bu,
cehennemliklerin birbirleriyle çekişmesi kesin bir gerçektir"¹²⁹ buyrulmuştur.

﴿مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾

"Aralarında tartıştıkları sırada, yüce topluluğa (ileri gelen melekler
topluluğuna) dair benim hiçbir bilgim yoktu."¹³⁰ Burada husûmetin zikredilmesi
sûrenin genel bağlamına tam uygunluk gösterdiği görülmektedir.

Sâd sûresinin bağlamı verdiğimiz örneklerle binâen, husûmetle ilgili delil
getirme, delile cevap verme ve tartışma üslubunda gelmiştir. A'râf sûresindeki
kıssanın bağlamının ise cezalandırma, Ademoğullarından zalim milletlerin helaki ve
Allahu Teâlâ'nın gazabını izhar etmesi şeklinde olduğu daha önce zikredildiği ifade
edilmiştir.¹³¹

¹²⁶ es- Sâd 38/44.

¹²⁷ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 351.

¹²⁸ es-Sâd 38/59-60.

¹²⁹ es-Sâd 38/64.

¹³⁰ es-Sâd 38/69.

¹³¹ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 351.

﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ فَاتِلُونَ (4) فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا

كُنَّا ظَالِمِينَ (5)﴾

“Nice memleketleri helâk ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat hâlinde iken gelmişti. Azabımız kendilerine geldiğinde, "(Biz bunu hak ettik.) Gerçekten biz zalimler olmuştuk" demekten başka söyleyecekleri kalmamıştı.”¹³²

Sâd sûresinde Ademoğullarından bir kısmının cezalandırılmasından ve zulümleri sebebiyle onların üzerine musibet inmesinden söz edilmiştir. Ancak A'râf sûresindeki öfke ve kızgınlık bağlamı Sâd sûresinden daha fazladır. Her kıssa buldukları sûrenin bağlamına uygun bir şekilde inşa edilmiştir.

سورة الأعراف	سورة ص
﴿قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ﴾	﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَّكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدِي﴾
"Sana emrettiğim zaman seni <u>saygı ile eğilmekten</u> ne alıkoydu?"	"Ey İblis! Ellerimle yarattığıma <u>saygı ile eğilmekten</u> seni ne alıkoydu?"
(el-A'râf 7/12)	(es- Sâd 38/75)

A'râf sûresinde geçen (لا) harfinin Arap dili ve belâgatı açısından hurûfu ziyâde bağlamında olduğu ve pekiştirme ifade ettiği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda A'râf sûresinde geçen إِلَّا تَسْجُدَ ifadesi, Sâd sûresinde أَنْ تَسْجُدَ şeklinde (لا)'sız gelmesi A'râf sûresindeki (لا) harfinin hurufu ziyadede olduğu ve pekiştirme ifade ettiği düşünülmektedir.

¹³² el- A'râf 7/4-5.

“Bu harfin Sâd sûresi 75. ayetinde kullanılmadığı halde, A’râf sûresi 12. ayetinde neden zaid olarak kullanılmasına ihtiyaç duyulmuştur?” şeklindeki bir soruya Hüseyin Ebu'l-Futüh şöyle cevap verir: "Bu kıssanın A’râf sûresindeki anlatılış gayesi İblis’in kibir ve isyanının anlatılmasıdır. Bu nedenle onun secde etmeyişi işaret olarak zaid bir (لا) harfi getirilmiştir. Sâd sûresindeki ayette ise Hz. Adem’in teşrifini beyan için gelmiştir. Bu nedenle şeytanın secde etmeyişi konusunda herhangi bir ziyadeye gerek duyulmamıştır.”¹³³

Sâmerrâî’ye göre A’râf sûresinde (لا) zâid olarak bulunurken, Sâd sûresinde (لا) harfi zikredilmemiştir. Bu harfin birkaç nedenden ötürü zaid geldiği öngörülmüştür. Bunlardan biri; A’râf sûresindeki te’kit daha güçlüdür. Kuvvetli olan bu te’kidi göstermek için zâid bir (لا) getirilmesi gerekmiştir. A’râf sûresi 11. Ayet

{ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ } ifadesiyle kıssanın başlangıcını belirtir. “*Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı.*” (لقد) “lam” ve “kad” olmak üzere iki tane te’kit ile gelmiştir. Nahivcilere göre, (لقد) takdir edilen bir kasemdir. Sâd sûresi 71. ayette ise kıssa { إِذْ قَالَ } ile başlamaktadır. “*Hani Rabbin meleklerle demişti ki: 'Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.'*” buyrulmuştur. Bu sûrede te’kit (إِذْ) ile bir kere olmuştur. A’râf sûresinde ise “kad” ve “lam” olmak üzere daha fazla te’kit bulunmaktadır.¹³⁴

A’râf sûresinde ceza bağlamı pek çok te’kid ifadesiyle pekiştirilmiştir.

(13) فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ

(14) قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ

(16) قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

¹³³ Yüksel, *Kur’ân’da Zâid Harfler*, 179-180.

¹³⁴ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 351-352.

ثُمَّ لَا تَأْتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (17)

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ (18)

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لِمِنَ النَّاصِحِينَ (21)

Bu ayetlerdeki altı çizili kelimelerde tekid üslubu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla zaid olan (لا) harfinin getirilmesi bu sûrenin bağlamına uygun olduğu ifade edilmiştir.¹³⁵

A'râf sûresinde te'kidi güzelleştiren ifadelerden biri de şu ayeti kerimedir:

﴿ إِذْ أَمَرْتُكَ ﴾ “*Seni secde etmekten engelleyen nedir? Ben sana emretmiştim halde...*”¹³⁶ Arapçada أَمَرَ fiilinin manası şiddet içermektedir. O yüzden A'râf sûresinde bağlam şiddetli ve ﴿ أَلَّا تَسْجُدَ ﴾ ayetinde (لا) harfi zaid olarak geldiği düşünülmektedir. Sâd sûresinde şiddet zikredilmeyip

﴿ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتَ بِيَدَيَّ ﴾ “*Elimle yarattım*”¹³⁷ buyrulmuştur. Emre muhalefet çok büyük bir vebaldir. Dolayısıyla emre muhalefet daha şiddetli kabul edilmiş ve (لا) harfi zaid getirilmekle bu şiddet izhar edilmiştir. Şiddetin boyutu bu zaid harfle sağlandığı ifade edilmektedir.¹³⁸

A'râf sûresinde (لا) harfinin gelişinin güzelleştirdiği hususlardan biri de şudur:

A'râf sûresi huruf-u mukattaa ﴿ المص ﴾ ile başlamaktadır. Sûrenin bu şekilde başlaması dikkatleri celbetmek içindir. A'râf sûresi 2. ayetinde geçen 'sıkıntı' kelimesi şüphe anlamındadır. Şüphenin 'sıkıntı' olarak isimlendirilmesinin sebebi; yakîn sahibi olan bir kimsenin zihni açık ve ferah olmasına karşın şüphe eden kimsenin göğsünün daralması, sıkıntıya girmesidir. Çünkü Peygamber Efendimiz, insanların kendisini yalanlayıp yüz çevirmesinden endişe ediyordu. Allahu Teâla

¹³⁵ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 352.

¹³⁶ el-A'râf 7/12.

¹³⁷ es-Sâd 38/75.

¹³⁸ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 352.

efendimizin böyle düşünüp endişelenmesini yasakladı.¹³⁹ Sûrenin hurûfu mukattaa ile başlaması bir anlamda Peygamberimizin bu endişesini ve insanların şüphelerini gidermek için olduğu ifade edilmektedir.

A'râf sûresinde (لا) harfinin ziyadesi, elif ve lam ile başlayan bu sûrede zikredilmesi, elif ile lam ile başlamayan sûrede zikredilmesinden uygun olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁰

A'râf sûresinde sûrenin bağlamı Sâd sûresinden farklıdır. A'râf Sûresinde secde kelimesinin te'kidi sûreyi güzelleştirdiği söylenebilir. Sâd Sûresinde ise secde kelimesi te'kit edilmemiştir. Nitekim السجود والساجدين kelimesinin türemişleri السجود والساجدين gibi ifadeler A'râf sûresinde dokuz kere tekrarlanmıştır. Sâd sûresinde ise üç kere tekrarlanmıştır. A'râf sûresi yine secde ile sona ermiştir.¹⁴¹

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾

“Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tespih ederler ve yalnız O'na secde ederler.”¹⁴² Sâd sûresinde السجود'un türemişleri 72,73,75. ayetlerden başka yerde tekrar etmediği görülmektedir.¹⁴³

A'râf sûresinde السجود kelimesinin te'kit edilmesi uygun olduğu ifade edilmiştir. Zira A'râf sûresinde السجود kelimesinin türemişleri sadece bu kıssada dört defa yinelenmiştir. Sâd sûresinde ise sûrenin tamamında üç kere tekrar edilmiştir. Dolayısıyla A'râf sûresinde secde kelimesinin tekrarının Sâd sûresindekinden fazla olması İblis'in secde etmemesine duyulan öfkenin şiddetinin daha çok olduğunu gösterebilir. A'râf sûresinde yer alan kıssada, öfke ve kırgınlık bağlamı daha çoktur. Dolayısıyla sözde te'kit ve sertlik uygun görülmüş olabilir. Sözün sert söylendiğini gösteren durumlar şunlardır:

¹³⁹ Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/798.

¹⁴⁰ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 352.

¹⁴¹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 352.

¹⁴² el-A'râf 7/206.

¹⁴³ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 353.

﴿قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا أَنْ تَسْجُدَ﴾ A'râf sûresinde İblis'in ismi zikredilmemiştir. buyrulmuştur. Sâd sûresinde ise İblis'in ismi açık olarak söylenmiştir.

﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَّكَ أَنْ تَسْجُدَ﴾ buyrulmuştur.

A'râf sûresinde;

﴿قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ ayetinde İblis'in kovulmasından bahsedilmiştir. Kovulma eylemi iki defa tekrar edilmiştir. Biri (فاهبط) diğeri ﴿فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ şeklinde İblis aynı ayette iki kere kovulma hitabıyla karşılaşmıştır.

A'râf sûresi 18. ayette ﴿اِخْرَجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا﴾ buyrularak kovulma kelimesi yinelenirken Sâd sûresinde ise 77. ayette ﴿قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ buyrularak tard edilme başka yerde zikredilmemiştir.¹⁴⁴

A'râf ile Sâd sûrelerinde tekrarlanan “çık” fiilini şöyle şematize edebiliriz:

A'râf sûresinde tekrarlanan ayetler	Sâd sûresinde tekrarlanan ayetler
﴿قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا (13)﴾	﴿قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (77)﴾
﴿فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ (13)﴾	—
﴿اِخْرَجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا (18)﴾	—

A'râf sûresindeki “kovulma” emri Sâd sûresindeki “kovulma” emri ile aynıdır. Fakat A'râf sûresinde ﴿فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ ifadesi ilave edilmiştir. Aynı şekilde A'râf sûresinde ﴿اِخْرَجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا﴾ buyrulmuştur. Sâd sûresinde ise sadece ﴿قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ buyrulmuştur. A'râf sûresinde kovma, الخروج kelimesiyle iki kere Sâd sûresinde bir kere yinelenmiştir. A'râf sûresinde bunun

¹⁴⁴ Sâmerî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 353.

üzerine *قَالَ فَاهْبُطْ مِنْهَا* sözü eklenmiştir. *الهبوط, الخروج*'tan daha şiddetli bir kovmadır. Çünkü *الهبوط* yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir eylemdir.¹⁴⁵ “Öyle ise in *oradan*” itaatkâr ve mütevazî meleklerin mekanı olan gökten, asi mütekebbir insan ve cinlerin mekanı olan yeryüzüne in. Orada büyükmek ve isyan etmek sana düşmez, böyle bir şey yapman uygun değildir. “Çık! Şüphesiz küçülenlerdensin sen” yani kibirlenmiş olduğun için Allah nezdinde ve onun dostları nezdinde küçük ve değersiz kimselerdensin.¹⁴⁶ Bu ayeti kerimede Allahu Teâla önce İblis’i çıkarmış sonra ona “cennetten in aşağı” (*فَاهْبُطْ مِنْهَا*) buyurmuştur. Bu durum, A’râf sûresinde öfkenin şiddetini gösterir.¹⁴⁷ “Hemen in oradan” buyruğuna gelince, İbn Abbas (r.a), “Cenâb-ı Hakk’ın “oradan” ifadesi ile “cennet”i murad ettiği ve onların Adn cennetinde olduklarını; Hz. Adem (a.s)’in de orada yaratıldığını” söylemiştir.¹⁴⁸

Bu hitap, A’râf sûresindeki kıssada öfke bağlamının şiddetli olduğunu gösterir. Şeytana ayette belirtilenin dışında başka bir söz söylenmemiştir. Sâd sûresindeki aksine A’râf sûresinde Allahu Teâla’nın sözü kısa tutması hoşnutsuzluğunun büyüklüğünü gösteriyor olabilir. Nitekim Allahu Teâla, A’râf sûresinde şeytana başka bir şey söylememekle ona olan öfkesinin büyüklüğünü izhar etmiştir. A’râf sûresinde *﴿قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا أَنْ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ﴾* “Allah, ‘sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıyordu?’ dedi.”¹⁴⁹ Sâd sûresinde *﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا يَآرَأُكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإَيْدِيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾* “Allah, “Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıyordu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?” dedi.”¹⁵⁰ Araf sûresinde Allah şeytana “Çık!” dedikten sonra ona başka bir şey söylememiştir. Zira Allah Teâla’nın tabassut¹⁵¹ etmemesi (sözü kısa söylemesi) öfkesinin şiddetli olduğunu göstermiş olabilir.

¹⁴⁵ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 353

¹⁴⁶ Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/810.

¹⁴⁷ Sâmerrâî, *Ta’biru’l-Kur’ânî*, 353

¹⁴⁸ Razi, *Mefâtihu’l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, 10/307.

¹⁴⁹ el-Araf 7/12.

¹⁵⁰ es-Sâd 38/75.

¹⁵¹ Tabassutun olmaması; sözü kısa söyleyip uzun uzun söylememesi.

سورة ص	سورة الأعراف
<p>﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيدِي﴾ <u>أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾</u></p> <p>“Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?” (Sâd 38/75)</p>	<p>﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ﴾</p> <p>“Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?” (Araf 7/12)</p>
<p>Sâd sûresinde Allah Teâla'nın İblis ile olan konuşmasında tabassutun “Büyüklük mü tasladın...” ifadeleri ile bulunduğu söylenebilir.</p>	<p>A'râf sûresinde tabassutun olmaması öfkenin şiddetini gösterdiği muhtemeldir.</p>

A'râf sûresinde şeytanla ilgili konuşma uzatılmadan anlatılırken, Sâd sûresinin son ayetinde şeytanın kovulma konusu uzun uzadıya detaylı bir şekilde anlatılmıştır.¹⁵²

A'râf sûresinde ﴿قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ “Şeytan ‘(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver’ dedi.”¹⁵³ şeklinde söylenirken, Sâd sûresinde, ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ “İblis, ‘Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver’ dedi.”¹⁵⁴ buyrulmuştur. Sâd sûresine “Rab” kelimesi ve “fa” harfi eklenmiştir. A'râf sûresinde, ﴿قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ﴾ “Allah da ‘Sen süre verilenlerdensin’ dedi.”¹⁵⁵ buyrulurken Sâd sûresinde,

¹⁵² Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 354.

¹⁵³ el-A'râf 7/14.

¹⁵⁴ es-Sâd 38/79.

¹⁵⁵ el-A'râf 7/15.

﴿ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴾ (80) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴾ (81) “Allah, şöyle dedi: “Sen o bilinen vakte (kıyamet gününe) kadar mühlet verilenlerdensin.”¹⁵⁶ buyrulurak “fa” harfi ve ﴿ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴾ ayeti eklenmiştir.¹⁵⁷

Yukarıda ifade ettiklerimizi tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

A'râf sûresinde “fa” bulunmamaktadır.	Sâd sûresinde “fa” bulunmaktadır.
﴿ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ (14)	﴿ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ (79)
﴿ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴾ (15)	﴿ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴾ (80) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴾ (81)

Belâgat açısından Sâd 79’da ﴿ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي ﴾ soruyu “fa” ile sorduğu için, Sâd 80’deki cevabı da “fa” harfi ile olmuştur. ﴿ قَالَ أَنْظِرْنِي ﴾ A'râf 14’te ﴿ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴾ sözünde “fa” harfini zikretmediği gibi A'râf 15’te ﴿ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴾ ayetinde de “fa” harfini zikretmemiştir.

Sâd sûresinde Allahu Teâlâ şeytanla uzun uzadıya konuştuğu için şeytan da aynı şekilde uzun uzun cevaplar vermiştir. A'râf sûresinde ise şeytan Allah’ın büyük öfke ve gazabını gördüğünde sözü uzatmaya cüret edemediği için sözünü daha kısa ve veciz söylemiştir.

2.1.8. Sâd ve Hicr Sûrelerinde Hz. Adem Kıssasının Lugavî Açından Mukayesesi

Kur’ân-ı Kerim Sâd ve Hicr sûrelerinde kıssanın şu yönünü gözler önüne sermektedir: İblis’in günahı ile insanoğluna olan düşmanlığı. Bu iki sûrede Allahu Teâlâ’nın çamurdan insan yaratacağını haber vermesi dışında Hz. Adem hakkında bir şey zikretmemiştir. Hatta Hz. Adem’in ismi bile söylenmemektedir. A'râf ile Bakara sûreleri, bunun aksine Hz. Adem ile ilgilidir. A'râf ile Bakara sûrelerinde, Hz. Adem

¹⁵⁶ es-Sâd 38/80-81.

¹⁵⁷ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 354.

ile ilgili olan yönü ve İblis ile ilgili olan yönü olmak üzere kıssanın iki yönü anlatılmaktadır.

Sâd ve Hicr sûrelerinde kıssanın anlatılmasından maksat insanoğlunu ikaz ve İblis'in sonsuza kadar insana olan düşmanlığıdır. Her ne kadar kıssanın yukarıda belirtilen yönü iki sûrede neredeyse aynı olsa da farklı olan tarafları da mevcuttur. Başka bir deyişle, Hicr sûresindeki kıssanın içinde sunulan bazı durumlar Sâd sûresinde geçen kıssadan farklıdır.

İki kıssa arasında birçok kelime ve kelime öbeği aynıdır, ancak aralarında fark da vardır. Her kıssa bağlamına uygun şekilde geçmektedir.

Sâd ile Hicr sûreleri arasındaki farklılıkları aşağıdaki tabloda şöyle göstermek mümkündür:

سُورَةُ الْحَجَرِ	سُورَةُ ص
خالق بشراً من صلصال من حمأ مسنون	خالق بشراً من طين
إلا إبليس أبى أن يكون مع من الساجدين	إلا إبليس استكبر وكان من الكافرين
مالك ألا تكون من الساجدين	ما منعك أن تسجد لما خلقت بيدي استكبرت أم كنت من العالمين
قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصال من حمأ مسنون	قال أنا خير منه خلقتني من نار وخلقته من طين
(ذكر إبليس أصل آدم ولم يذكر أصله هو)	(ذكر إبليس أصلح وأصل آدم وذكر أنه خير منه)
وإن عليك اللعنة	وأن عليك لعنتي
قال ربّ بما أغويتني	قال فبعزتك
لأزینن لهم في الأرض ولأغوينهم أجمعين	ولأغوينهم لأغوينهم أجمعين (من دون ذكر التزيين)
إلا من اتبعك	وممن تبعك

1. Hicr sûresinde Allahu Teâlâ Hz. Adem’i kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan; Sâd sûresinde ise çamurdan yarattığını zikretmektedir.

سورة ص	سورة الحجر
إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ	وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن صَلْصَالٍ مِّن حَمَإٍ مَّسْنُونٍ

Diğer bir yönden Hicr sûresindeki kıssa (26) **حَمَإٍ مِّن صَلْصَالٍ** ayetinden sonra gelmiştir. Bu kelimenin kıssanın ortasında da gelmesi uygun görülmüştür. **صلصال** kelimesi Hicr sûresinde 26, 28 ve 33. ayetlerde geçmektedir.

2. Hicr sûresinde İblis için **أبَى** kelimesi kullanılırken Sâd sûresinde **استكبر** kelimesi kullanılmıştır.

سورة ص	سورة الحجر
إِلَّا أَبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ	إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ

أبَى kelimesinin anlamı (استكبر) kelimesinin anlamından farklıdır. **أبَى** kelimesinin manası **رفض وامتنع** “reddetti, kaçındı, yapmaya yanaşmadı” anlamındadır. **استكبر** kelimesinin anlamı da “kendini bir başkasından daha hayırlı görmek” demektir. Dolayısıyla bu iki kelime birbirinden farklıdır. Hicr sûresindeki **رفض** **رفض وامتنع** “reddetme, kabul etmeme” bağlamı üzerine inşa edilmiştir. Sâd sûresindeki kıssa ise **استكبر** (büyüklük taslama) bağlamı üzerine kurulmuştur. Her kelime

kıssadaki bağlamına uygun bir şekilde zikredilmiştir. Bunları gösteren durumları şöyle izah edebiliriz:

Sâd sûresinde (استكبر) bağlamında Allah Teâlâ'nın İblis'e şu soruyu sormuştur:

﴿ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ ﴾ Bu cümle استكبار bağlamına uygundur. Hicr sûresinde bunun gibi zikredilmemiştir. Sâd sûresindeki İblis'in cevabı büyüklük tasladığını göstermektedir. Onun cevabı da استكبار bağlamına uygun olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı İblis,

﴿ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾ demiştir. Bu açıkça büyüklük taslamaktır. Bu, A'râf sûresinde geçen kıssada Yüce Allah'ın 13. ayette buyurduğu şu söze işaret etmektedir. Allahu Teâla İblis'e şöyle buyurmuştur:

﴿ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا ﴾ “Allah, "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi.”

Fakat Hicr sûresinde İblis ﴿ لَمْ اَكُنْ لِاسْجَادِ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴾ “İblis dedi ki: "Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için saygı ile eğilemem.”¹⁵⁸ demiştir. Bu ifade اَبى bağlamına uygundur. Çünkü bu söz reddetmeyi, kabul etmemeyi gösterir. Kibirleşmeyi göstermez.

الاستكبار (لم اكن لأفعل هذا) “bunu kesinlikle yapmadım” denildiğinde bu söz (kibirleşme) ifade etmez. Fakat saygı ile eğilmekten (الامتناع) kaçınma, yapmaya yanaşmama anlaşılır.

Buna ek olarak Hicr sûresindeki genel bağlam reddetme, kabul etmemedir. Sâd sûresindeki bağlam ise kibirleşme, kendini üstün görmedir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ el-Hicr 15/33.

¹⁵⁹ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 358-359.

Hicr sûresinde bütün deliller getirilse bile hak yolu reddeden kafirlerden bahsedilmiştir. Hicr sûresinde bağlamın reddetme olduğunu gösteren delilleri şöyle sıralayabiliriz:

﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (14) لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ

مَسْحُورُونَ﴾

“Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıkmaya koyulsalar, yine “Gözlerimiz döndürüldü, biz herhâlde büyülenmiş bir toplumuz” derlerdi.”¹⁶⁰

Lut kavmi, Peygamberleri misafirlerine ilişmekten uzak durmalarını istediğinde peygamberlerinin bu teklifini reddettiler. Allahu Teâlâ Lut Peygamberin dilinden şöyle buyurdu:

﴿قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُون (68) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُون﴾

“Lût, dedi ki: “Şüphesiz bunlar benim misafirlerimdir. Sakın beni rezil etmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının, beni utandırmayın” dedi.”¹⁶¹ Onlar da şöyle cevap verdiler: ﴿قَالُوا أَوْلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ “Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten men etmemiş miydik” dediler.”¹⁶²

Hicr sûresinde kavmi, peygamberlerinin getirdiği ayetleri yalanlayıp ondan yüz çevirdikleri zikredilmektedir. ﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ “Biz, onlara âyetlerimizi vermiştik de onlardan yüz çevirmişlerdi.”¹⁶³

Sâd sûresinin bağlamında ise kibir ve üstünlük taslama bildiren ifadeler yoğunluktadır.

Sâd sûresinin başında kafirlerin Hakk’ı inkar edip, boyun eğmediklerinden bahsedilmektedir. Buradaki “izzet”le kastedilen “Hakk’a karşı büyüklenmek”¹⁶⁴ ve ona boyun eğmemektir. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ﴾ “Ona “Allah'tan kork”

¹⁶⁰ el-Hicr 15/14-15.

¹⁶¹ el-Hicr 15/68-69.

¹⁶² el-Hicr 15/ 70.

¹⁶³ el-Hicr 15/81.

¹⁶⁴ Razî, *Tefsiri Kebir*, 26 /175; *Ruhul Meani*, 24/163.

denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler...”¹⁶⁵ buyrulduğu gibi Sâd Sûresinde gururlarının onları Hakk’ı inkar etmeye sürüklediğinden bahsedilmektedir.¹⁶⁶ Burada gururlarından dolayı inkar, reddetme bulunmaktadır.

Sâd Sûresinde birbirine saldıran iki taşkın kimsenin kıssası ve düşer oldukları azap 55 ve 56. ayetlerde şöyle anlatılmaktadır. Saldıran arkadaşını kıskanmakta ve ona üstünlük taslamaktadır.

﴿ هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاعِينَ لَشَرَّ مَآبٍ (55) جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبئسَ الْمِهَادُ ﴾ “İşte böyle! Şüphesiz

azgınlar için elbette kötü bir dönüş yeri, cehennem vardır. Onlar oraya girerler. Orası ne kötü bir yataktır!”¹⁶⁷

الطاغية: “Zalim, büyüklük taslayan, yaptığı taşkınlığa aldırmayan kimse.”¹⁶⁸ anlamındadır.

Bu sûrede kendilerinden başkası ile dalga geçen, alaya alanlardan bahsedilmektedir. Başkalarıyla dalga geçen kimse onlara büyüklük taslayandır. Onları kendinden aşağı görür.¹⁶⁹ Bunlar Sâd sûresinin istikbar bağlamında olduğunu göstermektedir.

﴿ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ (62) أَتَّخَذْنَاَهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ (63) ﴾

“Yine şöyle derler: “Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz? (Cehennemlik değillerdi de) biz onları alaya mı almış olduk, yoksa (buradalar da) gözlerimizden mi kaçtılar?”¹⁷⁰ buyrulmuştur.

Başka bir açıdan Bakara sûresinde Hz. Adem kıssasının tamamı zikredilmiştir. Kıssanın hem Hz. Adem ile ilişkili olan tarafı hem de Şeytan ile alakalı olan tarafı geçmektedir. Sâd ve Hicr sûrelerinde ayrı ayrı anlatılan ve dağınık bulunan ifadeler, Bakara sûresinde birarada olacak şekilde zikredilmiştir.¹⁷¹ Misalen; Hicr sûresinde

(أَبِي) ve Sâd sûresinde ﴿ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾ ifadeleri zikredilmişken Bakara

¹⁶⁵ el-Bakara 2/206.

¹⁶⁶ Sâmerrâî, Ta’bîru’l-Kur’ânî, 360.

¹⁶⁷ es-Sâd 38/55-56.

¹⁶⁸ İbni Manzur, Lisânu’l-Arab (Beyrut: Dâru Sâdr, 3. Basım, 1414/1993), 15/8.

¹⁶⁹ Sâmerrâî, Ta’bîru’l-Kur’ânî, 360.

¹⁷⁰ es-Sâd 38/62-63.

¹⁷¹ Sâmerrâî, Ta’bîru’l-Kur’ânî, 360.

sûresi 34. ayette ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (أبَىٰ) ve (استكبر) kelimeleri ikisi bir arada zikredilmektedir.

سورة ص	سورة الحجر
إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ	إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ

3. Yukarıdaki tabloda karşılaştırılan ayetlerde Hicr sûresinde السجود

kelimesi zikredilirken Sâd sûresinde ise secde kelimesi zikredilmemektedir. Bunun sebebi, “secde” kelimesinin zikri Hicr sûresinin geneline ve Hicr sûresindeki kıssanın bağlamına daha uygun olabilir. Nitekim Sâd sûresinde anlatılan kıssada secde kelimesi üç defa geçerken Hicr sûresindeki kıssada altı kere zikredilmiştir. Hicr sûresinde secde mefhumunun kullanımı daha yaygındır. Sâd sûresinde ise bu kelime daha az kullanılmıştır. Ayrıca Hicr sûresi secde ile sona ermektedir.¹⁷²

Sâd sûresinde Hz. Davud’un tevbesinden bahsedilirken secde değil de ruku kelimesi kullanılmıştır. Secde kelimesinin kullanımına en uygun yer, tevbe etme durumu olmasına rağmen secde değil de ruku kelimesi kullanılmıştır. Bu durum Sâd sûresi 24. ayette şöyle zikredilmiştir.

﴿فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾ “Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı.

Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah’a yöneldi.” Bu ayette secde değil ruku kelimesi geçmektedir.

Diğer bir yönden İblis hakkında ﴿أَبَىٰ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ﴾ “İblis secde edenlerle bereber olmayı reddetti” buyrulurken Hz. Peygamber’e secde edenlerden olması emredilmiş ve şöyle buyrulmuştur:

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ “O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol.”¹⁷³

¹⁷² Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 361.

¹⁷³ el-Hicr 15/98.

سورة ص	سورة الحجر
وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ	وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

4. Sâd sûresinde geçen kıssada Allahu Teâla laneti kendine izafe etmiştir.

﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾

“Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir.”¹⁷⁴ buyrulmuştur.

Hicr sûresinde laneti kendine izafe etmediği ifade edilmektedir. ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ﴾
﴿اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾ “Şüphesiz hesap gününe kadar lânet senin üzerinedir.”¹⁷⁵ buyrulmuştur.

Sâd sûresinde “Kendi elimle yarattığıma” buyurarak yaratmayı kendi yüce eline izafe etmiş ve ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي﴾ “lanetim senin üzerine olsun”¹⁷⁶ buyurarak laneti de kendi nefesine izafe etmiştir. Hicr sûresinde ise laneti kendine izafe etmemiştir.¹⁷⁷

Sâd sûresindeki kıssada Yüce Allah kendisinden daha çok bahsetmiştir. Nitekim Sâd sûresinde altı kere, Hicr sûresinde üç kere kendisini zikrettiği görülmektedir.

Hicr sûresinde ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾

“Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin” demişti.”¹⁷⁸ Burada üç kere kendini zikrettiği ifade edilmektedir.

Sâd sûresinde de bunun gibi buyrulduğu ve şu ayetin ilave edildiği müşahede edilmektedir:

¹⁷⁴ es-Sâd 38/78.

¹⁷⁵ el-Hicr 15/35.

¹⁷⁶ es-Sad 38/78 .

¹⁷⁷ Sâmerrâî, Ta'bîru'l-Kur'ânî, 361.

¹⁷⁸ el-Hicr 15/29.

﴿مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي﴾ “Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu?”¹⁷⁹ Sâd sûresi 78. ayette ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي﴾ Allah “lânetim senin üzerinedir” buyurmuştur. Görüldüğü üzere Sâd sûresinde Allahu Teâla kendini daha çok zikretmektedir.

السورة ص	السورة الحجر
مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ	مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ
“Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu?” (Sâd 38/75)	“Ey İblis! Saygı ile eğilenlerle beraber olmamadaki maksadın ne?” (Hicr 15/32)

﴿مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ﴾ ayetine işaret olarak ﴿مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ﴾ ayeti gelmiştir. أَنْ تَسْجُدَ ifadesi السَّاجِدِينَ ifadesinin yerine getirilmiştir.

Sâd sûresi 75. ayette ﴿لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي﴾ buyrulmuştur. Yapmasını emredeceği başkasını vasıta kılmaksızın yaratmayı kendisine izafet etmiştir. Allahu Teâla kendi eline izafe ettiği için ona secde etmemesi daha büyük bir suçtur. Şeytanın hakettiği cezanın (lanetim) kaynağı, zamiri kendi eline izafe etmesidir. (بِإِيْدِي). Ayetin başından sonuna kadar uyum olsun diye bu lafızlar seçilmiştir.¹⁸⁰

Yüklem, fiil formatında geldiğinde teceddüd ifade eder; isim formatında geldiğinde ise süreklilik bildirir. Buna göre “seni emrim karşısında secde etmekten ne alıkoydu?” ayetinde İblis’in secde emrini yerine getirmemesi fiil formatında zikredilmiştir. (bir defa olan fiil) Secde edenlerle beraber olmamak ise onların yanında ebediyen secde etmeyecek olmasıdır. Burada da isim formatında zikredilmiştir.

¹⁷⁹ es-Sâd 38/75.

¹⁸⁰ Sâmerri, Ta’bîru’l-Kur’ânî, 362-363.

السورة ص	السورة الحجر
قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ	بِمَا أَغْوَيْتَنِي لأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الأَرْضِ
“Senin şerefine andolsun ki elbette onların hepsini azdıracağım” (Sâd 82-83)	“Andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim onların hepsini azdıracağım” (Hicr 39-40)

5. Sâd sûresinde Allahu Teâla kendi şerefine, izzeti üzerine yemin etmiştir. Hicr sûresinde ise şeytanın iğvasına (saptırması, aldatması) yemin etti. Sâd sûresi 9. ayette العزيز الوهاب buyurarak el-Aziz ismi geçtiği için burda izzetine yemin etmiştir. Yine Sâd 66. ayette de العزيز الغفار buyurmuştur. Aynı şekilde sûre izzet ile başlamaktadır. ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾ “Fakat inkâr edenler bir büyüklenme ve ayrılık içindedirler.”¹⁸¹ Bütün bunlara bağlı olarak izzetine yemin etmektedir.¹⁸²

Hicr sûresinde ise إغواء (şeytanın aldatması) üzerine yemin etmesi “iğva” kelimesinin çok tekrar etmesinden dolayıdır. ﴿وَأَغْوَيْنَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ “İblis “onların hepsini azdıracağım” dedi.”¹⁸³ ﴿إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ “Azgınlardan sana uyanlar dışında”¹⁸⁴ Burada iğva kelimesinin yinelenmesi ile alakalı olarak Şeytanın iğvasına yemin edilmesi arasında bir uyum bulunmaktadır.

¹⁸¹ es-Sâd 38/2.

¹⁸² Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 363.

¹⁸³ el-Hicr 15/39.

¹⁸⁴ el-Hicr 15/42.

السورة ص	السورة الحجر
لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ	لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ
İblis, “elbette onların hepsini azdıracağım” dedi. (Sâd 38/82)	İblis, “andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, onların hepsini azdıracağım” dedi. (Hicr 15/39)

6. Hicr sûresinde tezyin zikredilirken Sâd sûresinde tezyinin söylenmediği görülmektedir. Süsleme kelimesi Hicr sûresinde daha önce geçtiği ifade edilmiştir. Sâd sûresinde ise tezyin ifadesi geçmemektedir.¹⁸⁵

{ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ } “Andolsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik.”¹⁸⁶ Hicr sûresi 88. ayette de “Kafirlerden bir kısmını faydalandırduğumuz şeylerde sakın gözün kalmasın” buyrulmuştur. Bu ayette geçen meta’ dünyada faydanılan şeyler, dünyanın süslerindedir. Dolayısıyla Hicr sûresindeki kıssada tezyin ifadesinin zikredilip Sâd sûresinde zikredilmemesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir.

2.2. HZ. MUSA KISSASININ YER ALDIĞI SÛRELER

2.2.1. Bakara ve A’râf Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Anlatımı

Hz. Musa kıssası Bakara sûresi 57-60 ile Araf sûresi 159-162 ayetleri arasında geçmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in pek çok yerinde anlatılan Hz. Musa kıssası, Bakara sûresinde ve A’râf sûresinde kısmî tekrarlarla detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Kıssanın ana konusu değişmemekle birlikte, bazı detaylarda, özellikle kullanılan kelime ve terkiplerde farklılıklar görülmektedir. Her sûrenin genel karakteristik bağlamına ilişkin olarak her iki sûrede bu kıssanın belli bir özelliği ön plana çıkarılmıştır. A’râf sûresinde zikredilen bazı ayrıntılar Bakara sûresinde

¹⁸⁵ Sâmerrâî, *Ta’biru l-Kur’ânî*, 363.

¹⁸⁶ el-Hicr 15/16.

zikredilmemiş aynı şekilde Bakara sûresinde zikredilenler de A'râf sûresinde zikredilmemiştir.

İbn Âşûr'un "tefennün"¹⁸⁷ sanatı ile izah ettiği bu farklılıklar, aslında Arapçanın zenginliğini yansıtmaya bakımdan önemlidir.

Bağlamın anlama olan katkısı, olayların belâgat kurallarına mukteza-yı hâle göre yorumlanması; harfî cerlerin kullanımında gözetilen ince anlamlar; îcâz üslûbunu yansıtan ihtisâr, hazif ve icmâli yaklaşımlar; zâhir isim yerine zamir getirmek ya da zamir gelecek yerde ism-i zâhir getirmek gibi itnâb ile ilgili hususiyetler; tertib ifade edip etmemesi bakımından atıf harflerinin kullanımından kaynaklanan mana hususiyetleri; hâs üzerine âm, âm üzerine hâs lafzın atfedilmesi vb. bağlam özellikleri, kıssaların tekrarında dikkate alınması gereken unsurlardır.¹⁸⁸

Bakara sûresinde Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

وَوَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُّوٓا مِّنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمۡ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِن كَانُوا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (57) وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَتَرِيدُ الْمُحْسِنِينَ (58) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (59) وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ كُلُّوٓا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (60)

"57. Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin" (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı. 58. Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hutta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin

¹⁸⁷ Sözlükte "konu, çeşit, tür" anlamındaki fenn kökünden masdar olan iftinân "söz içinde konudan konuya, türden türe geçmek" anlamına gelir. Tefennün de aynı mânadadır. İlk defa İbn Ebû'l-İsba'ın bahsettiği söz güzellikleri arasında yer alan iftinân, Farklı konuların kısa ifade içinde ve uyum halinde bir araya getirilmesi şairin dile hâkimiyetini gösterir. İsmail Durmuş, "Tefennün", DİA, İstanbul, 2000, 21/521-522.

¹⁸⁸ Fazıl Salih es-Sâmerrâi, *Murââtü'l-makam fi't-ta'biri'l-Kur'âni* (Dımaşk: Daru İbn Kesir, 2015), 199.

hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik. 59. Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları (fisk) sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik. 60. Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fişkırış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. "Allah'ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın" demiştik."

Cenabı Hak A'râf sûresinde şöyle buyurmaktadır:

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ (159) وَقَطَّعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ وَظَلَلْنَا عَلَيْهِمُ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (160) وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (161) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ (162)

"159. Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir topluluk da vardı. 160. Biz onları on iki kabile hâlinde topluluklara ayırdık. (Tih sahrasında susuzluktan sıkılan) kavmi Mûsâ'dan su istediğinde biz ona, "Asâni taşa vur" diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fişkırıdı. Herkes (kendi) su içeceği yeri bildi. Üzerlerine bulutu da gölgelik yaptık ve onlara kudret helvası ve bıldırcın indirdik. "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin" (dedik). Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı. 161. O zaman onlara denilmişti ki: "Şu memlekete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi yiyin ve 'Hutta (Ya Rabbi, bizi affet)' deyin. Kentin kapısından eğilerek tevazu ile girin ki biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere daha da fazlasını vereceğiz." 162. Onlardan zulmedenler hemen sözü,

kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de zulmetmelerine karşılık üzerlerine gökten bir azab gönderdik.”¹⁸⁹

2.2.1.1. Bakara ve A’râf Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Lugavî Açısından Mukayesesi

Sâmarrâi, Bakara ile A’râf sûresinde geçen Hz. Musa ’nın kıssasının ifadeleri arasındaki farka şöyle dikkat çekmektedir:¹⁹⁰

A’râf 7/159-162	Bakara 2/57-60
Onlara denildiği zaman - وإذ قيل لهم	Biz dediğimizde - وإذ قلنا
Yerleşin - اسكنوا	Girin - ادخلوا
Yiyiniz - وكلوا	Yiyiniz - فكلوا
-	Bolca - رغداً
وقولوا حطة وادخلوا الباب سجداً Kapıdan girin ve ‘Hıtta (Ya Rabbi, bizi affet)’ deyin	وادخلوا الباب سجداً وقولوا حطة Kapıdan secde ederek girin ve ‘Hıtta (Ya Rabbi, bizi affet)’ deyin
نغفر لكم خطيئاتكم Sizin hatalarınızı bağışlayalım	نغفر لكم خطاياكم Sizin hatalarınızı bağışlayalım
Daha fazlasını vereceğiz - سنزيد	Daha da fazlasını vereceğiz - وستزيد
Onlardan zulmedenler - الذين ظلموا منهم	Zulmedenler - الذين ظلموا
Gönderdik - فأرسلنا	İndirdik - فأنزلنا
Onlara عليهم	Zulmedenlere - على الذين ظلموا
بما كانوا يظلمون Zulmetmelerine karşılık	بما كانوا يفسقون Haktan ayrılmaları (fisk) sebebiyle
إذ استسقاء قومه	وإذا استسقى موسى لقومه

¹⁸⁹ el-A’râf 7/159-162.

¹⁹⁰ Samerrai, *Ta’biru’l-Kur’âni*, 366.

Kavmi Mûsâ'dan su istediğinde	Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti.
وأوحينا إلى موسى.. أن اضرب Biz ona, "Asânı taşa vur" diye vahyettik.	فقلنا اضرب Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik,
فانجست - fişkırđı	فانفجرت - fişkırđı
-	كلوا وشربوا من رزق الله "Allah'ın rızkından yiyin, için.

Bağlam açısından bakıldığında Hz. Musa kıssasının Bakara sûresinde nimet ve tekrim, Allah Teâla'nın İsrailoğullarına verdiği nimetlerin dile getirilmesi; A'râf sûresinde tevbih, paylama ve azarlama bağlamında olduğu görülmektedir.

Bakara sûresinin 47. ayetinden itibaren İsrailoğullarına verilen nimetler anlatılmakta,

﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

“Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.”¹⁹¹ buyrulmaktadır. Bu ayette İsrailoğullarının diğerlerine üstünlüğü *فَضَّلْتُكُمْ* ibaresi, *نِعْمَتِي* kelimesine atfedilmiştir. “Nimetimi ve sizi tercih ettiğimi unutmayın” anlamında olduğu ifade edilmektedir.¹⁹²

İbn Âşûr, İsrâiloğullarının “cümle âleme üstün kılınması”ndan maksadın, onların kendi dönemlerinde küfür ve dalâlet içinde yaşayan milletlere karşı ilâhî dini benimsemeleri sebebiyle kazandıkları üstünlükleri olduğunu söylemektedir.¹⁹³

Başka bir görüşe göre Benî İsrâil'in bu üstünlüğü, peygamberler atası olan Hz. İbrâhim'in soyundan gelmeleri ve içlerinden birçok peygamber çıkmasından ileri gelmektedir.¹⁹⁴ Ayette dolaylı olarak onların bu üstünlüklerinin, tevhid geleneğine

¹⁹¹ el-Bakara 2/47.

¹⁹² Zemahşeri, *Keşşaf*, 1/370.

¹⁹³ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/ 483.

¹⁹⁴ Kur'ân Yolu Tefsiri, 1/119.

sahip olmalarından kaynaklandığına ve bununla kayıtlı olduğuna da bir işaret olabilir.

A'râf sûresinde İsrailoğullarının nasihat dinlemeyen bir kavim olduğu, Allah'ın onları denizde boğulmaktan kurtardığı, Firavun ailesinin ise denizin suyuna gömüldüğü, İsrailoğullarının Hz. Musa'dan bir buzağı yapmasını talep ettikleri, Hz. Musa Rabbi ile buluşmaya gittiği esnada bu buzağıya taptıkları, dolayısıyla Allah'ın yasaklarını çiğnedikleri, Allah'ın onlardan cumartesi gününe saygı gösterlerini istemesi, İsrailoğullarının ise cumartesi günü balıkları avlayarak yasağı ihlal ettikleri konu edilmektedir.

Bakara ve A'râf sûrelerinin bağlamları arasındaki fark ortadadır. Her iki sûrede, sûrenin kendi iç bağlamına uygun kelimeler seçilerek bir anlatım tarzı getirilmiştir. Bu farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاذْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ

وَسَتَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (58)

Bakara sûresinde nimet ve tekrim üslubuna bağlı olarak Allahu Teâlâ (وَإِذْ قُلْنَا) “biz dedik”¹⁹⁵ şeklinde malum mazi sigası ile sözü kendine nisbet etmektedir. A'râf sûresinde aynı ayet (وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ) “onlara denildiği zaman” şeklinde mechûl sigası ile getirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, genel bir üslub özelliği olarak şeref, yüceltme ve cömertlik konularında fiili Yüce Allah'a isnat ederken, kötülükleri O'na nisbet etmemektedir. Yüce Allah böyle yerlerde kendisini zikretmez. Çünkü kötülük yapmayı murat etmekten kendini tenzih eder. Mesela bize vermiş olduğu nimetleri zikrettiğinde kendisine isnat eder. Çünkü nimet, ondan gelen bir cömertliktir, iyiliktir.¹⁹⁶

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ “Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.” (el-Maide 5/3)

¹⁹⁵ el-Bakara 2/58.

¹⁹⁶ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 367-368.

﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُؤْسَا﴾ “İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer.” (İsra 17/83) ayetlerinde görüldüğü üzere (أنعمنا) (أكملت-أتممت) kelimeleriyle nimeti kendine nisbet etmiştir. Ayet nimetten bahsettiği için Allah Teâlâ kendini açıkça zikretmiştir.

Diğer yandan Allah Teâlâ (مصنائه بالشر) veya (أصنائه بالشر) ibaresini kullanmadan (وإذا مسه الشر) ibaresi ile şerri kendi zatına nisbet etmemiştir.¹⁹⁷

Kur’ân’da benzer üslûb, Hz. İbrahim’in hayrı ve şifayı Allah’a nisbet edip, şerri kendine nisbet ettiği ayetlerde de vurgulanmaktadır.

﴿وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ﴾ "O, bana yediren ve içirendir."¹⁹⁸

﴿وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ﴾ "Hastalandığımda da O bana şifa verir."¹⁹⁹ İbrahim (a.s) “Beni hastalandırdı” demedi. “Hastalandım” şeklinde ifade etmiş, Şifayı da Yüce Allah’a nisbet etmiştir.²⁰⁰

Benzer bir üslûb Kehf sûresinde Hz. Musa ve salih adamın kıssasının anlatıldığı bölümlerde de görülmektedir.

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا (79) وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا (80) فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ رِزْقًا وَأَقْرَبَ رُحْمًا (81) وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا (82)

¹⁹⁷ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 368.

¹⁹⁸ eş-Şuarâ 26/79.

¹⁹⁹ eş-Şuarâ 26/80.

²⁰⁰ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 368.

"O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik. Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir defîne vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur." (el-Kehf 18/79)

Gemiye zarar verilmesi konusunda salih kul ﴿فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا﴾ "Gemiye yaralamak istedim" çocuk öldürüldüğünde ise ﴿فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا﴾ "Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik"²⁰¹ şeklinde cemi lafız ile "biz" dendi. Gemide delik açma işleminde kusuru kendisine isnat etti, Allah'ı tenzih ettiğinden Allah'a nisbet etmedi.²⁰²

Salih kul duvarın yapılmasında ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾ "Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi"²⁰³ şeklinde iradeyi, mütekellim sigada (أراد) filini kendi zatına nisbet etmektedir.

Çocuğun öldürülmesinde yapılan iş ortak olduğundan dolayı müşterek zamir olan "biz" şeklinde gelmiştir. Çocuğun öldürülmesi kötü bir iş olarak görünmektedir. Hayır olanı daha iyi olanla değiştirmek istenmiştir. Bu yüzden ortak iş için müşterek zamir getirilmiştir. İbdal, değiştirme işini yalnızca Allah Teâla kendine isnat etti. O duvarı örme işi ise hayırlı bir iş olduğu için Allah'a nisbet etti.²⁰⁴

Aynı üslûb,

﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ﴾

²⁰¹ el-Kehf 18/81.

²⁰² Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 369.

²⁰³ el-Kehf 18/82.

²⁰⁴ Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 369.

“Bilin ki Allah’ın elçisi aranızdadır. Birçok durumda o sizin dediklerinizi yapsaydı işiniz kötüye giderdi, fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu gönlünüze sindirdi; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da size çirkin gösterdi.”²⁰⁵ ayetinde de görülmekte, Allahu Teâlâ imanı sevdirme, onu kalplere güzel göstermeyi (hüsn ü tezyin) malum sigada kendi zatına nisbet etmektedir.

Başka bir ayette şehvetlerin insanlara süslü gösterilmesi ise mechûl sigada getirilmiştir. Âl-i İmran sûresi şöyle buyrulmaktadır:

﴿رُئِيَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ﴾

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi.”²⁰⁶

Aynı üslûb medh ve övgü makamında kitap verme işini kendi zatına isnat edip malum fiil kullanılmış ﴿آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾²⁰⁷ zem ve yerme makamında da

﴿أوتوا الكتاب﴾²⁰⁸ şeklinde fiil mechûl yapıda gelmiş olabilir.²⁰⁹

Allahu Teâlâ medh bağlamında fiili kendine isnat ederken zemm makamında kendine nisbet etmemiştir, edilgen siga ile zikretmiştir.

﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا﴾ “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan

seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik.”²¹⁰ أَوْرَثْنَا Fiilini

medh makamında kendi zatına isnat etmesine bu ayeti kerime örnek teşkil etmektedir. ﴿وَإِنَّ اللَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكِّ مِنْهُ مِرْيَبٍ﴾ “Bir de onlara karşı ben

suçlu durumundayım. Bu yüzden onların beni öldürmelerinden korkarım.”²¹¹ أَوْرِثُوا

fiili şüphe ifade ettiği için mechûl yapıda geldiğini belirtenler vardır.

²⁰⁵ el-Hucurat 49/7.

²⁰⁶ el-Âl-i İmrân 3/14.

²⁰⁷ Casiye 16, En’âm 20, En’âm 114, En’âm 89, Rad 36, Kasas 52-53, Ankebut 47, Nisa 54.

²⁰⁸ Âl-i İmran 19, Âl-i İmran 23, Âl-i İmran 100, Âl-i İmran 186, Âl-i İmran 187, Nisa 44, Nisa 47, Nisa 51, Maide 57, Tevbe 29, Hadid 16.

²⁰⁹ Sâmerrâî, *Ta’biru l-Kur’ânî*, 370.

²¹⁰ el- Fatır 35/32.

²¹¹ eş-Şûra 26/14.

Allahu Teâla Kur'ân'da şer ve kötülüğün aksine iyilikte fiili kendi nefesine isnad etmektedir. Buna bağlı olarak A'râf sûresinde sözü edilgen yapı ile beyan etmiştir. Onlar bu şerefi hak etmedikleri için Allah Teâla burada kendini izhar etmemiştir. Fakat bu, Allah kendisine ceza, gadap vb. hallerini isnad etmez anlamında değildir. Bilakis Allah Teâla bu halleri de kendine isnat etmektedir. Örneğin, ﴿لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ﴾ “Biz zalimleri mutlaka yok edeceğiz.”²¹² bir başka ayette de ﴿ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ “Sonra ben inkâr edenleri yakaladım. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!”²¹³ buyrulmaktadır. Taşkın olan zalimlerin helak edilmesi, köklerinin kazılması iyiliklerin en büyüklerindedir. Dolayısıyla burada zalimleri helak etmek kötü bir iş olmadığından Allahu Teâla kendine isnat ederek zikretmiştir.²¹⁴

Bakara sûresi 58. ayette ﴿ادخلوا هذه القرية فكلوا﴾ yeme fiili girmenin hemen ardından, girer girmez gerçekleşir. Çünkü “fa” harfi ta'kip, peşi sıradanlık ifade eder. Dolayısıyla girer girmez hemen yiyiniz anlamındadır. A'râf sûresine ise ﴿أَسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا﴾ yeme işi girdikten sonra değil yerleşme ve istikrardan sonra gerçekleşir. Aradaki fark dikkat çekicidir. Bakara sûresinde (فكلوا) buyrulmuştur. Burada yeme işi girişten hemen sonra olur. A'râf sûresinde yeme fiili “fa” harfi ile birlikte zikredilmemiştir “vav” harfi ile getirilmiştir. “Vav” harfi ise ta'kip ifade etmez. Yeme işi yerleşme ile hasıl olur ve zamanla sınırlı değildir. Yerleşince istediğin zaman ye anlamını taşır. Sâmerriâi'ye göre Bakara sûresi tekrim bağlamında geldiğinden Allahu Teâla yerleşip istediğin zaman ye şeklinde ikramda bulunduğu ifade edilmektedir.²¹⁵

İbn Âşûr'a göre bir yerde ادخلوا diğer yerde اسكنوا geçmesi sadece bir hatırlatma olmayıp manayı telvîn, renklendirme ve yeni anlamlar elde etmek ve

²¹² el-İbrahim 14/13.

²¹³ el-Fâtır 35/26.

²¹⁴ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 373.

²¹⁵ Sâmerriâi, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 373.

üslûbu değiştirmeye yöneliktir.²¹⁶ Diğer bir ifadeyle kıssanın anlatımındaki üslûp değişikliği dinleyiciyi daha canlı tutmak ve onun istifadesini artırmak içindir.²¹⁷

Ancak Sâmer râî'ye göre bu iki durum arasında büyük fark bulunmaktadır. Bir kimseye birincide sen girer girmez sana yemek gelecek, denmiş olur. İkincide de git, yerleş şüphesiz sana yemek gelir, denilmiş olur ki bu durum zamanla sınırlı değildir.²¹⁸

Yerleşme ile beraber gelen “vav” harfi, Bakara ve A'râf sûrelerindeki Hz. Adem kıssasında gelen “fa” harfinden daha fazla cömertlik bildirdiği ifade edilmiştir. İki sûrede geçen Adem kıssasında yerleşmeden bahsedilir. Bakara sûresinde Cenâb-ı Allah: ﴿وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا﴾ ve A'râf sûresinde

﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا﴾ buyurmuştur. Hz. Musa kıssasında ise “fa” harfi الدخول ile beraber; “vav” harfi de السكن ile beraber kullanılmıştır. Bakara sûresinde Allahu Teâla ﴿وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا﴾ A'râf sûresinde,

﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا﴾ buyurmuştur. Bakara sûresinde الدخول'dan sonra, A'râf sûresinde السكن ile beraber gelmiştir. Bakara sûresinde yeme fiili, الدخول'ın hemen ardından vaki olmuştur. Girdiđinde bol bol istediğin her yerden hemen yiyiniz. A'râf sûresinde yeme fiilini, yerleşme ve istikrara bağlı kılarak onlar için belli bir zaman tayin etmemiştir. Giriş yerleşmeden başkadır. Çünkü yerleşme ancak girişten sonra olur. Bakara sûresinde yemeyi, yerleşme ve istikrardan önce hazır kılmıştır. A'râf sûresinde yeme fiili, yerleşme ile beraber ard arda gerçekleşmez. Zaman uzayabilir ya da kısalabilir. Dolayısıyla Bakara sûresindeki durum daha fazla faziletlidir. Bakara sûresinde (رغداً) ifadesi nimetin sayılmasıyla uyumlu olmuştur.

A'râf sûresinde (رغداً) kelimesini zikredilmemiştir. Çünkü A'râf sûresindeki bağlam,

²¹⁶ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/118.

²¹⁷ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/144.

²¹⁸ Sâmer râî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 373.

azarlama ve cezalandırma bağlamıdır. Dolayısıyla onlar bolluk içinde yaşamayı hak etmezler.²¹⁹

Bu kıssanın Hz. Adem kıssasıyla benzerliğine bakıldığında Hz. Adem kıssasında şöyle geçmiştir: (رَغْدًا) sözcüğü sadece Bakara sûresinde olup A'râf sûresinde bulunmamaktadır. Hz. Musa kıssasında olduğu gibi bu kelime Bakara sûresi 58. ayette geçmekteyken A'râf sûresi 161. ayette bulunmamaktadır. Çünkü Bakara sûresinin bağlamı Hz. Adem ve zürriyeti İsrailoğulları'na ikram edilme, Hz. Adem'e verilen nimetleri sayma siyakıdır. A'râf sûresinde cezalandırma ve azarlama bağlamı mevcuttur. Dolayısıyla iki kıssada رَغْدًا kelimesi zikredilmemiştir.²²⁰

Başka bir açıdan bakacak olursak ayeti kerimeye (رَغْدًا) lafzını, cenneteki rahat yaşamı anlatırken öne alıp dünyadaki rahat yaşamı anlatırken daha sona getirilmiştir. Cenneteki hayatla alakalı ﴿وَكُلَّا مِنْهَا رَغْدًا حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ buyururken ahiretle ilgili olarak ﴿فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغْدًا﴾ şeklinde geldi. Çünkü dünyada bolluk azdır. Dünya meşakkat yeridir. Ayrıca bu kelimeyi iki ayette aynı yere konulmuş olsaydı bollukta ikisi (hem dünyada hem ahirette) eşit olması gerekirdi. Halbuki cennet ve dünya bollukta eşit değildir. Nitekim cenneteki bolluk dünya bolluğuna tekaddüm etmiştir.²²¹

وَقُولُوا حِطَّةً وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا	وَأَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً
“Kapıdan girin ve ‘Hıttâ (Ya Rabbi, bizi affet)’ deyin” (A'râf 7/161)	“Kapıdan secde ederek girin ve ‘Hıttâ (Ya Rabbi, bizi affet)’ deyin” (Bakara 2/58)

Sâmerrâî'ye Bakara sûresinde secde kelimesinin sözün önüne alındığı söylemektedir. ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً﴾ Secde kelimesinin tekaddümü hakkında iki durum vardır. İlki, secde sözden daha şereflidir. Çünkü kulun Rabbine en yakın

²¹⁹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 374.

²²⁰ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 374.

²²¹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 375.

olduğu yer secdedir. Böylece Bakara sûresinin bağlamı olan tekrime uygun olmuştur. İkincisi, sûrenin bağlamı bunu gerektirir. Bu kıssa namaz emrinin akabinde gelmiştir. O yüzden ayette secde sözden önce gelmiştir. Cenab-ı Hak Bakara sûresinde şöyle buyurmaktadır:²²²

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ * أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ * وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ * الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ * يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

“Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz? Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir. Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten O'na döneceklerini çok iyi bilirler. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.”²²³

Burada secde ibaresi namaz ve rükû ile alaka olduğu için önce gelmesi uygun olduğu ifade edilmiştir. Yukarda geçen iki durum A'râf sûresinde olmadığı için secdeyi daha sonra zikretmiştir.²²⁴

نَغْفِرُ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ	نَغْفِرُ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
“Sizin hatalarınızı bağışlayalım” (A'râf 7/161)	“Sizin hatalarınızı bağışlayalım” (Bakara 2/58)

Bakara sûresinde ﴿نَغْفِرُ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ﴾ (الخطايا) cemi mükesserdir, kesret (çokluk) ifade eder. Her ne kadar hatalarınız çok olsa da sizi bağışlarız, manasını ihtiva eder. Ayrıca cemi kesret kalıbında gelmesi Bakara sûresinin bağlamına uygun düştüğü ifade edilir. Çünkü Bakara'nın bağlamında sayısız nimetten ve tekrimden

²²² Sâmerriâi, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 375.

²²³ el-Bakara 2/43-47.

²²⁴ Sâmerriâi, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 375.

(yüceltme, onurlandırma) söz edilmiştir. A'râf sûresinde ﴿نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ﴾ ayetinde geçen (خطيئات) cemi müennes salimdir. Cemi salimler (kurallı çoğul) killet (azlık) ifade eder. Yani sizin hatalarınızı az bağışlar, demektir. Çünkü A'râf sûresinin bağlamı da azarlama ve cezalandırma makamıdır. Dolayısıyla kelimenin cemi salim sigasında gelişi ile ayetin ve sûrenin tamamının bağlamına uygundur.²²⁵

“Daha fazlasını vereceğiz” سنزید (A'râf 7/161)	“Daha da fazlasını vereceğiz” وسنزيد (Bakara 2/58)
---	---

Bakara sûresinde (وسنزيد) vav harfi ile geldi ki bu vav önem verildiğini ve çeşitlendirmeyi ifade etmektedir. Buna göre ayetin manası “iyilik edenlere çeşit çeşit nimeti artıracamız” demektir. A'râf sûresinde ise (سنزيد المحسنين) vav getirilmemiştir.

“Onlardan zulmedenler” الذين ظلموا منهم (A'râf 7/159)	“Zulmedenler” الذين ظلموا (Bakara 2/58)
--	--

Bakara sûresinde ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا﴾ A'râf sûresinde ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ buyrulmuştur. A'râf sûresinde daha önce ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٍ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ “Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir topluluk da vardı.”²²⁶ şeklinde geçtiği için Hz. Musa'nın kavminden bir kısmına işaret etmek için zamir gelmiştir. Kavmin tamamı dalalette değildir. Bu teb'îz geçen ayete uyum göstermiştir.

Tefsiri Kebir'de Allahu Teâla Bakara sûresinde ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا﴾ A'râf sûresinde ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ ayetlerinin karşılaştırılması hususunda A'râf

²²⁵ Sâmerî, Ta'bîru'l-Kur'ânî, 375-376 .

²²⁶ el-A'râf 7/159.

sûresinde (منهم) kelimesinin ziyadesinin faydasını Râzi şöyle izah etmiştir: “A’râf sûresinde bu lafzın ziyade sebebi; kıssanın başında geçen ifade (من) lafzı ile tahsis edilmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak sûrenin başında ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ﴾ ﴿يَعْدِلُونَ﴾ buyurmuştur. Bunu yapanlardan منهم ile bahsetti.”²²⁷

Kıssanın sonuna geldiğinde Cenâb-ı Mevla ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ buyurdu. Kelamın başı ile sonu mutabık olsun diye kıssanın başında ifade ettiği ifadeyi kıssanın sonunda (منهم) lafzını ile zikretmiştir. Hz. Musa kavminden doğru yolda olanlara karşılık onlardan zalim olanları belirtmiştir. Sûrenin başında adil bir ümmetten sonunda da onlardan haksızlık yapan, Hak’tan dönenleri zikretmiştir. Bakara sûresine gelince Allahu Teâla daha önce böyle bir kavimden bu sûrede zikretmediği için ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ buyurmuştur. A’râf sûresinde sûrenin başı ile sonunu bağlamak için tahsis ile gelmiştir. Böylece iki sûre arasındaki fark ortaya çıkmıştır” demiştir.

Tahsis sözlükte “belirlemek, bir şeyi kendisiyle ortak olmayan diğer şeylerden temyiz etmek, özgülemek” anlamındaki tahsîs kelimesi fıkıh usulü terimi olarak âm bir lafzın anlamının bu lafız kapsamına giren fertlerden bir kısmıyla sınırlandırılmasını ifade eder. Fahreddin er-Râzî tahsisi “hitabın kapsadığı şeylerden bir kısmının ondan çıkarılması” biçiminde genişletmiş, Kādî Beyzâvî, Râzî’nin tarifindeki hitap kelimesini “lafız”la değiştirmiştir.²²⁸

Diğer yandan (منهم) lafzını açıkça zikretmek zalimlerin İsrailoğullarından olduğunu gösterir. Bakara sûresinde (منهم) zikredilmemiştir. Onları yüceltmek amacıyla onların zalimlerden olduğunu açıklayan (منهم) kelimesi zikredilmemiştir.²²⁹

Gönderdik - فأرسلنا	İndirdik - فأنزلنا
---------------------	--------------------

²²⁷ Razi, *Tefsîru’l- Kebir (Mefâtîhu’l-Gayb)*, 3/527.

²²⁸ Ferhat Koca, “tahsis” DİA, 39/432-433.

²²⁹ Sâmer râî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 377.

Bakara sûresi 59. ayette (فأنزلنا), A'râf sûresi 162. ayette (فأرسلنا) buyrulmuştur. Çünkü cezalandırmada (الإرسال), (الإنزال)'den daha ağırdır. Allahu Teâla Fil Ashabı hakkında,

﴿ وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ * تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ * فَجَعَلْنَاهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴾ “Üzerlerine balıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi.”²³⁰ (فأرسلنا) ile (فأنزلنا) ikisi de sûredeki yerlerine uyumlu şekilde gelmiştir.

Tefsiri Kebir'de: “Bakara sûresinde ﴿ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا ﴾ A'râf sûresinde (فأرسلنا) denmesinin sebebi; الإنزال “indirme” işin başında ortaya çıkışı, işin başlangıcında oluşunu ifade eder. الإرسال ise “gönderme” onların üzerlerine musallat olmayı ve onların tamamını kökünden kazımayı ifade eder. Dolayısıyla الإرسال ancak ahirette olacaktır.” denmektedir.²³¹

Diğer bir yönden الإرسال lafzı Bakara sûresinde zikredilmeksizin A'râf sûresinde çok geçmiştir. الإرسال lafzı ve türemişleri A'râf sûresinde 30 kere Bakara sûresinde 17 defa geçmiştir. Her lafız yerine uygun yere konmuştur.²³²

Bakara sûresinde olmaksızın A'râf sûresinde الإرسال kelimesi ile ifade etmiştir. “Çünkü الرسول والرسالة kelimeleri A'râf sûresinde çok geçmiştir. Öncesine uygun olarak zikredilmiştir. Bakara sûresinde ise böyle değildir.”²³³

Onlara- عليهم	علي الذين ظلموا - Zulmedenlere
---------------	--------------------------------

²³⁰ Fil 105/3-5.

²³¹ Râzi, *Tefsiri Kebir*, 3/94.

²³² Sâmerî, *Ta'biru'l-Kur'âni*, 377.

²³³ Kirmani, *Burhan*, 90.

Bakara sûresi 59. ayette ﴿عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ A'râf sûresi 162.ayette (عليهم) buyrulmuştur. A'râf sûresinde gelen (عليهم) ifade Bakara sûresinde gelen

﴿عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ ifadesinden daha geneldir. Nitekim cezalandırma daha genel ve daha kapsayıcıdır. Bu ise ayıplama ve azarlama makamına daha uygundur.²³⁴

بما كانوا يظلمون	بما كانوا يفسقون
Zulmetmelerine karşılık	Haktan ayrılmaları (fisk) sebebiyle

Bakara sûresi 59. ayette ﴿بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾, A'râf sûresi 162. ayette,

﴿بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ buyrulmuştur. Çünkü zulüm kelimesi fisk lafzından daha şiddetlidir. A'râf sûresinde azabın gönderilmesine zulüm kelimesi uygun düştüğü ifade edilmektedir. Her bağlamda, kendisine uygun düşen kelimeler gelmiştir.²³⁵

İbn Âşûr ظَلَمُوا ve يَظْلِمُونَ kelimelerin tekrar edilmesini tefennün olduğunu ifade etmektedir.²³⁶

İsmi mevsul sılasıyla tekrar edince be ile sebebiyete gerek kalmadı. Zaten bu şekilde illet sılada ifade edilmiş oldu. İsmi mevsul sılasıyla tekrar etmezse be harfi cerrinin sebbeiyyet manası orta çıkar. Burada tefennün vardır. Zalemü iki kere tekrar etti fisk daha uygundur.²³⁷

إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ	وَإِذَا اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ
Kavmi Mûsâ'dan su istediğinde	Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti.

²³⁴ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 377.

²³⁵ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 378.

²³⁶ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/145.

²³⁷ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/145.

Bakara sûresi 60. ayette ﴿وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ﴾ buyrulmuştur. Burada Hz. Musa, Rabbinden kavmi için su istemektedir. A'râf sûresi 160. ayette,

﴿إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ﴾ buyrulmuştur. Burada Hz. Musa'nın kavmi ondan su istediler. Bakara sûresindeki ayet nimeti tahdis etmede açısından daha belîğ olduğu ifade edilmektedir.²³⁸ Nitekim Allahu Teâla Hz. Musa istediğinde nimeti eksiksiz, tam verir. Ancak günahkar olan bir kavmin isteğini tam olarak vermeyebilir.

فَقُلْنَا اضْرِبْ	وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ.. أَنْ اضْرِبْ
Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik,	Biz ona, "Asanı taşa vur" diye vahyettik.

Bakara sûresi 60. ayette ﴿فَقُلْنَا اضْرِبْ﴾, A'râf sûresi 160. ayette,

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ ... أَنْ اضْرِبْ﴾ buyrulmuştur. Allahu Teâla'dan gelen direkt söz vahiyden daha şerefli, daha yüce olduğu belirtilmektedir.²³⁹

فانفجرت - فاشكرد	فانفجرت - فاشكرد
------------------	------------------

Bakara sûresi 60. ayette (فانفجرت) A'râf sûresi 160. ayette (فانفجرت) buyrulmuştur. الانفجار ile الانفجاس kelimeleri arasında şöyle bir farkın olmasından bahsedilmektedir. الانفجار kelimesi çok su için kullanılırken الانفجاس kelimesi ise az su için kullanılır. Bakara sûresindeki siyak daha önce söylediğimiz gibi nimeti söyleme bağlamıdır. Dolayısıyla الانفجار kelimesinin kullanımı Bakara sûresinin bağlamıyla uygun olduğu söylenebilir. Diğer yönden, Hz. Musa'nın Rabbinden su istemesi üzerine Allahu Teâla'nın Hz. Musa'ya fışkıran su ile icabet ettiği bildirilmektedir. Üçüncü yönü ise Yüce Allah Hz. Musa'ya "Asanı taşa vur" şeklinde direkt hitap

²³⁸ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 378.

²³⁹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 378.

ettiği, ona bunu vahiy olarak bildirmediği ifade edilmektedir. Bu durumun suyun bol bir şekilde fişkırması ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bunun aksine A'râf sûresinde suyun inbicazı yani fişkırmadan akması şeklinde olduğu görülmektedir.²⁴⁰

-	كُلُوا وَشَرِبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ "Allah'ın rızkından yiye, için."
---	---

Yukarıdakilere ek olarak Bakara sûresindeki الانفجار “suyun fişkırması”ndan bahsedilmesinin başka bir nedeni de şu olabilir: Allahu Teâla Bakara sûresinde

﴿كُلُوا وَشَرِبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ﴾ “...Allah'ın rızkından yiye, için...”²⁴¹ buyurmaktadır.

Burada Allahu Teâla onlar için yeme ile içme fiillerini birlikte zikrederken A'râf sûresinde içmeden bahsedilmemiştir. Bundan dolayı Bakara sûresinde su maddesine vurgu yapmanın uygun olduğu ifade edilmektedir.²⁴²

Burhan adlı eserde şöyle denilmiştir: “Bakara sûresinde (فانفجرت), A'râf sûresinde (فانبجست) geçmektedir. الانفجار sözcüğü “suyun çokça dökülmesi” الانبجاس kelimesi ise suyun çıkması, suyun görünmesidir. Bakara sûresinde ﴿كُلُوا وَشَرِبُوا﴾ ayetinde içmek ifadesi açık bir biçimde zikredilmiştir. A'râf sûresinde

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ buyrulmuştur. Burada (واشربوا) kelimesi olmadığı için mübalağalı bir ifade kullanılmamıştır.²⁴³

Su ilk fişkırduğunda çok idi daha sonra onların isyanları sebebiyle azaldı, denilmiştir. Medih bağlamında الانفجار kelimesi ile zem ve yerme bağlamında الانبجاس kelimesi ile nitelendirildi.²⁴⁴

²⁴⁰ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 378.

²⁴¹ el-Bakara 2/60

²⁴² Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 379.

²⁴³ Ebu'l-Kâsım Burhaneddin Kirmani, *Esrarü't-tekrar fi'l-Kur'an- el-Burhan fi tevcihi müteşabihi'l-Kur'an lima fihi mine'l-hücceti ve'l-beyân*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata (Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.), 74.

Bakara sûresindeki yüceltme bağlamında örnek olarak şu verilmektedir. Yeme ile içmeyi birlikte zikrederek ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ﴾ buyrulmaktadır. A'râf sûresinde bunun gibi söylenmemiştir. Sadece yeme fiili söylenerek

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ buyrulmuştur. Bakara sûresinde bu söz gibi şu ayet buyrulmuştur:

﴿وَوَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّانَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَا كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

“Bulutı üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. “Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin” (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı.”²⁴⁵ Bakara sûresinde bu ayete ek olarak 60. ayette yeme ve içme birlikte bir daha zikredilmiştir.

Mu'tereku'l-Akran fî İ'câzi'l-Kur'ân isimli eserde yüceltme bağlamı açık bir şekilde şöyle beyan edilmiştir. Onlara verilen nimetlerin zikrinde Bakara sûresinde: ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ dedi. Bu ayete (رغداً) tam olarak uygun olmuştur. Nimet (رغداً) “bol bol verilmesi ile tamamlanmıştır. ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾ Ayetinde secde kelimesininin takdimi bağlamla uyumlu olmuştur ve (خطاياكم) şeklinde cem-i kesret sigası ile “çok günahlarının affedilmesi” ifadesi yüceltme bağlamına uyumlu olmuştur. İçme fiilini yeme ile bir arada zikretmekle nimetlerini çeşit çeşit olduğunu göstermek için ﴿وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ﴾ ayetindeki “vav” harfi bağlama uygun gelmiştir. (فكلوا) Kelimesindeki “fa” harfinin gelişi bağlamla uyumlu olduğu ifade edilmektedir. Çünkü yeme girişe yakın olmuştur. Girer girmez yiyin anlamını taşımaktadır.²⁴⁶

²⁴⁴ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 379.

²⁴⁵ el-Bakara 2/57.

²⁴⁶ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 379-380.

A'râf sûresinde ﴿اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ "İsrailoğulları, "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana"²⁴⁷ demeleri sebebiyle A'râf sûresi İsrailoğullarını azarlama ile açılmıştır. Sonra onlar buzağıyı ilah edindiler. Bu sebeple onlara (وَإِذ قِيلَ لَهُمْ) ifadesiyle sözü Allah'ın kendisine isnat etmeden zikretmesi ve (رِغْدًا) kelimesinin söylenmemesi bağlama uygun olduğu söylenebilir. (وَكُلُوا) İfadesinin başındaki "vav" harfi ile yeme işlemi yerleşmeye bağlı kılınmıştır. Hatalarının affedilmesinin secde kelimesine takdim edilmesi, (سَنزِيدُ) ifadesinde de "vav" harfinin terki bağlama uygun olabilir. A'râf sûresinde Hak yolda olanların teb'iziyetle birlikte ﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ ifadesiyle zulmedenlerden ayırıştırılmaları bağlama uygun olduğu söylenebilir. Bakara sûresinde zulümle nitelendirilen kişilerin üzerine helakın indiğini açıkça zikredilmesinden dolayı zulmedenlerden başkasının selametinden söz edilmemiştir. Oluş bakımından (أَنْزَالَ), (أَنْزَالَ)'den daha ağır olduğundan (أَنْزَالَ) kelimesinin zikredilmesi Bakara sûresinin nimeti zikretme bağlamına daha uyumlu olabilir. Bakara sûresindeki ayet (يَفْسُقُونَ) kelimesi ile sona ermektedir. Çünkü her fiske zulmü gerektirmez. Aksine her zulüm fiske gerektirir. Dolayısıyla fiske kelimesi Bakara sûresindeki bağlama daha uygun olduğu söylenebilir. Bakara sûresinde (فَانفَجَرَتْ), A'râf sûresinde ise (أَنْفَجَارَتْ) kelimesinin söylenmesi, (أَنْفَجَارَتْ) kelimesinde suyun yoğunluğunun²⁴⁸ daha vurgulu oluşu sebebiyle Bakara sûresinin bağlamına uygun olduğu ifade edilmektedir. Böylece her lafzın geldiği yere uyumlu olmasından bahsedilebilir.²⁴⁹

2.2.2. A'râf ve Şuarâ Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Anlatımı

Hz. Musa kıssası Araf sûresi 103-126 ile Şuarâ sûresi 10-51 ayetleri arasında anlatılmaktadır.

²⁴⁷ el-A'râf 7/138.

²⁴⁸ Razi, Vahidî'nin şu görüşünü aktarmaktadır: "İnbicas suyun az çıkması, inficar suyun çokça çıkmasıdır." Fahreddin Râzî, *Tefsirü'l-Kebir-Mefatihü'l-Gayb*, 15/388.

²⁴⁹ Sâmerî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 380.

Hız. Musa kıssası ile ilgili A'râf sûresinde şöyle buyrulur:

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (103) وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (104) حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (105) قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (106) فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (107) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ (108) قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (109) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (110) قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (111) يَا تَوْكَّ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ (112) وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعَالِينَ (113) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (114) قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ (115) قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ (116) وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (117) فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (118) فَعَلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ (119) وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ (120) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (121) رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ (122) قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرَتُمْوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (123) لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلافٍ ثُمَّ لَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ (124) قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (125) وَمَا نُنْقِمُ مِّنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّفْنَا مُسْلِمِينَ (126)

"103. Sonra onların ardından Mûsâ'yı, apaçık mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları (mucizeleri) inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu. 104. Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." 105. Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır. Ben size Rabbinizden açık bir delil (mucize) getirdim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder. 106. Firavun, "Eğer açık bir delil getirdiyse haydi göster onu bakalım, şayet doğru söyleyenlerden isen" dedi. 107. Bunun üzerine Mûsâ, asasını yere attı. Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha. 108. Elini (koynundan) çıkardı. Bir de ne görsünler o, bakanlar için, bembeyaz olmuş. 109. Firavun'un kavminden ileri gelenler, dediler ki: "Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır." 110. "Sizi yerinizden çıkarmak istiyor." Firavun, ileri

gelenlere, "Öyle ise siz ne düşünüyorsunuz?" dedi. **111.** Onlar şöyle dediler: "Mûsâ'yı ve kardeşini (bir süre) beklet (haklarında bir işlem yapma) ve şehirlere toplayıcılar yolla." **112.** "Bütün usta sihirbazları (toplayıp) sana getirsinler." **113.** Sihirbazlar Firavun'a geldiler. "Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?" dediler. **114.** Firavun, "Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız" dedi. **115.** (Sihirbazlar), "Ey Mûsâ! Ya önce sen at, ya da önce atanlar biz olalım" dediler. **116.** (Mûsâ), "Siz atın" dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindeki) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar. **117.** Biz de Mûsâ'ya, "Elindeki değneğini at" diye vahyettik. Bir de ne görsünler o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor. **118.** Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı. **119.** Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi. **120.** Sihirbazlar ise secdeye kapandılar. **121.** "Alemlerin Rabbine iman ettik" dediler. **122.** "Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine." **123.** Firavun, "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha!" dedi. "Şüphesiz bu halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. Göreceksiniz!" **124.** "Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da (ibret olsun diye) sizin tümünüzü elbette asacağım." **125.** Dediler ki: "Biz mutlaka Rabbimize döneceğiz." **126.** "Sen sırf, Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak bizim canımızı al."²⁵⁰

Hz. Musa kıssasıyla alakalı olarak Şuarâ sûresinde şöyle buyrulur:

وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ أَنْتَ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (10) قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ (11) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (12) وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ (13) وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (14) قَالَ كَلَّا فَادْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (15) فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (16) أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (17) قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (18) وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ (19) قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ (20) فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ (21) وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ (22) قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا

²⁵⁰ el-Araf 7/103-126.

رَبُّ الْعَالَمِينَ (23) قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (24) قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ (25) قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (26) قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (27) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ (28) قَالَ لَنْ اتَّخَذَتِ إِلَهًا غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (29) قَالَ أَوْلُو جِنَّتِكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ (30) قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (31) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (32) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ (33) قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (34) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (35) قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (36) يَا تَوَكُّ بِكُلِّ سَحَابٍ عَلِيمٍ (37) فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (38) وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ (39) لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمْ الْغَالِبِينَ (40) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّا لَمَّا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (41) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (42) قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْفُونَ (43) فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ (44) فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (45) فَأَلْقَى السَّحَرَةَ سَاجِدِينَ (46) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (47) رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ (48) قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرِكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ (49) قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (50) إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَاَنَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ (51)

"(10-11). Hani Rabbin, Mûsâ'ya; "Zalimler topluluğuna, Firavun'un kavmine git! Başlarına geleceklerden hâlâ korkmuyorlar mı?" diye seslenmişti. 12. Mûsâ, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Muhakkak ki ben, beni yalanlamalarından korkuyorum. 13. "Göğsüm daralır. Akıcı konuşamam. Onun için, Hârûn'a da peygamberlik ver (ve onu bana yardımcı yap)." 14. "Bir de onlara karşı ben suçlu durumundayım. Bu yüzden onların beni öldürmelerinden korkarım." 15. Allah dedi ki, "Hayır, korkma! Mucizelerimizle gidin. Çünkü biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz." 16. "Firavun'a gidin ve deyin: "Şüphesiz biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz", 17. "İsrailoğullarını bizimle beraber gönder." 18. Firavun, şöyle dedi: "Seni biz küçük bir çocuk olarak alıp aramızda büyütmedik mi? Sen ömrünün nice yıllarını aramızda

geçirdin." **19.** "(Böyle iken) sen o yaptığın işi yaptın (adam öldürdün). Sen nankörlerdensin." **20.** Mûsâ, şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir hâlde iken (istemeyerek) yaptım." **21.** "Sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım. Derken, Rabbim bana hüküm ve hikmet bahsetti de beni peygamberlerden kıldı." **22.** "Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte) İsrailoğullarını köleleştirmen(in neticesi)dir."**23.** Firavun, "Alemlerin Rabbi de nedir?" dedi. **24.** Mûsâ, "O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir." **25.** Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) "dinlemez misiniz?" dedi. **26.** Mûsâ, "O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir" dedi. **27.** Firavun, "Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir" dedi. **28.** Mûsâ, "O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir" dedi. **29.** Firavun, "Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim." **30.** Mûsâ, "Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı?" dedi. **31.** Firavun, "Doğru söyleyenlerden isen haydi getir onu," dedi. **32.** Bunun üzerine Mûsâ, esasını attı, bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş. **33.** Elini koynundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş. **34.** Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, "Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır" dedi. **35.** "Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?" **36.** Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder."**37.** "Sana bütün usta sihirbazları getirsinler." **38.** Böylece sihirbazlar, belli bir günün belirlenen bir vaktinde bir araya getirildiler. **39.** İnsanlara da "Siz de toplanır mısınız?" denildi. **40.** "Umarız, üstün gelirlerse sihirbazlara uyarız" (dediler.) **41.** Sihirbazlar gelince, Firavun'a, "Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?" dediler. **42.** Firavun, "Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız" dedi. **43.** Mûsâ onlara, "Hadi ortaya atacağınız şeyi atın" dedi. **44.** Bunun üzerine onlar iplerini ve değneklerini attılar ve "Firavun'un gücüyle elbette bizler üstün geleceğiz" dediler. **45.** Mûsâ da esasını attı. Bir de ne görsünler, asa onların düzdükleri sihir takımlarını yutuyor. **46.** Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. **47.** "Alemlerin Rabbine inandık" dediler. **48.** "Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbi'ne." **49.** Firavun, "Ben size izin vermeden ona inandınız ha? Mutlaka o, size sihri öğreten büyüğünüzdür. Yakında bilip göreceksiniz siz! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım" dedi. **50.** Sihirbazlar şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka

*Rabbimize döneceğiz." 51. "(Burada) ilk inananlar biz olduğumuz için şüphesiz Rabbimizin, hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz."*²⁵¹

A'râf sûresindeki kıssanın konusu İsrailoğullarının tarihidir. Musa (as)'ın Firavunla olan kıssasından başlayarak bundan sonra meydana gelen olaylardan bahseder. Şuarâ sûresindeki kıssanın konusu, Hz. Musa'nın Firavunla olan kıssasından Firavunla kavminin boğuluşuna kadar detaylı bir şekilde bahseder. Bundan hareketle Şuarâ sûresinin, A'râf sûresinin bir parçası, bir kesiti olduğu anlamına geldiğinden söz edilebilir. Burada ilgili ayetlerin birbirine benzer yönleri ile farklı yönleri göz önüne serilerek sanatsal bir kompozisyonun ortaya çıkarılmasından bahsedilebilir.

Şuarâ sûresindeki kıssa iki temel özellikle vasıflandırılmaktadır. Birinci özellik, bu kıssada anlatılan olayların tafsilatlı bir şekilde ortaya konulmasıdır. İkinci özellik ise, mücadele, diğer ifadeyle karşılıklı delil getirme, meydan okumadır. Kıssa bu iki temel üzerine bina edildiği söylenebilir. Bütün lafız ve ibareler bu iki durumu, maksadı gerçekleştirmek için geldiği ifade edilebilir.

A'râf sûresindeki kıssa kısaca anlatılmaktadır. Zira Şuarâ sûresindeki mücadele, güçlü meydan okuma ibareleri, A'râf sûresinde bulunmadığı görülmektedir. Kıssa A'râf sûresinde Musa (as)'ın Firavun'u doğru yola davet etmesiyle başlamaktadır. Musa (as) Firavun'a şöyle söyler:

﴿إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ * حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَّا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ

مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾

*"Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır. Ben size Rabbinizden açık bir delil (mucize) getirdim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder."*²⁵²

Şuarâ sûresinde ise kıssa daha önceki olayların anlatımıyla başlamıştır. Allahu Teâla Musa (as)'a, Rabbinin davetini insanlara tebliğ etmesini ve kendisiyle birlikte İsrailoğullarını göndermesi için Firavun'a gitmesini emretmiştir. Musa (as) kendisini yalanlamalarından korkup, dilinin akıcı olmadığından endişe etmiştir.

²⁵¹ eş-Şuarâ 26/10-51.

²⁵² el-A'râf 104-105.

Onlara karşı işlediği günah sebebiyle onu öldürmelerinden korktuğunu söylemiş ve Harun (as)’ın kendisine yardım etmesini istemiştir. Allahu Teâla Hz. Musa ve Hz. Harun ile beraber olduğunu bildirerek onu hoşnut ve memnun etmiştir.²⁵³

Kıssada anlatılan bazı olaylar şöyle sıralanabilir: Hz. Musa ile Firavun arasında geçen konuşmalardan, Firavunun Hz. Musa’yı evinde büyütüp terbiye etmesinden dolayı Musa (a.s)’nın ona karşı minnet etmesinden, Hz. Musa’nın Mısırlı birini öldürmesi nedeniyle onlardan kaçışından bahsedilmiştir. Sonra ilahlık ve rububiyet meselesiyle ilgili Hz. Musa ile Firavun arasında geçen tartışma anlatılmıştır. Firavun Musa (as)’a: ﴿وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ “Alemlerin Rabbi de nedir?”²⁵⁴ diye sordu. Hz. Musa: ﴿رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ﴾ “Mûsâ, "O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir.”²⁵⁵ diye cevap verdi. Firavun Musa (as)’ya bir delil getiremedi ve çevresinde bulunanları Musa (as)’a karşı onunla alay etsinler diye kışkırttı.²⁵⁶

﴿قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ﴾ “Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) ‘dinlemez misiniz?’ dedi.”²⁵⁷ Hz. Musa şöyle diyerek devam eder:

﴿رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ﴾ “O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir.”²⁵⁸ Firavun Hz. Musa (as)’dan dolayı içi daraldığı ve ona mecnun diyerek hiddetle saldırmaya başladığı anlatılmaktadır. Firavun’un şöyle dediği bildirilmektedir:

﴿إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ “Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir.”²⁵⁹ Hz. Musa kendisine atılan delilik iftirasına aldırış etmeden davetini sürdürdüğü ifade edilmektedir. Hz. Musa, Firavun’un tartışmayı kazanmak için kendisini akideyle ilgili konularda konuşmaktan uzaklaştırdığını anladığı anlatılmaktadır. Hz. Musa buna fırsat vermeyip davetine devam ettiği ve onların akıllarına seslenip şöyle dediği bildirilmektedir:

²⁵³ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 383.

²⁵⁴ eş-Şuarâ 26/23.

²⁵⁵ eş-Şuarâ 26/24.

²⁵⁶ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 384.

²⁵⁷ eş-Şuarâ 26/25.

²⁵⁸ eş-Şuarâ 26/26.

²⁵⁹ eş-Şuarâ 26/27.

﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ “O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir.”²⁶⁰ Allahu Teâla'nın mülkü karşısında Firavun'un mülkü bir hiç mesabesindedir. Yukarıda bahsedildiği gibi Firavun Hz. Musa'yı delilikle, akılsızlıkla suçlamaktadır. Bu suçlamalarla ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ “Eğer düşünüyorsanız...” ayetinin örtüştüğünden söz edilebilir. Firavun işin içinden çıkamadığı ve olay mantığının sınırlarını aşınca cevap verecek halinin kalmadığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine onu zindana atmakla tehdit ettiği anlatılmaktadır.²⁶¹

﴿لَئِنْ اتَّخَذتْ إِلهَا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ﴾ “Firavun, ‘Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim’ dedi.”²⁶²

2.2.2.1. A'râf ve Şuarâ Sûrelerindeki Hz. Musa Kıssasının Lugavî Açıdan Mukayesesi

A'râf sûresinde yukarıdaki gibi bir tartışma zikredilmemiştir. Çünkü kıssa orada detaylı olmayıp kısa ve öz olarak anlatılmıştır. A'râf sûresinde bu denli sıcak tartışmaya yer verilmediğinden söz edilebilir. Her kıssanın bağlamına göre nasıl inşa edildiğini göstermek için iki sûredeki kıssa arasındaki farklılıklar bir tabloda şöyle gösterilebilir:

سورة الأعراف	سورة الشعراء
قال المأ من قوم فرعون	فقال للمأ حوله
يريد أن يخرجكم من أرضكم	يريد أن يخرجكم من أرضكم بسحره
وأرسل في المدائن	وابعث في المدائن
بكل ساحر	بكل سحر
قالوا	قالوا فرعون

²⁶⁰ eŞ-Şuarâ 26/28.

²⁶¹ Sâmerriâi, Ta'bîru'l-Kur'ânî, 384.

²⁶² eŞ-Şuarâ 26/29.

إِن لَنَا لِأَجْرًا	إِن لَنَا لِأَجْرًا
وإنكم لمن المقربين	وإنكم لمن المقربين
فألقي السحرة ساجدين	وألقى السحرة ساجدين
قال آمنتم به	قال فرعون آمنتم به
فسوف تعلمون	فسوف تعلمون
ولأصلبنكم أجمعين	ثم لأصلبنكم أجمعين
قالوا لا ضير أنا إلى ربنا منقلبون	قالوا إنا إلى ربنا منقلبون

Bu örnekler şöyle izah edilebilir:

سورة الشعراء	سورة الأعراف
فقال للملأ حوله	قال الملأ من قوم فرعون

1. A'râf sûresinde;

﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (109) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ﴾

“Firavun'un kavminden ileri gelenler, dediler ki: ‘Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır. Sizi yerinizden çıkarmak istiyor.’ Firavun, ileri gelenlere, ‘Öyle ise siz ne düşünüyorsunuz?’ dedi.”²⁶³

Şuarâ sûresinde

﴿قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (34) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ﴾

﴿(35)﴾

“Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, ‘Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır’ dedi. Sizi, yaptığı sihirle, yurdundan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?”²⁶⁴

²⁶³ el-A'râf 7/109-110.

A'râf sûresinde konuşan, Firavun'un adamları, Şuarâ sûresinde ise Firavun'un bizzat kendisidir. Çünkü Şuarâ sûresinde tartışma Hz. Musa ile Firavun arasında geçtiği görülmektedir. A'râf sûresinde Firavun mülkiyetinin vermiş olduğu gururla Hz. Musa'yı muhatap almayacak kadar kendisini üstün gördüğü bildirilmektedir. Şuarâ sûresinde ise Hz. Musa'nın önünde konuşamaz hale gelince kibirini ve gururunu unuttuğu ifade edilmektedir. Bu durumun onu Hz. Musa ile konuşmaya sevkettiği ve adamlarından yardım istemesine neden olduğu söylenebilir. Şuarâ sûresinde kıssa daha detaylı olduğundan (بِسْحَرِهِ) kelimesinin geldiği görülmektedir.²⁶⁵

سورة الشعراء	سورة الأعراف
وابعث في المدائن	وأرسل في المدائن

2. A'râf sûresinde,

﴿ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ خَاشِعِينَ ﴾

"Onlar şöyle dediler: "Mûsâ'yı ve kardeşini (bir süre) beklet (haklarında bir işlem yapma) ve şehirlere toplayıcılar yolla." ²⁶⁶

Şuarâ sûresinde

﴿ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ خَاشِعِينَ ﴾

"Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder." ²⁶⁷

A'râf sûresinde (وأرسل) kelimesi, Şuarâ sûresinde (وابعث) lafzı zikredilmiştir.

Daha önce zikrettiğimiz gibi A'râf sûresinde الإرسال sözcüğü çok geçmiştir. A'râf sûresinde الإرسال kelimesi ve türemişleri 30 defa, Şuarâ sûresinde ise 17 kez

²⁶⁴ eş-Şuarâ 26/34-35.

²⁶⁵ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 386.

²⁶⁶ el-A'râf 7/111.

²⁶⁷ eş-Şuarâ 26/36.

geçmektedir. Bundan dolayı الإرسال'in A'râf sûresinde söylenmesi uygun düşmüştür, Şuarâ sûresinde de bu kelimenin kullanılmaması uygun olmuştur.²⁶⁸

Diğer bir taraftan Şuarâ sûresinin bağlamı (ابعث) fiilinin söylenmesini gerektirir. Çünkü البعث kelimesinin manası الإرسال manası taşımakla beraber başka anlamı da vardır. البعث Kelimesi “harekete geçirme, galeyana getirme, ayağa kaldırma ve heyecanlandırma” gibi anlamlara gelmektedir.

Lisânu'l-Arab'ta البعث kelimesinin Arapçada kullanımı iki türdür. Bunlardan biri ﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى﴾ “Sonra onların ardından Musa’yi gönderdik...”²⁶⁹ ayetinde olduğu gibi “gönderme” manasındadır.²⁷⁰ البعث “oturan ya da çömelen birini harekete geçirmek, tembel birini teşvik etmek” anlamına gelmektedir. بعث البعير فانبعث “Deveyi gönderdi. Deve gönderildi” Devenin bağı çözüp göndermek veya oturmuş ya da çömelmiş bir haldeyken harekete geçirmek demektir.

Müfredatu'r-Râgıp adlı eserde البعث kelimesinin aslı, bir şeyi harekete geçirip yönlendirmek²⁷¹ demektir.

البعث Kelimesi “Bir kişiyi bir yerden bir yere göndermek olması gerekmez. Toplumda bir kişiyi ayaklandırmak, galeyana getirmek” anlamı da mevcuttur.

﴿وَيَوْمَ نَبِّئُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾

“Kıyamet günü her ümmetten bir şahit göndereceğiz; sonra inkâr edenlere ne (özür dilemeleri için) izin verilecek, ne de Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilecek.”²⁷²

²⁶⁸ Sâmerriâi, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 386.

²⁶⁹ el-A'râf 7/103.

²⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, “Ba's”

²⁷¹ Râgıb el-İsfehâni, *Müfredat*, (Beyrut: Dâru's-şâmiye, 1991), s.

²⁷² en-Nahl 16/84

Bu ayette “gönderdiğimiz gün” manasında değildir. Kaldırdığımız gün, kıyamet günü anlamındadır. Buradaki göndermek değil kalkmak manasındadır. Bakara sûresinde 246. ayette:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لِهْمِ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ

اللَّهِ﴾ “Mûsâ'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)?

Hani, peygamberlerinden birine, "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi." buyrulmuştur. Ayette ابْعَثْ kelimesi geçmektedir. Onlar

peygamberlerine dediler ki: “Bize savaş için bir emir tayin eyle de savaş taktiklerini ondan öğrenelim. Onun sözünden dışarı çıkmayalım”²⁷³

Allahu Teâlâ onların isteklerine şöyle cevap vermiştir:

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا﴾

“Peygamberleri onlara, “Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi.”²⁷⁴ Bu ayetteki بَعَثْ kelimesi “Talut’u onlara başkan tayin etti” anlamında olup

Talut’u onlara gönderdi anlamında değildir.

البعث Kelimesinin الإرسال anlamında olabilir الإنهاض manasında da olabilir. Şuarâ sûresindeki bağlam açık meydan okuma, sıkı bir tartışma havası olduğundan Firavun’un adamları: ﴿وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ “Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder.”²⁷⁵ demişlerdir. الإرسال kelimesi ile yetinmediler. Bilakis elçilere ek olarak orada toplanan bir sürü kimseyi galeyana getirmek istediler. Firavunun adamlarının görevi Hz. Musa’ya karşı insanları kışkırtmaktır. Ancak الإرسال lafzı bu manayı ifade etmez. Dolayısıyla her lafız kendi bağlamında gerektiği şekilde kullanılmıştır.²⁷⁶

سورة الشعراء	سورة الأعراف
بكل سحار	بكل ساحر

²⁷³ Zemahşeri, Keşşaf, 1/772.

²⁷⁴ el-Bakara 2/247

²⁷⁵ eş-Şuarâ 26/36

²⁷⁶ Sâmerrâî, Ta’bîru’l-Kur’ânî, 387.

3. A'râf sûresi 112. ayette ﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ “Bütün usta sihirbazları (toplayıp) sana getirsinler” Şuarâ sûresi 37. ayette,

﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ “Sana bütün usta sihirbazları getirsinler.” zikredilmiştir. A'râf sûresinde ismi fail kalıbında, Şuarâ sûresinde ise mübalağa ismi fail kalıbında kullanıldığı görülmektedir. Şuarâ sûresinde mübalağa ismi fail sigasının kullanılması hem meydan okumanın gücünü yansıttığı hem de Firavunla Hz. Musa arasında gerçekleşen sıcak tartışma ve meydan okuma ile uyum içinde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla mübalağa ismi fâil sigasının kullanımı, Firavun'un öfkesinin şiddetini ve Hz. Musa'yı zarara uğratması ile uyumlu olabilir. Bunun için de işinde usta olan sihirbazların getirilmesini istemektedir. Aynı zamanda bu, sihir bağlamını vurgulamak için önemli olduğu söylenebilir. Çünkü sihir kelimesi Şuarâ sûresinde A'râf sûresinden daha çok tekrar edildiği görülmektedir. A'râf sûresinde sihir kelimesi 7 defa Şuarâ sûresinde ise 10 defa zikredilmiştir. Her bağlamda kendine uyan lafzın geldiği ifade edilmektedir.²⁷⁷

4. Şuarâ sûresinde

﴿فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمَيِّقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ (38) وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ (39) لَعَلَّنَا نَتَّبِعَ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْعَالِيْنَ (40)﴾

“Böylece sihirbazlar, belli bir günün belirlenen bir vaktinde bir araya getirildiler. İnsanlara da “Siz de toplanır mısınız?” denildi. “Umarız, üstün gelirlerse sihirbazlara uyarız” (dediler.)”²⁷⁸

Bu ayetler Şuarâ sûresinde tafsilatlı anlatım için ve sihri vurgulamak için uygun bir yer olarak geçtiği söylenebilir.²⁷⁹

5. A'râf sûresinde;

﴿وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعَالِيْنَ (113) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾

“Sihirbazlar Firavun'a geldiler. ‘Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?’ dediler. Firavun, ‘Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız’ dedi.”²⁸⁰

²⁷⁷ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 388.

²⁷⁸ eş-Şuarâ 26/38-40

²⁷⁹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 388.

Şuarâ sûresinde;

﴿فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّا لَنَا لِأَجْرٍ إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (41) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُفْرَبِينَ﴾ (42)

“Sihirbazlar gelince, Firavun’a, ‘Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?’ dediler. Firavun, ‘Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız’ dedi.”²⁸¹

İki ifade arasındaki farka dikkatli bir şekilde bakıldığında her bir ifadenin bağlamına uygun olarak geldiği görülmektedir.

سورة الشعراء	سورة الأعراف
قالوا فرعون	قالوا

6. A’râf sûresinde ﴿قالوا﴾ Şuarâ sûresinde ﴿قالوا لفرعون﴾ buyrulmuştur. A’râf sûresinde “Onlar dediler” mealindeki ayette Firavun zikredilmemiştir. Şuarâ sûresinde “Onlar Firavun’a dediler” mealindeki ayette ise Firavun söylenmiştir. Şuarâ sûresinde Firavun ile konuştukları belirtilirken A’râf sûresinde Firavun ile konuştukları belirtilmemiştir. Her tabir geldiği bağlama uygun olduğu söylenebilir. A’râf sûresinde Hz. Musa’ya ﴿إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ “Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır.”²⁸² diyen Firavun değil de Firavun’un adamlarıdır. Ama Şuarâ sûresinde Hz. Musa’ya ﴿إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ “Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır” diyen Firavun’un kendisidir. Bunun için adamlarının Firavunla konuşmaları daha uygun olduğu söylenebilir. Zira Firavun Hz. Musa’ya sihirbaz demiştir. Dolayısıyla Firavunun adamlarının A’râf sûresinde olmayan Şuarâ sûresinde olan ﴿قالوا فرعون﴾ Firavun vurgusu öne çıktığı ifade edilmektedir.²⁸³

²⁸⁰ el-A’râf 7/113-114

²⁸¹ eş-Şuarâ 26/41-42

²⁸² el-A’râf 7/109

²⁸³ Sâmerî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 389.

Burada iki yer arasında tenakuz yoktur. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de Firavun'un Hz. Musa'ya sâhir dediği bildirilmektedir. Firavun'un adamları da bu sözü dillendirmiş, tekrarlamışlardır. Bağlamın gerektirdiği şekilde bu söz bir kez etrafındaki adamlarının dilinden, bir kez de Firavun'un dilinden zikredildiği ifade edilmektedir.²⁸⁴

7. A'râf sûresinde ﴿قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾

“Sihirbazlar Firavun'a geldiler. ‘Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?’ dediler”²⁸⁵ Şuarâ sûresinde,

﴿قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّا لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾ “Sihirbazlar gelince, Firavun'a, ‘Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?’ dediler”²⁸⁶ zikredilmektedir.

Şuarâ sûresindeki zikredildiği halde A'râf sûresinde istifham hemzesi hafzedildiği belirtilmektedir. Şuarâ sûresinde detaylı anlatım ile tartışma bağlamı bulunduğu için o ortamı daha iyi anlamamızı sağlamak için istifham hemzesi getirilmiş olduğu söylenebilir.²⁸⁷

A'râf sûresinde detaylar olmadığı için i'câz bağlamı bulunduğu aktarılmaktadır. Şuarâ sûresinde ise itnab makamı olduğu için sözün detaylandırıldığından bahsedilebilir. Birinci ayette hem söylenen kişi hem de istifham hemzesi gizlendiği halde ikinci ayette söylenen kimse ile istifham hemzesi açık bir şekilde zikredildiği görülmektedir.²⁸⁸

سورة الأعراف	سورة الشعراء
قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقْرِبِينَ	قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقْرِبِينَ

²⁸⁴ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 389.

²⁸⁵ el-A'râf 7/113

²⁸⁶ eş-Şuarâ 26/41

²⁸⁷ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 389.

²⁸⁸ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 389.

8. A'râf sûresinde ﴿قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقْرَبِينَ﴾ "Firavun, 'Evet, üstelik siz mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız' dedi." ²⁸⁹

Şuarâ sûresinde de Firavun ﴿قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَّمِنَ الْمُقْرَبِينَ﴾ "Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız"²⁹⁰ demiştir. Şuarâ sûresinde (إِذَنْ) edatı

ayriyeten getirilmiş olduğu görülmektedir. Zira bu edatın getirilmesi, verilen sözün kuvvetini, vurgusunu ve Firavun'a yakın kimseler olmasını Hz. Musa'yı yenmelerine bağlandığını gösterdiğinden söz edilebilir. Çünkü (إِذَنْ) edatı cevap ve ceza edatıdır.

(إِذَنْ) edatından sonra söylenen şeyin gerçekleşmesi, (إِذَنْ) edatından önce söylenen şeyin gerçekleşmesine bağlı olur. Nitekim Firavun'a yakın kimselerden olmak için Hz. Musa'ya üstün gelmeleri gerektiği bildirilmektedir. Bu durum bir kimsenin (سَأُزَوِّكُ) "Seni ziyaret edeceğim" diyen bir kişiye (إِذَنْ أُكْرِمُكَ) "O halde sana ikram ederim." demesine benzer. (إِذَنْ) edatı, senin ona ikramın onun seni ziyaretine bağlı olduğunu gösterir. Bu, eğer beni ziyaret edersen sana ikram ederim; şayet beni ziyaret etmezsen sana ikram etmem şeklinde izah edilebilir.²⁹¹ Örneğin,

﴿وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ﴾ "O'nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur.

Öyle olsaydı her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı."²⁹² ayetinde de görüldüğü üzere (إِذَنْ) edatı şart manasını ifade

ettiği bildirilmektedir. Şuarâ sûresinde (إِذَنْ) edatının zikredilmesi sihirbazların

Firavun'a yaklaşımlarının Hz. Musa'yı yenme şartına bağlı olduğunu vurgulamak için olduğu söylenebilir. Zira onlar Firavun'a ﴿أَتِنَّا لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾ "Galip gelirsek bize bir ecir verilecek mi?"²⁹³ dediler. Firavun da onlara

²⁸⁹ el-A'râf 7/114

²⁹⁰ eş-Şuarâ 26/42

²⁹¹ Sâmerrâî, Ta'bîru'l-Kur'ânî, 389.

²⁹² el-Müminun 23/91

²⁹³ eş-Şuarâ 26/41

﴿ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴾ "Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız"²⁹⁴ dediği haber verilmektedir. Buna göre şart edatının hem soruda hem de cevapta zikredildiği görülmektedir. A'râf sûresinde ise cevap şu şekilde

﴿ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴾ şart edatı zikredilmeden söylendiği görülmektedir.²⁹⁵

A'râf sûresinde şart cevapta gelmediği sorudaki şart anlamıyla yetinildiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla şart edatının cevapta tekrarı te'kit ve daha fazla önem verildiğini gösterebilir.²⁹⁶

سورة الأعراف	سورة الشعراء
﴿ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾ "Sihirbazlar Firavun'a geldiler. 'Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?' dediler." (A'râf 7/113) *İstifham bulunmamaktadır. *Şart var.	﴿ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾ "Sihirbazlar gelince, Firavun'a, "Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?" dediler." (Şuarâ 26/41) *İstifham hemzesi var. *Şart var.
﴿ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴾ "Firavun, 'Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız' dedi." (A'râf 7/114) *A'râf sûresinde şart cevapta tekrarlanmadığı görülmektedir.	﴿ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴾ "Firavun, 'Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız' dedi." (Şuarâ 26/42) *İzen'de şart anlamı vardır. *Şuarâ sûresinde şart cevapta tekrarlandığı için daha vurgulu bir ifade olduğu söylenebilir.

A'râf sûresinde ﴿ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا ﴾ ifadesi bulunmaktadır. Burada suâlin gizlendiği görülmektedir. Buna "i'câzun bi'l-hazf" denmektedir. Diğer bir deyişle

²⁹⁴ eş-Şuarâ 26/42

²⁹⁵ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 389-390.

²⁹⁶ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 390.

A'râf sûresinde **إِنَّا** kelimesindeki hemzenin hazf olduğu belirtilmektedir. Hemzenin lafzen hazf olması onun yok olduğu anlamına gelmez. Sâmrâî hüküm bina ederken onu yine var kabul etmektedir. Bu ifadenin “Bizim için bir mükafat var (mı)?” anlamında olduğu ve şartın içine gizlenmiş bir istifham olduğu söylenebilir. **إِن كُنَّا** ﴿ نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾ “In” şart edatından istifham takdir edildiği şartın cevapta tekrarlanmadığı ve suâldeki şartla yetinildiği ifade edilmiştir. Arapça’daki bir kurala göre, **لأن المحذوف لدليل كالمذكور** “Bir delilden ötürü hazfedilen şey zikredilmiş gibidir. Çünkü karine varken hazfedilen şey zikredilmiş gibidir.”²⁹⁷

حذف ما يعلم جائز “Bilinenin hazfî câizdir.” Burada karinenin “in” şart edatı olduğu, “in” edatının da istifhamın varlığına karine olduğu ifade edilmiştir. Yani “Eğer galip gelirse” “bize bir mükafat var (mı?)” takdirinde olduğu söylenebilir. Burada istifhamın şartın içinde gizlenmiş olduğundan söz edilebilir. Bu ayette hemzenin zikredilmemiş olduğu fakat manayı yansıtırken varmış gibi kabul edildiği görülmektedir.

أِنْ فَعَلْتَ ذَاكَ أَكْرَمْتَنِي؟ “Eğer şunu yaparsam bana ikram eder misin?” diyen bir kimseye **نعم** “evet” veya **نعم إن فعلت ذاك** “evet, eğer onu yaparsan” diye şart cevapta tekrar edilir. Şartın cevapta tekrarını şöyle açıklayabiliriz: İkinci verilen cevapta şart edatı tekrar edilmiştir. Öneme binaen ya da anlamı pekiştirmek için tekrarlanmış olabilir. Ama birinci cevap böyle bir anlam içermez. Çünkü birinci cevap sadece “evet” şeklinde olup şart tekrarlanmamıştır. Şartın cevapta ikinci defa tekrar edilmesi te’kit ifade eder. Bu tekrarın Hz. Musa’ya galip gelip gelmeme konusundaki Firavun’un endişesini gösterdiği söylenebilir. Bu durumun Firavun’un Hz. Musa’ya karşı galip gelme arzusunu ortaya koyduğundan söz edilebilir. Diğer taraftan Şuarâ sûresindeki meydan okuma ve tartışma bağlamının bunu gerektirdiği ifade edilmektedir.²⁹⁸

²⁹⁷ Ebu'l-İrfan Muhammed b. Ali es-Sabban, *Hâşiyetü's-Sabban ala şerhi'l-Üşmuni ala elfiyeti Ibn Malik* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye yai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997), 2/48.

²⁹⁸ Sâmrâî, Ta'bîru'l-Kur'ânî, 390.

Şuarâ sûresinde sihirbazlar soruyu hemze ziyadesi ile te'kit ettiği görülmektedir. Firavun da onlara cevap verirken اِدْنُ lafzını kullanıp cevabı vurgulamış olabilir. Bunlara bağlı olarak bu lafızların gelmesi Şuarâ sûresinin detay bağlamına uygun olduğu söylenebilirken A'râf sûresinde sihirbazların sorusunda hemzenin bulunmaması ve Firavun'un onlara cevabında da اِدْنُ lafzının bulunmaması A'râf sûresinin i'câz (kısa ve öz) bağlamına uygun olduğu söylenebilir.²⁹⁹

Kısaca, Hz. Musa kıssası ile ilgili A'râf sûresi icaz ve ihtisara dayanırken Şuarâ sûresi tafsil ve itnaba dayandığı muhtemeldir.

9. Sihirbazlar Şuarâ sûresinde Firavun'un izzetine yemin ettiği belirtilmektedir. ﴿وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْعَالِيُونَ﴾ A'râf sûresinde böyle bir şey zikredilmediği görülmektedir. Çünkü Şuarâ sûresinde bağlam Hz. Musa'nın leke sürdüğü Firavun'un izzeti adına kazanma bağlamı olduğu söylenebilir. Sihirbazlar Firavun'un rızasını kazanmak ve ona dalkavukluk yapmak için Firavun'un izzetine yemin etmişlerdir. Diğer bir deyişle sihirbazlar itibarı zedelenen firavunun izzetini göstermek ve dalkavukluk yaparak bir konum elde etmek için firavun'un izzetine and içmiş olduklarından bahsedilebilir.³⁰⁰

Şuarâ sûresinde sihirbazların değnek ve iplerinden bahsedilmesi bu sûrenin detay olan bağlamına uygun olabilir. A'râf sûresinin icmal (özet) olan bağlamına uygun olarak sihirbazların değnek ve iplerinden bahsedilmediği görülmektedir.³⁰¹ Değneklerin, iplerin zikredilmesi detaylı anlatım olan Şuarâ sûresinde mevcutken, detay bulunmayan A'râf sûresinde sihirbazların değnek ve iplerinden bahsedilmediği ifade edilmektedir.

10. Verilen sözlerin, sihirbazların Firavun'a yaklaşma temennilerinin ve Firavun'un izzetine yemin etmelerinin vurgulanmasından sonra zaman geçmeksizin olay bir anda değiştiği bildirilmektedir.³⁰²

﴿فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (45) فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ﴾

²⁹⁹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 390.

³⁰⁰ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 390.

³⁰¹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 390.

³⁰² Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 391.

“Mûsâ da asasını attı. Bir de ne görsünler, asa onların düzdükleri sihir takımlarını yutuyor. Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.”³⁰³

Bu ayette “fa” harfinin gelmesi tertip ve takip içindir. Hz. Musa’nın attığı asanın yılan dönüşüp onların sihir takımlarını yutmasıyla sihirbazların secdeye kapanması arasında bir zaman aralığı olmaksızın bu olayların sıralı bir şekilde gerçekleştiği gösterilmektedir. Diğer bir deyişle asa yılan olup sihir takımlarını yutar yutmaz sihirbazların hemen secde etmesi “fa” harfinin ifade ettiği tertip ve takip manasından çıkarılmaktadır. Bu anlatılan sahne, kuvvetli meydan okumaya uygun olduğu söylenebilir. Güçlü bir meydan okumadan sonra nihai yardımın hızlıca gelmesi de bu bağlamla uygunluk olduğunun bir göstergesi olabilir. A’râf sûresinde bu takip ifade eden “fa” harfi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sûrede olayların peşi sıra gerçekleştiğini ifade eden bir anlatımın bulunmadığı söylenebilir.³⁰⁴ Allahu Teâlâ:

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (117) فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (118) فَغَلَبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ (119) وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ (120)﴾

“Biz de Mûsâ’ya, "Elindeki değneğini at" diye vahyettik. Bir de ne görsünler o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor. Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı. Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.”³⁰⁵

Sihirbazların uysal bir hal alıp iman etmeleriyle secde etmeleri arasında ne kadar süre geçtiğinin bilinmemesi “vav” harfi ile anlatılmıştır. “Vav” bilindiği gibi takip (hemen gerçekleşme) anlamı ifade etmez. Şuarâ sûresinde olduğu gibi “fa” harfi getirilmediği görülmektedir. Çünkü burada bağlam, meydan okuma ve karşılaşma bağlamı olmadığı düşünülmektedir. Her ifade layık olduğu yere konulmuş olduğu söylenebilir.³⁰⁶

³⁰³ eş-Şuarâ 26/45-46

³⁰⁴ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 391.

³⁰⁵ el-A’râf 7/117-120

³⁰⁶ Sâmerrâî, *Ta’bîru’l-Kur’ânî*, 391.

11. A'râf sûresinde ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ﴾ “*Firavun, ‘Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha!’ dedi*”³⁰⁷

Şuarâ sûresinde ﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ﴾ “*Firavun, ‘Ben size izin vermeden ona inandınız ha?’ dedi*”³⁰⁸

(آمَنْتُمْ بِهِ) ifadesi, Allahu Teâlâ’ya iman ettiniz manasındadır. (آمَنْتُمْ لَهُ) ifadesi ise, Hz. Musa’ya boyun eğdiniz ve onu tasdik ettiniz, onun tarafını tuttunuz manasında olduğu ifade edilmiştir. (له)’deki zamir Allahu Teâlâ’ya döndüğü (له)’deki zamir ise Hz. Musa’ya döndüğü söylenmiştir. Hz. Musa Şuarâ sûresinde Firavun’u A'râf sûresindekinden daha fazla kızdırmış olduğu düşünülmektedir. Sözle Firavun’un itibarını zedelediği delille de susturduğu anlatılmaktadır. Bunun üzerine sihirbazların Hz. Musa’ya iman etmeleri Firavunu daha fazla kızdırmaya sebep olmuş olabilir. Şuarâ sûresinde bunlar zikredilirken A'râf sûresinde ise bunlardan bahsedilmediği belirtilmektedir.³⁰⁹

12. Şuarâ sûresinde ﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾ “*(Firavun) ‘Mutlaka o, size sihri öğreten büyüğünüzdür’ dedi.*”³¹⁰ A'râf sûresinde böyle bir ifade bulunmamaktadır. Çünkü Şuarâ sûresinde söz, Hz. Musa için söylendiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla (آمَنْتُمْ لَهُ) dendiğinde bu آمَنْتُمْ لِمُوسَى demektir. Zamir Hz. Musa’ya dönmektedir. A'râf sûresinde sözün Allahu Teâlâ için söylendiği belirtilmiştir. Bu yüzden (آمَنْتُمْ بِهِ) ifadesindeki zamir Allahu Teâlâ’ya dönmektedir. A'râf sûresinde bunun gibi bir söz söylemenin uygun olmadığı düşünülmektedir.

﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾ ayeti Allahu Teâlâ için söylenilmez. Aynı zamanda bu, Firavun’un öfkesinin Hz. Musa’ya karşı yoğunluğunu da gösterebilir.³¹¹

13. A'râf sûresinde ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ buyrulurken Şuarâ sûresinde

³⁰⁷ el-A'râf 7/123

³⁰⁸ eş-Şuarâ 26/49

³⁰⁹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 391-392.

³¹⁰ eş-Şuarâ 26/49

³¹¹ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 392.

﴿فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ tehdid ifadesi, lâm ile te'kid edilip pekiştirilmiştir. Bunun aşırı öfke durumunu gösterdiği söylenebilir. Sihirbazların Hz. Musa'ya iman etmesi karşısında Firavunun öfkesini tutamama durumunda olduğu için onlara tehdidi lam ile pekiştirilmiş olduğu ifade edilebilir.³¹²

el-Cedvel fi i'rabi'l-Kur'ân adlı eserde bu “lam” harfinin kasem için olduğu geçmektedir.³¹³

Her iki sûrede de تَعْلَمُونَ fiilinin mefulü hafzedildiği görülmektedir. Cümle “yaptıklarınızın vebalini bileceksiniz” takdirinde olduğu ifade edilmiştir.³¹⁴

Âlûsi'ye göre bu “lam” harfi lamu'l-ibtida olup mahzûf bir انتم zamirinin haberinin başına gelmiştir. Sevfenin başına gelen “lam” harfi, bilme eyleminin kesinlik ifade ettiğini bildirmektedir. Cümlenin aslı سوف تعلمون şeklinde olduğunu söylemiştir.³¹⁵

Âlûsi'ye göre “lam” harfi kasem için değildir. Çünkü kasem lamı muzariye ancak te'kid nunuyla birlikte bitişir. Âlûsi, lam harfinin kasem lamı olduğunu söyleyenlerin delillerini şu şekilde zikretmektedir:

Kasem lamının te'kid nunuyla beraber gelme zorunluluğu ancak lam ile te'kid nununun arasına bir fasıla girmediğinde söz konusudur. (س-سوف) gibi bir fasılanın gelmesi durumunda te'kid nunu gelmeyebilir. Fiilin mamülû, kasem lamı ile fiil arasına girebilir. Âl-i İmran sûresi 158. ayeti ﴿لِإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ﴾ fiilin mamulünün, fiille kasem lamı arasına girme hususuna örnek olarak verilebilir.³¹⁶

³¹² Sâmerrâî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 392.

³¹³ Mahmûd Safî, *el-Cedvel fi i'rabi'l-Kur'ân ve sarfuhu ve beyânuhu maa fevaide nahviyye hamme* (Dârü'r-Reşid, 1990), 19/74; Muhyiddin Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ânî'l-Kerim ve Beyânüh* (Dımaşk: Dar'ul-irşad, 1994), 7/74; İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984), 19/128.

³¹⁴ Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd Âlûsi, *Ruhü'l-meani fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-seb'i'l-mesani*, thk. Ali Abdülbari Atriyye (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 10/79.

³¹⁵ Âlûsi, *Ruhü'l-meani*, 10/79.

³¹⁶ Âlûsi, *Ruhü'l-meani*, 10/79.

Ebu Ali Farisi, sevfe harfi te'kid nunu'nun yerini almıştır. Aslında cümle *فَلتَعَلَّمَنَّ* şeklinde olduğunu ifade etmektedir.³¹⁷

Buradaki lam ister ibtida olsun ister kasem olsun Şuarâ sûresindeki bağlam olan Firavun'un öfkelerini yansıtmaya bakımından daha çok vurgu ifade ettiği düşünülmektedir.

Kıssalarda birkaç kelime değişikliği ile konunun tekrarlanmasının gayelerinden biri de “kelime ve harf sayısı arttıkça mana da artar” şeklinde ifade edilen *زيادة المبنى زيادة المعنى* kaidesi ile açıklanabilir.

14. A'râf sûresinde ﴿لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلاَفٍ ثُمَّ لَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ﴾

*"Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da (ibret olsun diye) sizin tümünüzü elbette asacağım"*³¹⁸

Şuarâ sûresinde ﴿لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلاَفٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ﴾

*"Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım"*³¹⁹

A'râf sûresinde (ثم) harfi bulunurken Şuarâ sûresinde bu harfin olmadığı ifade edilmiştir. A'râf sûresinde onlara mühlet verilip ﴿ ثُمَّ لَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ buyrulmuştur.

(ثم) harfi terâhî (boşluk, vakit, gecikme) ifade eder. “Fa” harfinde iki olay ardarda olur. (ثم) harfinde ise bir parça vakit geçmektedir. Şuarâ sûresinde onlara zaman verilmemiştir. Bu durum, Firavun'un onlara olan kızgınlığını gösterdiği ve kalbinin kızgınlıktan yanmasından dolayı süre vermediği düşünülebilir.³²⁰

ثم hükümde cem' (ortaklık), mühlet,³²¹ tertib ve terâhî ³²² ifade eder.

Firavun'un “Sizi sonra asacağım” ifadesini kullanmayıp “hemen asacağım” demesi onun öfkesinin bir yansıması olabilir.³²³

³¹⁷ Âlûsi, *Ruhü'l-meani*, 10/ 79.

³¹⁸ el-A'râf 7/12

³¹⁹ eş-Şuarâ 26/49

³²⁰ Sâmerrâî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 392.

³²¹ İbn Hişam, *Şerhu Şüzuri'z-Zeheb*, thk. Abdülğani ed-Dakr (Şeriketu'l-mütehîde li't-tevzi, ts.), 576.

³²² Abdülğani Dakr, *Mu'cemu'l-Kavâ'idil-Arabiyye*, 2. Basım (Dımaşk: Dâri'l-Kalem, 1993), 1/230

15. A'râf sûresinde ﴿قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ Dediler ki: “Biz mutlaka Rabbimize döneceğiz.”³²⁴ Şuarâ sûresinde ﴿قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ Sihirbazlar şöyle dediler: “Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz.”³²⁵ zikredilmiştir.

لا ضَيْرَ “Zararı yok” ifadesi Şuarâ sûresinde ayrıyeten zikredilmiştir. Detaylı anlatıma uygun düştüğü söylenebilir. Şiddetli tehdit içermesi bu bağlama daha uygun olduğu düşünülmektedir. Şuarâ sûresindeki tehdit A'râf sûresindekinden daha ağır ve kesin olduğu ifade edilmiştir. Nitekim sihirbazlar A'râf sûresinde (لا ضير) deyip de Şuarâ sûresinde demeselerdi bundan şöyle bir şeyin anlaşılması mümkündür: Sihirbazların Firavun'un şiddetli tehdidinden korktukları zannedilip bu yüzden onların aldırmadıklarına delil teşkil eden bir şey söylemedikleri düşünülebilirdi. Zira olağan bir şeydir ki insan küçük tehditte değil de büyük tehditte korkar. Fakat onlar büyük tehdidi hafife aldıklarında bu durum, onların bundan daha küçük tehdiye aldırmadıklarının bir göstergesidir. O yüzden tehdidin az olduğu A'râf sûresinde (لا ضير) ifadesinin gelmediği söylenebilir. Tehdidin ağır olduğu yerde bu kelimenin zikredilmesi daha uygun olduğu belirtilmektedir.³²⁶

(لا ضير) ifadesi sadece Şuarâ sûresinde zikredilip de A'râf sûresinde zikredilmemesinin sebebini şöyle açıklamak mümkündür: Ağır tehdidin geldiği yerde hafif tehdidin gelmesine gerek duyulmamıştır. Çünkü büyük tehdiye katlanan küçük tehdiye haydi haydi katlanıldığı söylenmiştir.

Her iki yerde de (لا ضير) ifadesinin zikredilmesi, i'câzı zedeleyeceği ifade edilmiştir. Zira Şuarâ sûresinde kıssanın anlatımı tafsilata dayalı olarak; A'râf sûresindeki kıssanın anlatımı ise muhtasar (kısa ve öz anlatım) olarak inşa edilmiştir. Bu durum Şuarâ sûresinde detayın gerektirdiği şeyin anlatılmasını icab ederken A'râf sûresinin ihtisar bağlamı ise zikredilmeye gerek duyulmayan şeyin kısaltılmasını gerektirdiği söylenmiştir. Tafsilata ve ağır tehdiye dayalı anlatıma sahip olan Şuarâ

³²³ Sâmerî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 392.

³²⁴ el-A'râf 7/125

³²⁵ Ş-Şuarâ 26/50

³²⁶ Sâmerî, *Ta'biru'l-Kur'ânî*, 392-393.

sûresinde (لاضير) ifadesinin zikredildiği hafif tehdit ve kısa anlatıma dayalı olan A'râf sûresinde ise zikredilmediği belirtilmektedir. (لاضير) ifadesi iki yerde eşit bir şekilde zikredilmesi halinde iki bağlamın arasında fark olmayıp birbirine benzer olan bir durum ortaya çıkar ki bilindiği üzere iki sûrenin bağlamları birbirinden farklıdır. Görüldüğü üzere her ifade uygun yere konulmuştur.³²⁷

Kıssa açısından iki sûrenin bağlamını şöyle tablo halinde gösterebiliriz:³²⁸

A'râf sûresinde bağlam	Şuarâ sûresinde bağlam
Tevhit,	Hz. Musa ile karşı karşıya gelme, Firavun'un Hz. Musa'ya olan öfkesi ve ondan intikam almak istemesi,
İhtisar ve icaz,	Detay,
Hafif tehdit ifadeleri,	Ağır tehdit ifadeleri,
Hafif tehditin ihtisar makamı.	Ağır tehditin tafsil makamı,

Şuarâ sûresindeki konular A'râf sûresinden konulardan farklılık arz etmektedir. A'râf sûresinde İsrailoğullarının durumları, tarihleri, onlara gösterilen mucizeler, onların kötülükleri, onların nimetlere ve mucizelere karşı küçümser tutumları gibi konular ele alınmaktayken Şuarâ sûresinde Firavun'un sonu, İsrailoğullarının kurtulması gibi konulardan bahsedilmektedir.³²⁹

Kıssalardaki lafız ve ibarelerin seçimi, bağlama uygun olarak en ince manaları en güzel biçimde ifade edecek şekilde yapılmış bir seçim olduğu ortadadır.³³⁰

³²⁷ Sâmerî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 393.

³²⁸ Tablo hazırlanırken Samarraî'den faydalanılmıştır.

³²⁹ Sâmerî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 394.

³³⁰ Sâmerî, *Ta'bîru'l-Kur'ânî*, 394.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Kur'ân'daki kıssaların sadece şekil itibariyle tekrardan ibaret olmadığı, kıssalarda seçilen kelimelerin bağlama, muktezâ-i hâle uygun lafızlar olduğu uygulamalı örnekler üzerinden ortaya konulmuştur.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden Hz. Adem ve Hz. Musa kıssalarında bazen edatlar bazen kelimeler bazen de cümleler tekrar edilerek her sûrenin kendi genel bağlamına uygun bir anlatım tarzı seçilmiştir.

Hz. Adem ve Hz. Musa kıssalarındaki bağlam farklılıklarını ortaya koymaya çalıştığımız araştırmamızın sonucunda “Hz. Musa kıssasındaki bağlamın somut, Hz. Adem kıssasındaki bağlamın daha soyut bir bağlam olduğu, gaybî bir konu olması bakımından Hz. Adem kıssasının Hz. Musa kıssasına göre biraz daha zor anlaşıldığı tespit edilmiştir. Bu zorluk, Hz. Adem kıssasında olayların kronolojik bir sıraya göre zikredilmemesinden de kaynaklanmaktadır. Hz. Musa kıssasında ise Hz. Musa'nın İsrailoğullarıyla olan iletişimi, Firavun ile olan tartışmaları daha somut ve canlı tablolar halinde sûrelerin genel karakteristik özelliğine bağlı olarak farklı tekrar üsluplarıyla ifade edilmiştir.

Çalışmamızda ilgili kıssaların geçtiği sûrelerin bağlam özellikleri ortaya konulmaya çalışılmış, bu sûrelerin bağlam özelliklerine uygun hitap şekillerine dikkat çekilmiştir. Örneğin Şuarâ sûresinin ceza ve tartışma; A'râf sûresinin ceza ve ukubat, Bakara sûresinin ise tevhit ve Hz. Adem'e atfedilen şeref konuları etrafında şekillendiği söylenebilir.

Bu çalışma üslûp biliminin kaideleri uyarınca ele alındığında Kur'ân'daki tekrarlar, Kur'ân'daki üslûp çeşitlerine bağlı olarak üslûp-anlam ilişkisi bağlamında gözden geçirilmiş, bağlam açısından Kur'ân kıssalarındaki tekrarlar üslûbun belirleyiciliği göz önünde bulundurulmuştur. Bağlamın metni anlamaya olan etkisi, metin içi bağlam metin dışı bağlam söz konusu olduğunda kıssaların ait oldukları bağlama göre lugat ve belâgat açısından kıssalar arasındaki anlam nüansları açıklanmaya çalışılmıştır.

Bir üslûp çeşidi olan Kur'ân kıssalarındaki tekrarı ele aldığımız bu araştırmamızda, bir şeyin tekrar olması için, bağlamın aynı olması şartıyla kelimelerin aynıyla tekrarı ya da anlam bakımından aynı olup farklı kelimelerle

yinelenmesi gerektiğini tesbit ettikten sonra Kur'ân kıssalarında tekrar olup olmadığına dair farklı görüşleri ortaya koyduk. Kıssalardaki tekrarın gayelerini örnekler üzerinden sunmaya gayret ettik. Kur'ân kıssalarındaki bu tekrarların, O'nun i'câzının bir parçası olduğu gerçeğine vurgu yaptık.

Kur'ân kıssaları sadece salt hikayelerden ibaret değildir. Kıssalar aynı zamanda Arap Dili ve Belağatı araştırmaları için de önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Dil bilimlerinden Sarf, Nahiv ve Belagat alanında kıssaları konu alan araştırmalarının daha da artması çalışmamızda ele aldığımız argümanların ispatlanması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbas, Fazıl Hasan. *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l- Belâgatü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1973.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*, Ankara: TDK Yay.,1995.
- Aktaş, Cihan. *Edebiyatta Üslûp ve Proplemleri*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2014.
- Aktaş, Şerif. *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.
- Âlûsî, Şehâbettin Mahmud Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbari Atıyye, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Âmir, Necip Halid. *Peygamberimiz Sorunları Nasıl Çözerdi*, çev. Ömer Faruk Tokat, İstanbul: Gonca Yay., 2011.
- Baş, Erdoğan. *Kur'ân Üslûbu ve Tekrarlar*, İstanbul: Pınar Yay., 2003.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed İbn Tayyib İbn Muhammed. *İ'câzu'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2009.
- Bakkal, Ali. *Kur'ân-ı Anlamada Siyak- Sibakın Önemi*, Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü, 2009.
- Bâzergân, Mehdi. *Kur'ân-ın Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran ve Melâ Muhammed Feyzullah, Ankara: Fecr Yay., 1998.
- Bektaş, Ahmet. “*Mekki Sürelerdeki Edebi Üslup Özellikleri Meryem Süresi Örneği*”, Sivas: Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Bikâî. *Nazmu'd-Dürer*, Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-islâmî, ts.
- Bolelli, Nusreddin. *Belagat: Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: İFAV M. Ü. İlahiyat Fakültesi, 2017.
- Cârim, Ali & Mustafa Emin. *el-Belâgatü'l-vâdıha*, İstanbul: Kahraman Yay., 1984.
- Cündioğlu, Düccane. *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, İstanbul: Tıbyan Yayınları, 1997.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'ân'ı Anlama'nın Anlamı*, İstanbul: Tıbyan Yayınları, 1995.
- Dakr, Abdülganî. *Mu'cemu'l-Kavâ'idî'l-Arabiyye*, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1993/1414.
- Demir, Ömer & Mustafa Acar. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Divlekçi, Celalettin. *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Durmuş, İsmail. “*Üslûp*”, Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Eco, Umberto. *Yorum ve Aşırı Yorum*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yay., 1996.

- Erdiçli, Ahmet. *Kur'ân-ı Kerim'de Karşılıklı Konuşmalar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Eren, Cüneyt. *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrar olduğu İddiasının Belagat Açısından Değerlendirilmesi*, Erzurum: Ekev Akademi Dergisi, 3/2 (Güz 2001).
- Grunberg, Teo. *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, Ankara, 1970.
- Guiraud, Pierre. *Anlambilim*, çev. Berke Vardar, Ankara: Kuzey Yay., 1999.
- Güven, Şahin. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Hattabî, Hamd b. Muhammed b. İbrahim. *Beyânu i'câzi'l-Kur'ân*, Kahire: Dâr'u'l-meârif, ts.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- İbn Âşûr. *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-luga*, Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-melâyîn, 1987.
- İbn Hişam. *Evdahü'l-Mesalik ila Elfiyyeti İbn Malik*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbni Manzur, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râğip. *el-Müfredât fi Garîbi'l Kur'ân*, Beyrut: Dâru's-şâmiye, 1412/ 1991.
- Kabaklı, Ahmet. *Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türkiye Eğitim Vakfı Yayınları, 1994.
- Kara, Mustafa. *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân-ı Anlamaya Katkısı*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Kirmani, Ebü'l-Kâsım Burhaneddin Tacu'l-kurra Mahmûd b. Hamza. *Esrarü't-tekrar fi'l-Kur'ân el-Burhan fi tevcihi müteşabihî'l-Kur'ân lima fihi mine'l-hücceti ve'l-beyân*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata, Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.
- Kotan, Şevket. *Kur'ân ve Tarihselcilik*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.
- Kur'ân Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Kutup, Seyyid. *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: Hilal Yayınları, ts.
- Maliki, Ahmed b. Abdünnur. *Rasfü'l-mebani fi şerhi hurufi'l-meani*, thk. Ahmed Muhammed Harrat, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ts.
- Ong, Walter. *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözü'nün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yay., 1995.

- Ömer, Ahmet Muhtar. *İlmu'd-Delâle*, Kahire: Dâru Alemlî'l-Kütüb, 1993.
- Öz, Ahmet. *Kur'ân'ı anlamada Bağlam*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân Dili ve Retoriği*, Ankara; Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Paçacı, Mehmet. *Anlama (Fıkıh) Usûlüne Dair, (Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz isimli eserin içinde)*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2000.
- Paret, Rudi. *Kur'ân Üzerine Makaleler*, çev. Öner Özsoy, Ankara, Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.
- Razi, Fahrettin. *et-Tefsîru'l- Kebir (Mefâtihu'l-Gayb)*, 32 cilt, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, ts.
- Rickman, H. P. *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, Beyrut: Daru'l-İbni Kesir, 2016.
- Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Meâni'n-Nahv*, Ürdün: Darü'l- Fikr, ts.
- Şen, Ayşegül. *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Tefsir Ana bilim Dalı, 2006.
- Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Tiyek, Fatih. *Kur'ân-ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Ünver, Mustafa. *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, Ankara: Sidre Yay., 1996.
- Yüksel, Ahmet. *Dilbilim Açısından Kurân'da Zâid Harfler*, 17/3, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 2004.
- Zemahşeri. *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyunü'l-ekavil fî vücuhi't-tevil*, çev. Coşkun, Muhammed vd., 6 cilt, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2016.
- Zemahşeri. *Esâsu'l-Belâga*, Kahire, 1960.
- Zerkeşi, Bedruddin. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*; thk. M. Ebu'l Fadl İbrahim), Beyrut: Daru'l Marife, 1972.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2 cilt, Halep: Matbaatu İsâ'l- bâbî, ts.